

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2009:
 - Henrik Wivel
 - Lars Bukdahl
 - Mervi Kantokorpi
 - Gustaf Widén
 - Úlfhildur Dagsdóttir
 - Hans H. Skei
 - Birgit Munkhammar
- Intervju med NR-pristagaren Sofi Oksanen
- Fredrik Sterzel: 22 svenska statsministrar
- Claes Wiklund: Nordlyft
- Ármann Snævarr in memoriam
- Bokessä: Selma Lagerlöf och Landskrona

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 86 • 2010 • Häfte 3

INNEHÅLL

Artiklar

Knausgård. <i>Henrik Wivel</i>	213
Miss understanding. Dansk skønlitteratur 2009. <i>Lars Bukdahl</i>	215
Tänkande litteratur. Finsk litteratur 2009. <i>Mervi Kantokorpi</i>	225
Prosaister trotsar språkliga hotbilder. Finlandssvensk litteratur 2009. <i>Gustaf Widén</i>	235
Kris här, kris där och kris överallt: Kris i 2009 års isländska bokutgivning. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	243
Knausgård – og alle de andre. Litteraturen i Norge 2009. <i>Hans H. Skei</i>	253
Vitalt och spännande om allvarliga ting. Svensk litteratur år 2009. <i>Birgit Munkhammar</i>	265
NT-Intervjun. Språket är lokalt och förankrat i tiden. Samtal med NR- pristagaren Sofi Oksanen. <i>Mervi Kantokorpi</i>	275
Sveriges statsministrar under hundra år. <i>Fredrik Sterzel</i>	279

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Nordlyft. <i>Claes Wiklund</i>	289
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	293

* * *

Letterstedtska föreningen

Árman Snævarr in memoriam. <i>Pór Magnússon</i>	297
--	-----

* * *

Bokessä

Landskrona i hjertet. Brevvekslingen mellem Selma Lagerlöf, Anna Oom og Elise Malmros. <i>Henrik Wivel</i>	301
--	-----

* * *

Kring böcker och människor

Fagerholm, Fagerholm, Fagerholm..... <i>Henrik Helenius</i>	307
Norden i Erlanders dagböcker 1960. <i>Claes Wiklund</i>	309
Myter for fall – Biografien om Haakon Lie. <i>Harald Stanghelle</i>	312
En ”lillsvensk” linje under krigsåren. Högerpolitikern Martin Skoglund biograferad. <i>Björn von Sydow</i>	315
Namnregister till litteraturöversiktene. <i>Lena Wiklund</i>	319
Sammanfattning.	323
Tiivistelmä.	324

HENRIK WIVEL
KNAUSGÅRD

Som litterat og kulturhistoriker kan man i ubevogtede øjeblikke godt begræde, at digtere og kunstnere ikke længere synes at have den samme status som de havde tidligere. For 100 år siden var digterne og malerne stjerner i Norden og i adskillige tilfælde feterede ud over alle grænser, og i enkelte tilfælde ligefrem ustyrligt velhavende.

Tænk på kunstnere og digtere som Anders Zorn, Carl Larsson og Selma Lagerlöf, der genrejste Sverige som stolt nation, ja, selv varylen August Strindberg blev omfavnet af *svenska folket*, og tænk på Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen, hvis blotte færden på Karl Johan sendte trykbølger igennem folkemængden, og tænk på alle kunstnerne, malerne, digterne og komponisterne i Det Unge Finland, som var med til at skabe og frigøre nationen efter seklers undertrykkelse, og tænk på Jeppe Aakjær og Martin Andersen Nexø, der gav både land- og byproletariatet stemme og identitet i Danmark, og P.S. Krøyer, der i Skagen skabte selve sindbilledet på de søde sommerdrømme og længselsfulde nætter svøbt i blåt.

Siden er fokus skiftet til filmskuespillere, popikoner og sportsstjerner, der momentant kan lyse scenen op, mens digtere, billedkunstnere for slet ikke at tale om klassiske komponister mest af alt opfattes som belastninger på statens kulturbudgetter, hvis de da overhovedet gør sig bemærket ud over kulturens eget lukkede kredsløb og forlagenes redaktørkontorer. Hvis forfattere skal gøre sig håb om at bryde igennem til offentligheden, det store publikum og de mange penge, skal de skrive kriminalromaner og dramaturgiske forlæg til internationale TV-serier og thrillere, der gør op med det patriarkalske herredømme, uanset at det notorisk brød sammen for årtier siden.

Det er blandt andet den historie, om sammenbruddet, man kan læse om i første bind af den norske forfatter *Karl Ove Knausgård* megalomane selvbiografiske epos med den historisk ukorrekte titel *Min Kamp*. Første bind af i alt seks på samlet 3000 sider. Hovedhistorien i første bind handler om netop Knausgårds far, forældrenes skilsmisse og hans gradvise isolation, alkoholiserede forfald og dødens uafvendelighed. Et kolossalt meningstab, som Knausgård perspektiverer til kulturen som helhed og litteraturen i særdeleshed. Anslaget i den 3000 siders tour de force om Knausgård er denne frustration over, at romaner i dag ikke med forfatterens ord "taler sandt", men er fiktioner skrevet hen over, ikke levet liv, men forestillet liv, hvorved sandheden om tilværelsen synes at forsvinde.

Knausgårds projekt har været at skrive sandheden frem igen ved at fortælle minutøst om sit eget liv, helt ned og ud i alle tænkelige prekære detaljer for dermed at komme så langt ind i det private at det forvandler sig og bliver alment. Til kunst, til en klassisk udviklingsroman. Man må sige projektet er lykkedes!

Knausgård er ikke længere blot et forfatternavn. Det er et fænomen, en særlig betegnelse for en effekt, Knausgård-effekten. Allerede bind 1 af *Min Kamp* lagde den samlede norske kritik ned og blev nomineret til Brageprisen, Nordisk Råds Litteraturpris og den norske Kritikerpris. Siden fulgte det øvrige Norden efter. Da Louisiana Museet i Humlebæk i august 2010 genoplivede museets "Nordiske forfattedage" var der en sådan trængsel omkring Knausgård, som var det selveste Picasso, der var genopstanden, samt alle hans koner og elskerinder. Kvinder, unge og en del i deres anden ungdom, flokkedes omkring den langlokkede Kristus-lignende forfatter, og en henført sukken bredte sig, hver gang han smilede sit generte smil.

Og da den estimerede danske forlægger Johannes Riis holdt sin årlige tale til nationen i Gyldendals gård ved forlagets efterårsreception, var det med et hovedcitat af Knausgård, endskønt Gyldendal ikke er forfatterens danske forlag. Det bliver Gyldendal formentlig snart, koste hvad det vil. For alle vil eje Knausgård. I Norge er der oprør over, at Knausgård ikke optræder på listen over Norges 10 mest sexede mænd, og redaktøren af den pågældende liste undskylder sig med, at hun ikke har kunnet finde et passende billede af Knausgård. Nej, for der er jo så utrolig mange at vælge imellem, at det må gøre selv den mest lidenskabelige kvinde afmægtig.

Alle er henrykte over at blive indviet i Knausgårds private intimiteter, "det er mærkeligt og skræmmende, at der er 200.000 mennesker, der ved alt om mit indre liv", siger forfatteren selv og føjer til, at havde han vist det blev sådan, havde han nok ladet være.

Vi kipper med det norske flag. Det er på tide, at Norden igen får en litterær stjerne med en gennemslagskraft, der synes ligefrem proportional med omfanget af hans enorme arbejde. Sidste bind, nr. 6, handler angiveligt om forskellen på det sublime og det guddommelige, og tager udgangspunkt i et syn fra vandbyen Venedig af et krydstogtskib, der sejler igennem den store kanal som en uhyrlig surreel størrelse blandt de gamle paladser og nedskallerede huse. Knausgård kan selv være et sådant sublimt syn af det ophøjede, der krydser igennem det gamle Nord og vidner om at storhed ikke kun hører fortiden til. I nutiden kan man faktisk selv blive endnu større, endog som forfatter! Genert, melankolsk, uden feministiske eller kriminalistiske tendenser – og bosat i Malmö. Godt gået, ja sublimt! Næste stadie må blive det guddommelige, eller hvad?

For er der da slet ikke nogen, som opponerer? Jo, i Norge har en forfatter ved navn Jan Kjærstad protesteret over kritikens jubelkor og Knausgårds tilsyneladende grænseløse popularitet. Jan hvem? For 15 år siden var han ligeså populær som Knausgård er i dag. I hele Norden. Nu er han *old hat*, som englænderne så kynisk siger. Gad vist om det en dag vil gå ligeså med Knausgård? Vi tør slet ikke tænke på det. Lige nu skal vi bare nyde Knausgård og al den anden gode litteratur som udkommer i og på trods.

LARS BUKDAHL

MISS UNDERSTANDING

Dansk skønlitteratur 2009

Den vigtigste og fineste danske bog, jeg læste i 2009, var *Cia Rinnes* digtsamling *notes for soloists*, hvis vi med ”dansk” kan nøjes med at mene en bog skrevet af en digter situeret i Danmark og gift med en dansker. Og det ved jeg ikke, om vi kan – men det er lige præcis en af de vigtige kvaliteter ved Rinnes bog, at den sætter spørgsmålstejn ved meningen med og rimeligheden af en national litteratur.

For godt nok er digteren ikke dansk, hun er oprindelig finlandsk-svensk, hvilket allerede er en dobbeltidentitet, men hun voksede op i Vesttyskland, boede derefter 13 år i Finland og flyttede i 2007 til København, og for to måneder siden, dagen efter hun modtog Bukdahls Bet – Den Smalle Litteraturpris, flyttede hun *videre* til Berlin. Og godt nok skriver digteren ikke på dansk, men hun skriver heller ikke på finsk eller svensk, hun skriver skiftevis og på samme tid på engelsk og tysk og fransk og italiensk, plus det løse, der godt, sekundkort, kan strejfe skandinavisk, når hun altså ikke bare skriver med *tal*. Hun er på enhver led en multinational digter! Her er, minus den enkle og raffinerede opsætning, én sides eksemplarisk babelsk poesi fra samlingen (der for øvrigt er udkommet på et svensk forlag oei editör).

Som man kan se og læse – man skal nemlig gøre begge dele! – skriver Cia Rinne en minimalistisk sprog- og ordspillende, neo-konkretistisk poesi, der går helt ned i sprogets og ordenes mindste bestanddele og gensplejser og kærnespalter sig frem til et splinternyt poly-mæle. Dele af bogen blev skrevet, mens digteren og hendes mand, fotografen Joakim Eskelund, arbejdede på den dokumentariske tekst- og billedbog om Europas romaer, *The Roma Journeys*.

De mest og bedst omtalte og sælgende danske bøger i 2009 var *Jakob Ejersbos* afrikanske trilogi, bestående af novellesamlingen *Revolution* og romanerne *Eksil* og *Liberty* (der på 710 sider er en veritabel mursten). Ejersbo fik sit litterære og folkelige gennembrud med romanen ”Nordkraft”, 2002, tre overlappende, beskidt realistiske fortællinger fra et junkiemiljø i Aalborg; han døde kun 40-år gammel i 2008 og efterlod sig det næsten færdiggjorte manuskript til trilogien.

Omdrejningspunktet er en gruppe internationale unge, der (ligesom i sin tid Ejersbo, ville man sagtens kunne have gættet, hvis man ikke vidste det i forvejen) er fulgt med deres forældre til Tanzania og i begyndelsen af 1980’erne går i den samme internationale skole; englænderen Samantha er hovedperson i *Eksil*, danskeren Christian er hovedperson i *Liberty* alternerende med den

jævnaldrende afrikaner Marcus, og en broget flok af hvide og brune og sorte skiftes til at have hovedrollen i "Revolution". Vi hører om forældrenes distraction og forråelse, om de internationale unges rodløshed og selvdestruktivitet, om afrikanernes desperation og pragmatisme og tror på det hele og føler med de fleste, men ikke med vores gode vilje, om jeg så må sige, kun fordi der så velmenende og velresearchet insisteres – hvis der bare i stedet var blevet *inciteret!*

Al prosa i trilogien er skrevet på den samme, grå hvad-lavede-jeg-i-min-sommerferie-rapporterende facon; Ejersbo var uddannet journalist, men dette er ikke reportage, det er kilometerlang voxpop. Syntaksen og billedsproget hos Marcus i "Liberty" er forsøgt exotiseret, dvs. naiviseret og poetiseret, men det får ikke gråmeleretheden til at flytte sig én millimeter, når dens grundlæggende prosaiske patronisering ikke udfordres:

Nu ankommer en gæst fra Sverige. Manden har besøgt dem før – Andreas – en gammel ungdomsven af Jonas, som er blevet journalist. Andreas drikker meget og løber efter alle damer. Men hele familien tager også på safari sammen i Arusha Nationalpark, og Katriina er glad. Og Andreas løber med Jonas til FITI og til krydsfinér-fabrikken og op til de mobile savværker på West Kilimanjaro. Andreas tager billeder og skriver på maskine.

De danske kritikere var fulde af lovord om udanskheden og globaliteten i Ejersbos antologi, en enkelt eksalterede sig frem til at tale om "aristokratisk punk", men det virkelig deprimerende ved disse hverken udsøgte eller rå bøger er og bliver, hvor håbløst dansk – på det jævne, på det jævne – skriften ter sig.

Modsat eksempelvis den skarpe flerhed af sprogverdener, der bobler frem under Cia Rinnes poetiske mikroskop. Lad mig nævne endnu to udgivelser – den ene knap nok, ifølge bibliotekernes regler, en pjece – der udfordrer nationaliteten og nationalsproget:

For det første den afdøde, galiciske mellemkrigs-digter *Emilio Alvarez' Efterladte digte*, oversat af den danske 00-digter Peter Højrup og udgivet af forlaget Basilisk med en fyldig efterskrift ved portugiseren Fernando Souza. En stærkt læseværdig samling af ømt humoristiske, anti-finlitterære digte om

det simple og plagede liv som landsbytosse og æseldriver:

Den seneste vittighed/ bryder jeg mig ikke om/ Når jeg kommer gående/ ned ad gaden/ råber folk efter mig:/ Emilio skal du ikke snart finde dig en pige?/ Emilio skal du ikke snart gifte dig?/ Jeg går videre/ uden at gide at svare./ Tosse-Emilio er forelsket i sit æsel!// råber de så/ Og æslet er forelsket i ham!// råber de/ og skriger af grin/ skriger som svin på slagtebænken./ Jeg ser ind/ i deres små grimme/ nysgerrige og samtidig/ forvirrede øjne./ Jeg ser deres næser/ vokse til tryner/ deres ører blive lange og spidse/ og nu ler jeg også/ for jeg kan ikke længere høre/ deres forhånelser/ alt hvad de siger/ er blevet til gryntelyde/ jeg kaster et æble fra mig/ til svinene i rendestenen/ og så bliver der stille/ nu siger de pludselig ikke noget mere/ og jeg der troede/ at de ville kaste sig over æblet/ og kanøfle hinanden/ for at få fat i det/ men nu er de ikke svin mere/ men måbende tåber./ Æslet har snuppet æblet/ for øjnene af dem./ Jeg klør ham mellem ørerne/ og han skryder og sparker bagud/ som han gør, når han er allermost tilfreds.

Imidlertid finder man ikke et ord om denne karakterfulde og ret pragtfulde digter, som Højrup og Basilisk så fortjenstfuldt introducerer for et dansk publikum, i Poul Borums ”Poetisk modernisme” eller andre opslagsværker på reolen og på nettet; flere indicier – hr. Souzas udtalte foragt overfor Alvarez i efterskriften, de talrige Alvarez-citater på Højrup’s blog forud for bogen – antyder, at den egentlig bag- og ophavsmand er Peter Højrup selv. Hvilket jo ikke gør digtene ringere, men unægtelig mere intrikate, som dansk-(pseudo) galicisk, pastichiøs-naiv poesi.

Det sidste landsforræderiske værk, jeg vil nævne, er den unge, aktivistiske digter *Rasmus Graff*’s lille hæfte *Som levende begravet her*, med genrebetegnelsen ”Södergran-installationer”, udgivet af det allerede nedlagte undergrundsforglag 28/6, hvor alle ordene nemlig er hentet hos den store, finlandsk-svenske digter Edith Södergran, Graff har bare copy-pastet og organiseret dem, og eksempelvis består en tekst, ”O-logik”, af alle de ord, der begynder med ’o’ i Södergrans bøger, hvilket bliver en dybt sukkende oplistning af først og fremmest og’er; de er udklippet fra samlingen ”Framtidens skugga”, 1920.

O, dansk skønlitteratur, du er en virkelig fremmed én.

Krimi eller ej – EJ!

I stigende grad er bred litteratur lig med skandinaviske kriminalromaner og al anden litteratur end skandinaviske kriminalromaner lig med smal litteratur. Det virker som meget lang tid siden – og i Danmark er det vel reelt kun femten-tyve år siden – at krimien var en kulørt og subversiv trivialgenre (jeg tror helt ærligt ikke, at Dan Turèll, der var ret alene på (skyde)banen i 1980’erne, ville eller kunne skrive en krimi i dag). Lige nu, men forhåbentlig ikke for evigt, er krimien den absolut centraleste, ypperligst samtidsrealistiske mainstream-genre. Og ikke et ondt ord om det – her! – bortset fra at jeg altså

ikke orker at læse alle de kriminalromaner, fordi mine erfaringer og mine fordomme (og mine detektiviske læsninger af krimi-anmeldernes irriterende relativistiske krimi-anmeldelser) fortæller mig, at langt de fleste ikke er værd at læse, som hverken kriminalgæder eller samtidsskildringer.

Tre danske, vedkendte krimi/thriller-forfattere gider jeg: Susanne Staun og Steen Langstrup og makkerparret Christian Dorph og Simon Pasternak. Af dem var det kun *Susanne Staun*, der sendte en bog på gaden i 2009, *Før jeg dør*, femte bind i serien om den fandenivoldske og politisk ukorrekte profileringssekspert DR. Fanny Fiske, som desværre var noget af en skuffelse, fordi Staun og Fanny, efter mordene i/på Danmark i bind 4, "Mine piger", 2008, ikke havde mere at sige hinanden hinsides den serielle tvang og dens kommercielle logik.

Til gengæld var den bedste, mest frydefuldt overrumplende, danske roman i 2009, en anti-krimi, hvis ikke snarere en drille-krimi, af den fremragende smalle (novellsamlinger, digtsamlinger, en enkelt fordrømt-allegorisk roman for 15 år siden) forfatter *Pia Juul*, som krimi-drilsk lige præcis hedder *Mordet på Halland*, men konsekvent nægter at fokusere på det kriminalistiske aspekt; faktisk diskuteres det stadig blandt bogens læsere, om mordet overhovedet bliver opklaret til sidst eller ej. I stedet gynger vi uroligt med på jefortæl-

leren Bess' almindelige og specifikke forfjamskelse over, hvor lidt styr hun har på sit og manden Hallands liv, efter han er blevet myrdet af gud ved hvem? Det er, for både læseren og Bess, meget morsomt og meget sørgeligt og højst desorienterende.

Mens prosamester *Henning Mortensen*, der fyldte 70 i 2009 og altid kun halvt og halvdele af tiden har været en vedkendt krimiforfatter, leverede en isnende stilren noir-thriller, *Det blanke vand*, om en gartner med en fortid og en morderisk hygsom husholderske og et lige så velhavende som neurotisk, nord-sjællandsk ægtepar. Det kan kun gå mere og mere galt, og mon ikke det gør, og heldigvis har Mortensen, hårdt presset, lovet

en forsættelse (jeg havde nær skrevet 'en fortættelse', det bliver det stensikkert også).

Og lige to ord om den pensionerede bureaukrat *Georg Ursin*, hvis forlag, People' Press, mod bedre vidende bliver ved at kalde ham krimiforfatter, og hans gævt gotiske roman *Mordet på museet*: Top-sær knirken!

Fantasi eller ej – HEJ!

Fantasia er ikke noget, danske forfattere er særlig store fans af, og slet ikke når de skriver kriminalromaner (nok fordi så mange af dem, forfatterne og krimiforfatterne, er journalister), og hvis det ikke var for *Svend Åge Madsen*, der også havde 70-års fødselsdag i 2009 (og blev begavet med både et festskrift, *At genfortælle Madsen*, og en interviewbog, *Møder med Madsen*, ved *Erik Skyum-Nielsen*) ville der være halvt så meget fantasi i dansk litteratur. Madsens store roman *Mange sære ting for* afslører sig som en rigtig Madsensk skæmte-roman og en rigtigt skæmtende Madsen-roman, der ved side af at skæmte med serierne af Madsen-kosmologier og det med stadig flere Madsen-karakterer og -skæbner befolkede Madsen-Århus først og fremmest skæmter med verdensregionerne – sådan cirka dem alle, men primært kristendommen (i form af videooptagelser, via en spejlplanet, af Jesu liv) – og med superbestselleren Da Vinci-mysteriet – over stok og sten, og ind ud af ikke mindst Moesgaard Museum, går den vilde jagt på de altafslørende videobånd.

Louis Jensens roman *At skrive på hjertets inderside*, om en ung mand, der skal samle en violinists splittede lemmer, har det til gengæld med at blive lige lovlig Louisk allegori-cute og vismands-vis (og for lidt Jensensk groteskegæv), især vis á vis samme mands sjette bind med lynsnart myldrende firkanttekster (for ikke kun børn), *Hallo! Flere hundrede historier*, hvor en fabel ingen tid har at spille.

I tredje bind af *Ib Michaels* seneste erindringstrilogi, *Vilde engle*, fungerer en melodramatisk rammehistorie med fatal kvinde og vise munke og (så vidt jeg husker!) russiske gangstere i Thailand efter tsunamien som en nødvendig, men hul distraktion fra den fortsatte, håbløst omstændelige og retrospektivt selvforelskede genfortælling af *Ib Michaels* muntre 1960'er-dage. Må jeg så bede om andet bind af *Hans Otto Jørgensens* anden erindringstrilogi, *The Factory*, og første bind (af forhåbentlig flere) af *Dorrit Willumsens* erindringer, *Det søde med det sure*, der koncentrerer sig om at genfortrylle fortiden på dens egne koksede og konkrete betingelser, manisk manende hos *Jørgensen*, yndefuldt bittersødt hos *Willumsen*, men lige uomgængeligt læseværdigt.

En erklæret Madsen-nevø og (derfor) ret total outsider i den yngre litteratur er *Christian Haun*, der udgav sin måske faktisk bedste bog i 2009, *Sig farvel til dig selv*, indeholdende tre stadig mere direkte og/eller lumsk udsyrede historier, om en 11-årig superheltinde, om et ormehul i en australsk kælder, om

meta-hallucinationer i den mexicanske ørken. Reelle bevidsthedsudvidelser 1:1.

Ingen decideret fantastisk i *Simon Fruelunds* lille roman *Verden og Varvara*, hvor en digterspire skal skrive en aldrende eventyrerskes erindringer, men sikke *elegant* – en sjælden fantasi-kvalitet! – Fruelund tager hånd om både hverdagen og eventyret, pludselig er minimalisme en gesvindt og letfodet affære, hvem havde drømt om det i de firkantede 1990'ere?

Årets prosadebutant må være *Lone Aburas* med romanen *Føtexsøen*, der handler om en forfatterspire, Lene, der er kassedame i supermarkedet Føtex, mens hun skriver på en über-fantasifuld roman, som vi får nogle små kostelige glimt fra, om et skibsforlis, der gør det af med hele det danske parnas, men det fantastiske i Aburas' roman er snarere den livfulde og vittige elektrificering af Lenes håbløst konkrete digterspireliv, med muslimsk, pølsesælgende far og alting.

Efter seks års tavshed forsøgte social-surrealismens radiator-klædte ridder *Jan Sonnergaard* et comeback med sin første roman, *Om atomkrigens betydning for Vilhelm Funks ungdom*, en samtidshistorisk beretning om de lige nihilistiske punkere og yuppier i 1980'erne, da farfar og forfatteren var ung – romanen har imidlertid intet andet på hjerte end, at atomkrigen har enorm stor betydning for Vilhelm Funk og de andre trist skabelonagtige og rådvilde personer, hvilket læseren gerne tror på, men hvorfor han skal interessere sig for det og dem forbliver en gåde, også for Sonnergaard tydeligvis, der i ren desperation slutter med at springe 80'erne i luften; *good riddance*, men sikken traurig apokalypse. En solid håndfuld gamle og nye noveller i opsamlingsbindet *Gamle historier* minder om, hvor dødelig skarpt og groft, Sonnergaard kan turnere en tekst, når han er rasende nok (og 80'erne er han til syvende og sidst bare alt for nostalgisk glad for).

De bedste, supersardoniske Sonnergaard-noveller ikke skrevet af Sonnergaard finder man i debutanten *Martin Kongstads* novellesamling *Han danser på sin søns grav*, om den 90'er-ungdom, der hverken var yuppier eller punkere, men veltilpassede, kreative sønner og døtre af 68'ere, de dæmoniske 20 år senere. Anbefales kan også *Robert Zola Christensens* fræsende bitre roman *Aldrig så jeg så dejligt et bjerg* om en skolelærer med gammel hjertesorg og ny livskrise, der er søn af ægte (uromantiserede) proletarer.

Både *Anders Bodelsens* novellesamling, efter 13 års tavshed, *Varm luft*, *Katrine Marie Guldagers* novellesamling *Nu er vi så her* og *Ida Jessens* roman *Børnene* lider under tungt løftede pegefingre – Bodelsen vil belære os om den forblændede dans om guldkalven, der førte til finanskrisen, Guldager og Jessen vil formane os om ravnemødres egoistiske selvrealisering – i hvis slagskygge fiktionerne ingen plads har til fri leg.

Den mest eksakte fantasi slår sig løs i *Merete Pryds Helles* forunderlige roman *Hej menneske*, der er iscenesat som den arkæologistuderende Ediths

alternative speciale, hvor hun ud fra sine udgravninger i den jordanske ørken (der er inkluderet fotos af potteskår og sager fra arkæologistuderende Pryds Helles egne udgravninger samme sted) levende forestiller sig, hvordan hendes navnesøster i stenalderen ene kvinde opfandt agerbruget, mens hun selv, nutidige Edith, er sengeliggende efter et skorpionbid. Strengt videnskabelige syner!

Poesi eller ej – LEG!

Ikke så meget at raffle om: Årets digtsamling var *Eske K. Mathiesens Bonjour monsieur Satie*, fortjent og overraskende præmieret med Kritikerprisen. Gennem årene har Mathiesen forsøgt at skjule sin muntert forfinede poesi så godt som muligt, småbitte samlinger er udkommet på småbitte forlag eller allerhelst som nytårshilsener fra jyske trykkerier, men usynligheden blev grundigt spoleret af først Arenas store opsamling *Forsamlet poesi*, 2005, og så Bebops lille efterfølger *Tranedun*, 2008, og *Bonjour monsieur Satie* var pludselig og omsider én stor sammenhængende konceptsamling. Alle digtene er fantasier om samtaler ført af og med den venligt excentriske avantgardekomponist Erik Satie flanerende i 10'ernes og 20'ernes Paris, poesi som fabulerende konversationskunst, intenst finurligt.

Heller ingen tvivl om, at årets debutsamling var *Theis Ørntofts Yeahsuiten*, stiligt og stileret über-ungdommelige digte om – parallelt med Mathiesens Satie – at flanere kækt i byen og i sproget; Ørntoft skaber sit helt eget poetiske lingo, på samme tid og skiftevist blankt og aforistisk, plat og raffineret, og hele tiden suverænt, perlende vittigt på sin egen (digterfigurs) bekostning: ”Den her gråvejrsmåne kommer som sendt fra regnen/ det er sindssygt lunt, 10-15 grader – så kan det jo ikke blive lunere/ og himlen er virkelig, virkelig grå/ det er de faktuelle facts// imens er jeg lige så langsomt gået hen og stået på bussen.”

To andre solide og splintrede debuter: *Chresten Forsoms* samling uden titel og omslag, hvor den komplekse, tabulerede opsætning holder en rastløst påhidsom skrift i skak (om ikke på plads), og den akademiske vers-forsker *Frank Kjørups* samling *Indefrarød*, hvor de små, kært ordspillende digte og prosastykker (flere af dem deciderede eventyr) ruller sig sammen som mekaniske pindsvin.

Ellers er det bare at remse op af den zigzaggede poetiske høst, for jeg kan ikke se, hvordan jeg skal få nogen orden på den: Der er *Naja Marie Aidts* (først) kantede og (så) flaksende eksildigte i *Alting blinker*, der er *Martin Larsens* vittigt vrantne, københavnske metrodigte (1 linje ved hvert stop) i *noter til det mere perfekte liv*, der er *Anne Louise Bosmans'* (først) allegoriske og (så) personlige rapporter om fremmedhad i *Vi er amøber*, der er *Camilla Christensens* zoologisk konverserende kortprosaer i *Fugl eller fisk*, der er *Christian Dorphs* indebrændte og cool modenheds-besværgelser i *De sidste mange år har det handlet om børn*, der er *Niels Simonsens* retorisk-hallucinatoriske blow-up af ungdommens sanatorieophold i *Datoer*, der er *Simon Grotrians* taktfast kukkede salmer i *Evahave*, der er (hårdt nok) *F.P. Jacobs* to en halv efterladte samlinger med hver deres, af titlerne klokkeklart markerede, humør, *Kattenes eventyrlige rumsteren*, *Tvivlen og 33 års spontane hengivelser*, der er *Viggo Madsens* zen-snurrepiberier i *Virkeligheden kommer til byen*, der er *Morten Søndergaards* opkørte fortolkning af sin dna-kode i *Må sort dreng dø ren?*, der er *Peter Nielsens* sirlige overordentligheder i *Arkader*, der er *Lars Skinnebachs* krattende selv(for)vrængninger i *Enhver betydning er også en mislyd* (præmieret med Montana-prisen), der er *Knud Sørensens* otiums-røgsignaler i *Naturligvis*, der er *Thomas Krogsbøls* bølge-krogede digtsuite *Areola*, der er *Peter Adolphsens* og *Ejler Nyhavns* gøgle-pædagogiske digtinventarium *Katalognien*, der er *Asger Schnacks* douce spøgelsesmonolog *J.P. Jacobsen, Thisted*, der er *Claus Handbergs* one-liner-bekendelser *Tak for mørket, far*, og der er endelig *Peter Laugesens* gloriøst skrumlede Laugesen-temapark *Fotorama*.

Hybrid eller ej – SMUTVEJ!

Bøger, der er hverken eller, og heller ikke noget tredje: Mest prosa er *Mette Moestrups* hyper-(u)tjekkede mix af kritisk essay og slægts- og sammenbrudsroman og spøgelseshistorie og happeningopskrift *Jævnet med jorden* og *Pablo Llambías'* rasende sorgfulde afskrivning og overskrivning af Suzanne Brøggers feministiske klassiker af samme navn *Kærlighedens veje og vildveje* og *Rasmus Nikolajsens* systematisk løst sagtige gentagelse af H.C. Andersens Athen-besøg i *Athen*. Mest poesi er *Majse Aymo-Boots* satiriske rable-serie *Ødelæggelsen 1-11* og debutanten *Eva Tind Kristensens* dobbeltidentitets-installation *Do*. Mest dramatik er *Mikkel Thykiers* flyvsk dokumentariske halv-dialoger (denne ene samtalepartner er altid tavs) *Godmorgen, Columbus*. Mest hybrid er *Hans Otto Jørgensens* eksploderende køkkenmødding *Hjernens egen store hund*. Hvordan lade være med at elske så umulige bøger!?

Men det bedste, mest vellignende portræt af dansk litteratur 2010 finder vi selvfølgelig i *Cia Rinnes notes for soloists*:

“miss traou (miss fits)// mis interpretation/ miss understanding/ miss apprehension/ miss calculation/ miss conception/ miss behaviour/ miss judgment/ miss reading/ miss chance/ miss chief/ miss take/ miss use/ miss er/ miss t/ miss/ mis/ mi/ m”.

MERVI KANTOKORPI

TÄNKANDE LITTERATUR

Finsk litteratur 2009

Konstkritikens ställning i mediernas kulturredaktioner blev under 2009 föremål för en omfattande debatt i Finland. Startskottet till polemiken började med inlägg av f.d. chefredaktören för landets näst största tidning *Aamulehti*, Matti Apunen, i vilka han kritiserade kulturjournalistikens, särskilt kritikens, förstelnade former. Han ser kritikerna som alltför mycket inre aktörer inom konstinstitutionen, vilkas uppgifter är att som advokater driva sin konststarts sak i medierna. För att korrigera situationen i mera kritisk riktning avslutade han dock den självständiga kulturavdelningen i *Aamulehti*, och fortsatte trots motståndares inlägg nedkörningen av kritiken i sin tidning.

Suomen Arvostelijain Liitto (Finlands Kritikerförbund) och speciellt litteraturkritikerna har stigit fram för att försvara den yrkesmässiga kritiken: under året arrangerades ett flertal diskussioner och seminarier om kritikens ställning och framtid. I uttalanden och ställningstaganden betonades den yrkesmässiga kritikens betydelse inom den alltigenom personifierade och populistiska kulturjournalistiken. Just kritiken bör framhålla verket och dess egenart, den bör också främja kännedomen om olika konstarter i medierna. Detta är särskilt betydelsefullt när det gäller nutidskonsten, som ofta upplevs som innovationer som har svårt att öppna sig. En skicklig kritiker stiger in i bilden just här: han förmår presentera konstens nya former och den diskussion som de leder till för den stora allmänheten. Ur litteraturens synvinkel är det framförallt för de genrer som har en liten publik – poesi, essäistik – som det sakkunniga stödet från kritiken är helt ofrånkomligt.

Hösten 2009 var en av inledarna vid seminariet om poesikritikens tillstånd vid bokmässan i Tammerfors kritikern vid *Dagens Nyheter* Anna Hallberg. Hon berättade att litteraturkritiken hade motsvarande svårigheter också i Sverige. Spaltutrymme finns alltmera sällan för kritik som gäller en liten publik – poesi –, för tidningarna vill hellre betjäna sin stora läsekrets och bjuder därför på "historier" om personer och ämnen som kan betecknas som journalistiska.

En intressant vändning fick den skarpa kritikdebatten på slutet av hösten 2009, då rådet skulle föreslå sina kandidater till vem som skulle få Finlands största litteraturpris. På listan över de sex romanerna upptogs bl.a. en medier-deckare, men överraskande nog inte de två romaner, som hade varit bokårets absoluta kritikframgångar i allt från litteraturtidningar till dagstidningar, och därtill ytterligare på Finlands båda språk.

Rådets ordförande, litteraturprofessorn Liisa Steinby, kommenterade urvalet med att säga, att rådet försökte undvika böcker som hade "lyfts fram av media". Det gjorde att *Kristina Carlsons Herra Darwinin puutarhuri* (Herr Darwins trädgårdsmästare) och *Monika Fagerholms Glitterscenen* förbigicks, till de finländska yrkesläsarnas stora förvåning.

Har ett skönlitterärt verk som fått ypperlig kritik "lyfts fram av media" i samma bemärkelse som en tungt marknadsförd produkt av kulturindustrin? Detta blev många litteraturmänniskor tvungna att fundera över, då Carlsons och Fagerholms högklassiga böcker direkt bestraffades för ett ypperligt mottagande.

Prosa

Kristina Carlsons "Herra Darwinin puutarhuri" är stillsam litteratur på många sätt. Den är inte en samtida skildring på modet av den finska livsföringen, utan en idéhistorisk miniatyrroman lokaliserad till brittiska öarna på 1870-talet, som bara har föga intrig. Romanens osynliga gestalt är händelseplatsens storman Charles Darwin i byn Downe i grevskapet Kent. Hans trädgårdsmästare Thomas Davies blir berättelsens huvudperson, med sina lidanden en gudsförnekare som blir en Bibelns Job. Davies fru har dött i en svår sjukdom och han kommer nu ensam att möta den lilla byns fördomsfulla och nyfikna intresse tillsammans med sina två sjuka barn. Romanens stora bakgrund är moderniseringsutvecklingen under senare hälften av 1800-talet: hur den nya tiden, uppfinningarna och framför allt Darwins utvecklingslära mottogs av bybornas kristliga etik och deras på den traditionella livsförståelsen vilande värld.

Carlsons roman är ett idéhistoriskt tvärsnitt av den beskrivna tiden och dess människor. Vad tänker den av sorger nedbrutna och av Darwins upptäckter intresserade trädgårdsmästaren i denna brytningens värld? Romanen öppnar skickligt epokens debatter och deras relation till kristendomens etik. De starka tolkningarna av utvecklingsläran höll redan på 1800-talet dörren öppen till eugeniken och 1900-talets rasgallringar.

Också Davies´ ofullständiga familj hamnar för en stund under socialdarwinismens lampa, då en journalist som är intresserad av de nya idéerna framlägger sina synpunkter. Enligt hans mening borde de ständigt knappa offentliga medlen i stället för mot de livsodugliga och sjuka, riktas mot de kraftiga och framåtsträvande individerna för att förbättra deras möjligheter. Davies´ dotter är en utvecklingsstörd som själsligt har förblivit på ett barns nivå och även sonen har ett fel i foten som hindrar honom från att röra sig. Diskussionerna i Carlsons roman om människovärde leder direkt till nutiden, då man trots den materiella rikedomen talar allt mera om socialpolitiska prioriteringar.

“Herra Darwinin puutarhuri” förvånade sina läsare inte bara genom sin miljö och sin idéhistoriska tematik. Berättelsen är ett fint prov på lust att förnya romanformen. Carlson bygger av byn Downes invånare och den omgivande naturen upp liksom en blandad kör, där rösterna – ofta utan namn – varvas med varandra och bygger upp ett verk med många röster. Rytmiskt är verket ofta närmare poesi än prosa, och dess fint utforskade livsbild ställer läsaren inför en svår fråga. Vad formar sist och slutligen den levande delen: Gud, den stora naturen eller människan själv?

En annan intressant roman som är förlagd till en annan historisk epok och till stor del utanför Finland är *Leena Parkkinens Sinun jälkeesi, Max* (Efter dig, Max). Den till mellankrigstiden, 20- och 30-talets Europa och särskilt

Tyskland, förlagda romanen är Parkkinens litterära debut och den vann *Helsingin Sanomats* litteraturpris för årets bästa debutverk.

Även Parkkinens roman är en allegori som bär fram till nutiden trots den sorgfälligt undersökta historiska skildringen. Centrum i romanen är brödraparet Max och Isaac, som är siamesiska tvillingar, fastvuxna i sidan. De märkliga bröderna övergavs av sina hamburgska föräldrar och tas om hand av sin tant, som säljer dem till en kringresande cirkus. Så börjar berättelsen som är full av händelser och knagglig cirkuskonstnärsromantik. Brödernas kolleger och levnadskamrater är skäggsiga damer, jättar, dvärgar och andra märkvärdigheter.

Max och Isaac är för cirkuspubliken en dansande dubbelkropp, vars känslomässiga och konstnärliga del företräds av berättaren Isaac. Max för sin del är en aktiv, sinnlig man, och denna spänning inom en och samma kropp skapar romanens tragiska berättelse. Inom denna granskas individualitetens och det privatas tema i en delad värld, där skillnader och olikhet präglar en människa permanent. Bröderna föds och dör i berättelsen bokstavligen tillsammans, men är trots det ensamma tvillingar.

Den tid, vid vilken Parkkinen placerar romanens moderna tema är en synnerligen intressant brytningspunkt. De dekadenta, frihetstörstande och strömningar med dragning mot undergång under de första decennierna av 1900-talet möts i Mellaneuropa småningom på 30-talet av en världsanda som förändras. Romanen skildrar egentligen inte fascismens uppgång, men dess skugga börjar långsamt tränga in i äventyret av strömmande händelser.

Skickligt beskriver Parkkinen också 20- och 30-talets Helsingfors, dit berättelsen för Isaacs olyckliga kärlek Iiris, en helsingforsisk skohandlars hustru. Det omsorgsfulla historiska broderiet av detaljer förenas i romanen tematiskt med ett till nutiden gående identitetsäventyr, som inte utan skäl har jämförts med Günter Grass' "Blecktrumman".

Den finska prosans stabiliserade vardagsrealism utmanas också av *Jari Järveläs* roman *Mistä on mustat tytöt tehty?* (Vad är svarta flickor gjorda av?). Också den skildrar på en nivå ett ytterst noggrant återgivet historiskt Helsingfors i 1900-talets sotares liv i skorstenarnas rör och kanaler. Dess jagberättare är en 18-årig flicka på 1980-talet, en sotarmurres dotter, som delar sin fars hantverkaryrke.

Själva berättarsituationen är säregen: flickan som kallas Rööri Hämähäkki (= ungefär Rörspindeln) berättar i en stor ugn sin historia. Hon har stängts in där av en dubbelmördare, vars ena offer är flickans mor. På så sätt ingår också en brotthistoria i romanen, men i sin helhet är den en märkligt fabulerande allegori över den unga flickans liv i skorstenen. Järvelä förenar – alldeles som tidigare i sina romaner – på sitt alldeles säregna sätt sin särdeles detaljerade tidsskildring, som eftersträvar realism och å andra sidan personhistorierna, som utvecklas till allegorier.

Också i *Tommi Melenders* roman *Ranskalainen ystävä* (Den franske vännen) hamnar man ofrivilligt i våldets och brottets värld. Dess inledning är läsarens skrämmande skildring av den globala mänskohandeln, som sådan en lyckad prolog till romanen, vars grundidé är att beskriva den skenbara trygghet som den borgerliga idyllen byggande på marknadsekonomin ger oss.

Huvudperson är den offentlige föreläsaren och samtidskritikern Joel Raento, vars arbete består i att resa mellan företagsevenemang för att ironisera över borgare, kristliga och teknokrater. Att piska upp konsumtionskapitalismens slavar i alla slags seminarier är dock ett tungt yrke, och den utbrända samhällskritikern ger sig av till en fransk by för att fördjupa sig i korrespondensen mellan Gustave Flaubert och George Sand.

Där blir han bekant och vän med den f.d. historielektorn Marcel Daignault och med dennes tragiska livshistoria delaktig i en vild händelsekedja. Den idylliska byn vid havsstranden bjuder alltså inte på en avklarad frid, utan på barbariskt våld och fullständig ovärdighet. Vännerna förenas i beundran för 1800-talets franska kultur och litteratur samt av iakttagelsen, att det inte mera finns något kvar av de värden som de representerade. Romanen är en ypperligt berättad, ironiskt intelligent moralitet, i vars mitt finns mediasamhällets förmåga att in i ögon och öron hindra människans verkliga observationer. Vänskapen och ett slags själsbrödraskap med den franska kulturen i Flauberts anda räddar dock huvudpersonen från fullständig nihilism.

Ihmisen osa (Människans del) är namnet på *Kari Hotakainens* senaste roman, och just Hotakainen är i dag den finska författaren, som i bok efter bok förmår nå en stor läsekrets med sina berättelser om deras vardagsliv. Han har en unik förmåga att ta tag i ämnen, som lever i tiden och berättar om dem i sin lakoniskt komiska stil, i vars kärna känns en starkt kulturkritisk hållning.

Huvudpersonen i "Ihmisen osa" är den pensionerade garnhandlaren Salmi Malmikunnas, som på Bokmässan träffar en författare, som är på jakt efter ämnen. Det slutar med att hon beslutar sig för att sälja sin familjs förflutna till författaren. Detta inleder en berättelse med många linjer, i vil-

ken Salmes barn och deras familjers öden korsar varandra. Salme vill berätta om sina barns liv på bästa sätt och förskönande, men deras olikartade, ja även tragiska livsöden tränger sig in i romanens centrum.

Också objektet för Hotakainens hårdaste kritik är vår tids värdelöshet, dagens människas förmåga att ägna hela sitt liv åt att maximalt eftersträva materiella nyttigheter. Han beskriver affärsvärldens försvinnande exekutorer och de förlorare som faller ur dess marginaler.

Vanlighet, ett människovärdigt liv, familjerelationer och vänskap är än en gång de högsta värdena i Hotakainens roman. Detta kan förefalla banalt, men berättat av denna författare växer till och med vardagen till en fantastiskt fabulerad värld.

Poesi

Den nutida poesins situation väckte 2009 igen en livlig diskussion ända t.o.m. in på tidningspressens insändarspalter. I själva verket är det direkt roande, att man i Finland debatterar mest just om diktningens tillstånd och litteraturkritikens ställning: den mest spridda litteraturen – romanen – får vara relativt i fred.

Den digitala utgivningen av tryckalster som behövs (book on demand) liksom övriga små- och egenutgivningar har i Finland gjort i synnerhet antalet boktitlar rörande poesi rikligare. Av detta har följt inte bara att fältet har blivit

rikare utan också svårigheter: dagstidningarna hinner inte längre recensera mer än en bråkdel av den poesi som utkommer, och likaså blir de mera sällan utkommande poesitidskrifterna snart tvungna att dra lott om vilka böcker som skall anmälas bland den flod av titlar som står till buds. I Finland utges försiktigt beräknat ett par hundra diktsamlingar per år och det är en oerhörd mängd. De "gamla" förlagens andel av de publicerade samlingarna stannar vid tio procent.

Poesins spektrum är imponerande, men speciellt antalsmässigt syn- och hörbar har varit den experimentella poesi, som den yngsta generationen skriver. Olika slags digitala tekniker har gett upphov till metodpoesi, i vilken man nyttiggör t.ex. material som produceras av sökmaskiner. Likaså har utgångspunkterna för många nya samlingar varit olika slags typografiska idéer, som stiger fram ur språkets materiella sida och även ur den grafiska bilden.

Men också ett uttryck som är klarare gemensamt med traditionen intresserar debuterande poeter av i dag. Ett uppseendeväckande, ärelystet, digert diktverk är den 1983 födda *Jarno Lindemarks* debutsamling. Den är ett starkt symboliskt, episk-filosofiskt verk, vars teman rör sig i själavandringens och pånyttfödelsens omdanande ljus. Lindemarks livssyn verkar i dag vara glädjande optimistisk: den lyfter upp solens eviga återkomst som energins centrum och tror rentav på glädjens och kärlekens möjlighet.

Också på människans möjligheter verkar den unge Lindemark ännu lita då han citerar Blaise Pascal: "Människan är blott ett strå, men ett tänkande strå". Lindemarks dubbelvers som utan avbrott sträcker sig som ett fladdrande bräm genom hela diktverket är ett fint bevis på den versifierade diktens förmåga att producera ett strömmade poetiskt uttryck, som vackert bär upp verkets teman.

En annan intressant debutsamling är *Kaisa Ijäs'* (f.1977) *Siskot, veljet* (Systrar, bröder). Den ser på traditionen genom att lyfta i centrum diktens talare, en person, som i 2000-talets poesi ofta har ersatts av ett olokaliserat, söndrat subjekt. Ijäs skriver en kraftig bildpoesi med många sinnen, som ofta också blir ett tilltal till läsaren. "Siskot, veljet" samlar ihop människorna och betonar vänskapen och det kollektiva som de högsta mänskliga värdena. Samlingen är skuggad av sorgens, dödens och ensamblivandets teman, men helheten med sina många uttryck förs dock framåt av ett slags kavalkad av liv och tillhörighet:

Låt oss skrida framåt som dagarna, som kommer utan att bry sig om oss. Kom, vi är här för sista gången.

Diktåret innehåller flera stycken glädjande samlingar av den yngre generationens kvinnor. *Marianne Kurtto* (f.1980) fortsätter utforskningen av sin personligt upplevda världskarta i samlingen *Maisemasta läpi* (Genom land-

skapet). Poeten är intresserad av den iakttagelsernas filosofi som går tillbaka till fenomenologin, och dikterna bokstavligen tränger sig fram genom varierande landskap: hurudant det är att se, känna, röra, minnas, vid olika tider, på olika ställen.

Barnets och den unga människans tillstånd öppnas i dikterna som de egna platsernas språklandskap; Medelhavsresenärens erfarenheter skär för oss av färger, vatten och historier; den som har glömt sig kvar

i sitt rum ser väggarna till sin ensamhet. Samlingens diktserier är en blandning av ordlekar, typografiska bildpoem och säregna dikter som utforskar relationerna mellan metaforer och metonymi, i vilka olika observationer av ljusheter får lysa. Marianne Kurttos verser är också ett skickligt prov på den rytmiska diktens skönhet.

Sanna Karlström fortsätter i sin tredje samling *Harry Harlowin rakkauselämät* (Harry Harlows kärleksliv) experimenten i ett slags laboratorium för det mänskliga sinnet. Samlingen har som centrum den fiktiva gestalten av den amerikanska psykologen Harry Harlow. Harlow blev i tiden berömd för sina omdebatterade djurförsök då han skilde rhesus-apingar från deras mödrar och isolerade dem socialt. Enligt egen åsikt undersökte han ”kärlek” och dess ”fråntagning” vetenskapligt, men fick djurrättsaktivisterna på sig. Resultatet av experimenten blev nämligen fullständigt bortblandade fyrhändingar, som kollapsade och slutligen gick under i brist på vård och beröring.

Samlingens dikter handlar om djurexperimentutförarens eget kärleksliv och svåra människorelationer som ett talande uttryck för att överföra samma experiment till människor. Kärleken visar sig i dikterna som ett projekt, vars sanningsvärde testas beständigt under livets gång:

den skall fångas/ och tas bort/ och sättas att rulla på nytt.

Karlström skriver i sin nya samling digrare och mera berättande dikt än i sina tidigare, mera exakt avgränsade modernistiska dikter. Resultatet verkar till sitt uttryck vara en öppen, stiliserad rolldikt.

Iloisen lehmän runot (Den glada kons dikter) är namnet på *Vilja-Tuulia Huotarinen*s tredje diktsamling. Författaren har i sina tidigare samlingar skrivit om en flickas och en kvinnas plats både i den moderna världen och i den historiska agrara kulturen. Denna gång granskar Huotarinen kvinnohistorien från kornas synvinkel, och lyckas göra en rolig, rörande helhet av en allegorisk serie bilder om det vänliga djuret som producerar mjölk och företräder det moderliga.

Den yngre kvinnogenerationens feministiska tänkande är på ett fint sätt befriat från de gångna decenniernas enkelspårighet och sätt att se med rynkad panna på saker och ting: att jämföra kvinnor och kor och att upphöja kons självständiga liv med glädje är en fräsch syn på könsdebatten.

Aki Salmelas fjärde diktsamling är ett starkt uttryck för den fortsatta utvecklingen hos den unga poeten som är lagd för filosofiskt funderande. I sina tidigare samlingar har Salmela varit intresserad speciellt av amerikansk språkpoesi; samlingarna är fulla av intertextuella citat och lån, rentav så att intrycket av lärdom – och beläshet – verkar litet påklistrat.

Nu är den nya samlingen öppen och oförställd då den återvänder till människolivets grunder: till relationen mellan varseblivning, känsla och språk. Det som kallas verkligheten visar sig vara en serie av förrunna händelser, som vi benämner och utvecklar till idéer, i språkets materia. Diktningen –

visualiteten med allt vad det innebär är denna världens omslagspapper. Ett urgammalt ämne, men i Salmelas händer glänser paketet som om det skulle öppnas för första gången.

Det svåraste i det mänskliga språket är att uttrycka känslor och förnimmelser. Jämförelser och metaforer har därför alltid fått smeka där ordet flyr stunden. Symbolerna har för sin del byggt upp en hel värld av korrelationer. Salmelas dikter tittar under sina metaforer och väger ordens möjligheter att lyckas med i sitt yttrande:

Ni närmar er varandra, som älskande, men något runt allting drar sig undan, alltid undan; ingen motsvarighet är mera som den har varit.

Språkets materialitet har alltid varit ett stående tema i Salmelas diktning; vad betyder det, hur producerar den, hur lever dikten i dess stöd? Han har en sällsynt gåva att skriva tankens dikt, som inte nöjer sig med att tala, svara och lära ut. Han frågar och sätter i fråga, alltid det svåraste som människans och språkets bindning till varandra, men öppet, roligt, milt.

Aki Salmela omformulerar Wittgenstein då han kommenterar detta sitt viktigaste tema:

Därom är det svårt att tala, men svårare vore att vara tyst om det.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN

PROSAISTER TROTSAR SPRÅKLIGA HOTBILDER Finlandssvensk litteratur 2009

Alla förläggares dröm är en utgivning som domineras av stora romaner, som vänder sig till en bred publik. Så är det förstås också i finlandssvenska förhållanden, även om den språkliga utsattheten gör att i princip varje boklansering har kulturpolitisk betydelse. De ledande förlagen, affärsekonomiska dvärgar i ett internationellt perspektiv, skulle knappast existera om inte fonder och stiftelser sett sitt ansvar för en minoritetskultur, som trots att svenskans ställning som nationalspråk sviktar, har en förbluffande spännvidd.

Jämför man finlandssvensk litteratur med den som skapas i Sverige kan det inte sällan upplevas som om ljuset kom från öster, nästan som på Södergrans och Björlings tid. Tänk bara på Monika Fagerholms personligt laddade epik eller Eva-Stina Byggmästares lyriska vandringar i ett land uppfyllt av ting och figurer du inte visste fanns!

Kanske det ligger något i teorin om att minoriteter får en sorts skapande potential i själva överlevnadskampen, att man måste gestalta och formulera sin situation för att inte gå under. Problemet är att man knappast kan begära både kvalitet och volym varje år. Ibland härskar poesin – snart kanske en sällsynthet i kommersiella sammanhang – medan prosan med ganska jämna intervaller får sina vulkaniska utbrott. Ett sådant ägde rum under 2009, ett av de mest formidabla prosaår jag upplevt under mitt kritikerliv. Inte nog med att flera av de mest kända författarna kom ut med storsatsningar; här framträdde också en rad skribenter i ett mindre format, burna av en språklig fantasi bortom alla vardagens hotbilder.

För årets definitiva genombrott stod *Johanna Holmström* med *Camera Obscura*, betecknad som en novellsamling men i själva verket snarast en tematiskt sammanhållen novellistisk roman av sällsam tyngd och täthet. Efter det alltför konstruerade romanbygget ”Ur din längtan” (2007), som drunknade i sina ambitioner, har Holmström nu funnit den perfekta tonen. Hon stiger in i nuets finländska verklighet med miljöaktivister som attackerar minkfarmer, med ungdomar som vilset söker sig fram i ett liv som saknar framtid och sammanhang. Protesten spårar ur, blir tomhet och destruktivitet. Vad händer med oss när känslan av främlingskap tar överhanden, när narcissismen lockar?

Sagan och myten kan bli räddningen för en tid. Och Johanna Holmström väver på ett bländande sätt in inre och yttre natur när hon gestaltar sina bilder ur den verklighet som blir huvudpersonen Ida Rosendal övermäktig. ”Camera

Obscura” är tveklöst en av det tidiga 2000-talets märkligaste finlandssvenska böcker.

Lite mera kluven är jag inför *Monika Fagerholms Glitterscenen och flickan hon går i dansen med röda gullband*, den fristående uppföljningen av Augustprisade succén ”Den amerikanska flickan” (2004). Visst är det på många sätt en stark berättelse, där det förflutnas händelser ständigt speglas i nuet. Den geografiskt vagt beskrivna trakt där allt utspelar sig får sina mytiska drag med Orfeus och Eurydike som klassisk referens. Texten rör sig hela tiden på olika nivåer, en ständig balansgång mellan vakenhet och dröm. Den litteraturvetare som vill nysta upp alla trådar i denna prosaväv har en uppgift för livet.

Mot bakgrunden av tragiken, då en ung flicka dog, skildras konfrontationer utom och inom en släkt och bland regionens invånare. Tre generationer möter oss, tigande kring samma gåtor i den magiska Vinterträdgården. Visst finns det ett sug och en språklig energi i Fagerholms text, som gör att man efter den tröga inledningen oemotståndligt dras in i glitterscenens dramatik och den musikaliska uppbyggnaden i Mahlers anda. Ibland tycker man sig lyssna till ett rekviem, där skönhet och ilande dissonanser stöter samman. Men erkänns måste att jag emellanåt irriterar mig på en upprepningsstil som inte för historien vidare, utan bara gör att läsningen i onödan stannar upp. Bäst är de drömska och ljusdallrande avsnitten i Faulkners anda, där vi rör oss i ”en större tid, ett landskap, allas tid”.

Där Fagerholm ständigt söker sig till språkliga och psykologiska gränsland håller sig *Kjell Westö* till den trygga realismen. Och han gör det med bravur. *Gå inte ensam ut i natten* är en av hans mest genomkomponerade böcker, där han skickligt avtäcker det inre tillståndet i 1960-talets Finland. Som vanligt använder han mängder av dokumentära fakta och tidstroga detaljer, men till all lycka har han lagt band på den ibland överdrivna autenticitetsjakt han ägnat sig åt i tidigare epos. I centrum står några Helsingforsungdomar från olika samhällsklasser, alla präglade av föräldrarnas krigsupplevelser med rotträ-

dar nere i en tidigare generations brödrafejd. Inbördeskriget 1918 förblir en vattendelare i finländsk nutidshistoria, hur nära det än är till 100-årsminnet av tragiken. Kriget är ett sår som trotsar lager av tid, men mitt i kärlekslängtan och känslobrist tonar en envis sång: Livet är ett mirakel.

Westö ser sina personer mot en ständig fond av popmusik. För den som i likhet med mig (upp-vuxen i åländsk miljö med Sverige som alltings mått) inte har minsta relation till finsk 60-talspop kan namedroppingen te sig en aning tjatig. Nerstruken med ett hundratal sidor hade den 550-sidiga tegelstenen "Gå inte ensam ut i natten" blivit ett mästerverk.

Till realismen bekänner sig också *Catharina Östman*, mest känd som poet, i sin romandebut *Jag sökte en dröm*. Här ges ett gripande porträtt av en österbottnisk flicka, som på 1920-talet studerar till lärare men överger yrkesbanan för ett konventionsbundet äktenskap. Först i sen ålderdom får hon möjlighet att förverkliga en del av ungdomens drömmar. Sina förtjänster har romanen framför allt i miljöskildringen från Ekenäs seminarium, där generationer av finlandssvenska kvinnor utbildades till pionjärer för bildning och vett. Att sådana institutioner ges en plats i skönlitteraturen saknar inte betydelse i ett kulturhistoriskt sammanhang.

Någonstans i ett svårdefinierbart gränsland mellan myt och realism befinner sig *Leo Löthman* i sin sjunde roman *Odjur*. Det är en barndoms- och ungdomsskildring som vibrerar av farliga underströmmar. Miljön är 1950-talets Mariehamn, skildrad i en oemotståndlig blandning av nostalgi och kritisk distans.

Huvudpersonen har en fantastisk iakttagelseförmåga, där de mest privata upplevelser får sin samhällseliga avspeglning. Han drömmer om de stora oceanerna, men slutar som förare på en vajerfärja mellan öarna. Möjligen är "Odjur" en tragedi, men sällan har ett sorgedrama berättats med så mycken humor. Löthman vore absolut värd att lyftas fram i ett större nordiskt sammanhang.

Prosabooomen fullföljs i *Emma Juslins* ungdomligt klatschiga roman *Ensamma tillsammans*, *Zinaida Lindéns* pricksäkra novellsamling *Lindanserskan*, där konfrontationen mellan rysk och finländsk mentalitet får sina roande drag, och *Fredrik Långs* hejdlösa samtids-satir *Dick, Docenten* och *Jane. Susanne Ringells* prosalyrisk svit *Ryggens nymåne* låter läsaren stiga in i det religiösa mysteriet utan att styras av nötta ord. *Carl Fredrik Sandelin* avslutar med *Variationer och final* sin romansvit om pianisten Paul Schuman, där man inte minst imponeras av hans förmåga att integrera musikupplevelser i själva handlingen. Något av en existentiell thriller presterar *Christian Brandt* i *Läkarens hund*, som med

iskall precision skildrar en tillvaro i det absurdas gränstrakter. Det filosofiska anslaget är snarare franskt än nordiskt.

Anna-Lisa Sahlström förenar dokument och fiktion i *Den röda kejsaren*, som porträtterar Edvard Gylling, finländaren som blev ledare för Karelska rådsrepubliken men liksom så många andra drabbades av Stalins utrensningar. Man fascinerar av denna gåtfulla gestalt, en finlandssvensk intellektuell som förblindades av sin ideologi och såg sin idealism utplånas.

Merete Mazzarella har valt att kalla *Ingen saknad, ingen sorg* för en roman. Det är förvisso en diskutabel genrebestämning när det delvis handlar om ett tämligen renodlat biografiskt verk. Men det hindrar inte att boken om den en gång så uppburne Zacharias Topelius både fångslar och förtrollar. Mazzarella skildrar en specifik dag i den åldrande skaldens liv, där tankar och infall fyller ett medvetande som aldrig tycks vila, hur trött kroppen än blir. Den fiktiva monologen övergår i dokumentära citat.

Att krypa innanför skinnet på en diktare som blivit ett monument kan inte vara lätt. Men Mazzarella löser uppgiften på ett virtuost sätt. Läsaren tycker sig verkligen följa själva tankerytmen hos Topelius; jag vet mig aldrig ha kommit sagofarbronn närmare trots att jag läst honom hela mitt liv. Min enda egentliga invändning är den biografiska essätexit som litteraturprofessorn

Mazzarella väljer att avsluta boken med. Det hade varit bättre att ge Topelius sista ordet.

Det får man däremot om man skriver om sig själv, som *Claes Andersson* i *Varje slag mitt hjärta slår*. Poeten, läkaren och politikern, som under svåra hjärtoperationer vistats i dödens väntrum, ger ett föga tillrättalagt självporträtt. Han erkänner felsteg och misslyckanden, borrar sig ned i barndomens brunn av minnen, bejakar livet när verkligheten tycks rämna. Förälskelsen som sjukdom analyseras. Och som den ständiga trösten tonar jazzmusiken i Claes Anderssons drömmar, medan döden avvaktar: "Ett liv utan död är ett förminskat liv". Det är en ojämn bok, men oavbrutet fångslande.

Detsamma kan sägas om *Jörn Donners Bergman: PM*, men den är till sin uppbyggnad originellare, eller man kunde kanske säga att den är typiskt "donnersk". Utgångspunkten är att han ska skriva om Ingmar Bergman, en av de människor som på gott och ont betytt mest för honom. Tidvis arbetade de tillsammans vid Svenska filminstitutet; Donner producerade Bergmans Oscarbelönade "Fanny och Alexander". Efter mästarens död har genikulten firat triumfer, men Donner placerar minsann inte sin gamle vän på någon piedestal. Här bugas och smilas det inte i onödan. Det är en ytterst mänsklig filmskapare som träder fram. Och det intressanta är att Donner samtidigt skriver något av en självbiografi. Texten handlar nästan lika mycket om författaren själv – och det stör inte alls. Fram växer ett dubbelpporträtt, som ger skarpare konturer åt dessa båda självcentrerade och självsäkra herrar. Frågan är om detta inte är en av de bästa böcker som skrivits om Bergman – och om Donner, som i mina ögon inte bara är en av de mest mångsidiga kulturpersoner Svenskfinland upplevt utan till på köpet också är en av de främsta prosaisterna i modern svensk litteratur. Det har man av någon anledning glömt i Sverige.

Till den skaran hörde också esteten och filosofen Hans Ruin (1891-1980), från mitten av 1940-talet verksam i Sverige. Hans essäistik, med sina formfulländade meningar, var vida berömd. Och den som återvänder till böcker som den självbiografiska "Hem till sommaren" (1960) eller standardverket "Poesiens mystik" (1935) blir rikligen belönad. Att hans livsgärning lyfts fram hjälper till att bevara ett omistligt finlandssvenskt kulturarv. Därför läste jag sonen *Olof Ruins* personligt hållna biografi *Hans Ruin. En gränsöverskridare*, utgiven i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens serie "Svenska lärde", med stor behållning. Utan skyggglappar berättas om en gammaldags kulturpatriark, som badade i skönhetsens väsen men också hade en fin förmåga att i ord återge vardagens essens under somrarnas obligatoriska vistelse i den sydfinländska skärgården. Gärna skrev han om hur dikten svingar sig upp mot rymden, likt den religiöses bön. Samma känsla lyckas han själv gestalta i sina bästa stunder.

Det gäller även för en efterföljare som *Mikael Enckell*, aktuell med

essäsamlingen *Om konsten att älska skriften*. Sällan har jag läst en så djupborrande kärleksförklaring till det skrivna ordet, till själva läsandet som livets centrala innehåll, till vårt behov av kontinuitet, till dikten som en livboj. ”Kärleken till förebilderna är en av de viktiga livräddande känslorna, härstammande från våra känslor för föräldrarna och nära besläktad med vår religiositet”, skriver han. Och bland dem som apostroferas finns Irène Némirovsky, George Eliot, Sigmund Freud och den i dag tämligen bortglömda finlandssvenska essäisten Helen af Enehjelm.

Hur klarade sig då poesin under denna prosans anstormning 2009? Kvantitativt var utgivningen ovanligt liten, men kvalitetsnivån ska man inte klaga på. Här fanns modernistiska

veteraner som den stillsamme *Peter Sandelin (Stenar och ljus)* och paradoxernas mästare *Gösta Ågren (Bottniska nätter)*, den unga begåvningen *Matilda Södergran (Deliranten)* och språkexperimentatorn *Oscar Rossi (Funny. Det vi vet om Jones är att Brown)*. *Henrika Ringbom* gjorde i *Händelser ur Nya Pressen* ett spännande försök att i prosadiktens form gestalta ett förflutet 1970-tal via den sedan länge nedlagda kvällstidningens rubriker. *Ralf Andtbacka* serverade ett vindlande stycke *Österbottnisk gotisk*. *Torsten Pettersson* har en nästan lagerkvistsk hetta i de existentiella noteringar som bär upp *Seendets rike*:

En andedräkt bakom fönstret om kvällen.

En närvaro, ohörbar i parkernas ljus.

Är det mitt eviga jag som häpnar
över sin bild i tidens vågor:

att den kan finnas utanför
det eviga som är allt.

En närvaro, ohörbar.

En andedräkt bakom fönstret om kvällen.

Som en motpol framstår den nästan hjärtskärande misantropi som präglar *Martin Enckells* samling *under ett ramsvart hjärta* med dess skildring av smärta och uppbrott. Det är en poesi som hör natten till:

att släppa greppet
och slå upp ett valv
där ingen, ingen
som inte ser mig i ögonen
äger inträde

En liknande tematik återkommer i *Mary-Ann Bäcksbackas Avsides vitt*, som för mig blev en av bokårets höjdpunkter. Det är rena, avskalade dikter som ofta förlagts till nordliga nejder: Alaska, Lappland, Vitön med dess minnen från Andréés misslyckade polarexpedition. Här talar en diktare som genomskådat illusioner men bevarar drömmen om en tillvaro där hjärtat leder stegen. Texterna är korta, som en sorts andliga stilleben av en frusen skönhet som gör

tillvaron hög och ljus. Att läsa dem
är verkligen att i Mikael Enckells
mening älska skriften:

I landskapet bortom tajgan,
i ödsligheten och i renklövarnas
egendomliga klapprande

För människan finns ingenting
oberörbart. Allting måste gå att
använda

Jag vill lära mig tystnaden,
att bli det jag vill säga

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR

KRIS HÄR, KRIS DÄR OCH KRIS ÖVERALLT: KRIS I 2009 ÅRS ISLÄNDSKA BOKUTGIVNING

Den 12 april 2010 utkom ett verk i nio band som isländska läsare ivrigt väntat på. Bokens första upplaga såldes slut första dagen. Till yttermera visso fanns texten redan från början tillgänglig och nedladdningsbar på nätet, så man får förmoda att denna bok verkligen nått ut till sin publik. Det jag syftar på är isländska Alltingets rapport om finanskrisen. I denna digra lunta nagelfars den isländska krisen in i minsta detalj, från privatiseringen av bankerna under 2002 fram till efterdyningarna helt nyligen då utvalda nyckelpersoner i politik och förvaltning fick genmälesrätt och slog ifrån sig allt ansvar.

Litteraturen under 2009 kretsade i stor utsträckning kring denna finanskris, och det gjorde också debatten i media och på nätet.

Banksters

En inte obetydlig mängd facktexter och översiktsverk om krisen gavs ut under året, och skönlitteraturens bidrag var heller inte att förakta. Ett bevis på det var att det isländska litteraturpriset gick till den unge författaren *Guðmundur Óskarsson* för romanen *Bankster*, som skildrar hur en ung banktjänsteman förlorar greppet om sitt liv när han blir arbetslös i krisens kölvatten. En annan ung författare, *Óttar Martin Norðfjörð*, överför krisen till symbolform i romanen *Paradísarborgin*, där en aggressiv mögelsvamp brer ut sig över en stad. I *Síðustu dagar móður minnar* av en tredje ung man, *Sölvi Björn Sigurðsson*, utgör krisen och demonstrationerna som i början av 2009 fällde regeringen, bakgrunden till det öde som vederfars berättarjagets mor, och symboliken är inte att ta miste på. *Eiríkur Örn Norðdahl* riktar uppmärksamheten mot invandrarnas situation i sin fantasy-artade krisroman *Gæska* där miljoner invandrare flockas till Island, som trots ”krisen” i deras ögon ändå är ett schlaraffenland. Även om *Mikael Torfason* är en del äldre än dessa tre, räknas han fortfarande till de yngre författarna, och hans roman *Vormenn Íslands* är ett försök till uppgörelse med girighetskulturen och samtidigt en sorts kriminalroman.

Konstförfalskningsaffären i *Ragna Sigurðardóttirs* roman *Hið fullkomna landslag* anspelar på den ekonomiska boomen med hjälp av en annan omdebatterad fråga i det isländska samhället. I *Hlín Agnarsdóttirs* roman *Blómin frá Maó*, dras paralleller mellan maoismens hjärntvätt och hur den isländska överheten – och i viss mån allmänheten – blint lät sig dras med i det girighetsraseri som föregick krisen.

Dessa berättelsers största brist är kanske att reaktionerna är för grovhuggna och ilskna. Det beror måhända på att det gått för kort tid sedan krisen slog

till; det saknas distans och därför blir greppen lite famlande. Men ändå finns det mycket som är intressant i dessa böcker – Eiríkur Örn's invandrardiskussion utgör ett välbehövligt påpekande även om romanen inte är riktigt helgjuten, och samma sak kan sägas om Ragna Sigurðardóttirs roman som sätter en beramad konstförfalskningshistoria som utspelade sig på Island för några år sedan i samband med finansboomen, och Hlín Agnarsdóttirs berättelse som jämför girighetskulturens hjärntvätt med kommunismens dito.

Också deckarna tog sig an krisen. I *Svörtuloft* anspelar Arnaldur Indriðason på olika sätt på profitekulturen, bland annat med bokens titel. Svörtuloft heter en bergvägg vid Islands västra kust och namnet har också använts om Islands riksbank. Eyrún Ýr Tryggvadóttirs andra deckare, *Fimmta barnið* innehåller också den anspelningar på krisen. Författaren tar här upp ett känsligt ämne, nämligen hur unga mödrars ovälkomna barn förr i tiden blev bortadopterade. Viktor Arnar Ingólfsson anspelar skickligt på krisen i sin roman *Sólstjakar*, som inleds med att ett mord begås på Islands ambassad i Berlin. Den mördade är inte bara börsspekulant, utan också pedofil. Yrsa Sigurðardóttir använder sig effektivt av krisens konsekvenser i *Horfðu á mig*. Där skildrar hon ett av de många halvbyggda områden som profitekulturen sjösatte men som sedan gick i kvav. Liksom tidigare är det övernaturliga närvarande i Yrsas berättelser. Den nya boken handlar om utredningen av ett brott begånget av en ung man med Downs syndrom. Han har befunnits skyldig till att ha bränt ner den vårdinrättning han bott på. Parallellt berättas historien om ett spöke som tycks hemsöka en liten pojke. I Stefán Mánis roman *Hyldýpi* målas upp en skrämmande och stark bild av den korruption som vidlådde girighetskulturen, och här är romanhjälten en ung man som arbetar på en mäklarfirma tillsammans med några av sina gamla vänner och som upptäcker att arbetskamraterna ganska långtgående utnyttjar de privilegier som de lättförtjänta pengarna för med sig. Med Alltingets rap-

port i handen kan man lugnt påstå att Stefán Mánis fiktion inte ligger särskilt långt från verkligheten.

Barnen, poesin och satiren

Krisen dyker upp också i barnböckerna, dock inte i lika stor omfattning som i vuxenromanerna. *Þorgrímur Þráinsson*s roman *Núll núll 9* fick nyligen det barnbokspris som har en jury bestående av barn i åldern sex till tolv år. Som framgår av titeln är det här en spänningsroman med anspelningar på agent James Bond. En ung pojke blir av en slump inblandad i en stor sammanvärtning, och dessutom måste han handskas med de problem han har hemma; en sjuk syster och en alkoholiserad mamma. Samtidigt finns här ett tydligt budskap med innebörden att det isländska folket måste skydda sina naturtillgångar och inte låta sig utnyttjas i kristider, vilket Guðríður Sigurbjörnsdóttir pekat på i sin recension på bokmenntir.is.

En annan roman som nyligen fått ett barnbokspris är *Bókasafn Ömmu Huldar* av *Þórarinn Leifsson* som också själv har illustrerat sin text. *Bókasafn Ömmu Huldar* är en framtidsberättelse om en tid då alla böcker har trängts ut av en allt uppslukande kapitalism. Bokens huvudperson Albertína flyttar in i ett nytt område därför att föräldrarnas skulder växt dem över huvudet. En dag flyttar en urgammal kvinna in i Albertínas lägenhet och påstår att hon heter Huld och är flickans gammelgammelmormor. Strax därpå anländer Hulds boksamling som genast fyller upp hela lägenheten. Men Albertínas föräldrar är försvunna, i likhet med så många andra barns mammor och pappor, för när skulderna blir för stora tas de vuxna helt sonika om hand och tvingas arbeta för Guldbanken. Där får de utan uppehåll jobba med att räkna ut räntor och lånesummor så att de totalt tappar bort sig i kapitalismens grottekvarn. Þórarinns illustrationer gör berättelsen ännu starkare och innehåller många ytterligare anspelningar på boomen och dess tillbedjare, och den här berättelsen hör utan tvekan till de kraftfullaste av de krisskildringar som utkom 2009.

Poesin ville också vara med i leken, och de senaste åren har den generellt blivit mycket mer politisk så som den hanterats av ett antal unga poeter, varav många bekänner sig till diktargruppen Nýhil, och det kan man bara applådera. *Sindri Freysson* gav ut diktsamlingen *Ljóðveldið Ísland*, en högpolitisk episk dikt där republiken Islands 65-åriga historia blir belyst i 66 verser. Syftet är att analysera den isländska republiken och kasta ljus på den kris som nu går så hårt åt islänningarnas bankkonton. Även *Sigurður Pálsson* gör girighetskulturen och krisen till ämnen för sin diktsamling *Ljóðorkubörf*, och han påminner bland annat om att valet av ord spelar stor roll när tankar om ekonomisk boom och kris presenteras. *Hermann Stefánsson* syftar både direkt och indirekt på girighetskulturen i sina kraftfulla dikter i samlingen *Högg á vatni*. Några av dikterna är skrivna i tredje person, som en sorts anförande till läsarna.

Det borde inte komma som någon överraskning att även *Ísak Harðarson* skulle angripa profithysterin eftersom han länge har varit kritisk mot allt slags materialism i sina verk. Diktsamlingen *Rennur upp um nótt* innehåller skarpa anklagelser som både är mörka och humoristiska. Ísaks kritik präglas till viss del av nutidsfobi blandad med avsky mot girighetskulturen och av detta blir det en spänstig mix som innehåller gudomliga ögonblick av bitska formuleringar, som i "Öld vatnsberans". Där påpekar diktaren att "ökad tillväxt/är vad allt handlar om" och att Jesus dog för att Baugurs och Landsbankinns ägare skulle kunna "härska på marknaden/och säkerställa de förmånligaste villkorens eviga liv". Samtidigt angriper Ísak den överhet och de delar av befolkningen som lät sig ledas blint av profitpåvarna. Denna kritiklösa uppslutning ledde till att hela folket gjordes medskyldigt i något som man inte kan kalla för annat än organiserad brottslig verksamhet.

Det är anmärkningsvärt att all denna kritik kommer först i efterhand och man kan inte annat än fråga sig var dessa författare befann sig när kärleken till tillväxten blomstrade som mest. På något sätt verkar det engelska uttrycket "too little, too late" passa in på denna krisboksflod.

Den författare som lyckas bäst med att verkligen avslöja roten till det onda i hela denna profit-krisdebatt är satirikern *Halldór Baldursson* som gav ut boken *Skuldadagar*, en samling satirteckningar ända från profithysterins första dagar och fram till bokens utgivning i slutet av 2009. Den bild han målar han upp är måttligt vacker, och den pendlar mellan att vara outhärdligt rolig och rent skrämmande. Det tål att tänka på att det är i Halldórs och Þórarinns (som också är känd som illustratör) överdrivna och komiska verk som kritiken är starkast och mest träffsäker. Mycket i Alltingets rapport framstår som rent groteskt, och därför är det kanske löjdet som är bäst lämpat att dra ner brallorna på lurendrejarna.

Ytterligare ett tänkvärt faktum är hur dominerande de manliga författarna är i det här sammanhanget, men det har också påpekats att det var män som

ingick i profiteringsoffensiven. Ett tag verkade det som om kvinnornas tid nu var inne, och undersökningar som visade att slöseri inte var ett lika vanligt inslag i kvinnors ledarstil gav hopp om att kanske hade krisen ändå fört något gott med sig. Man kan kort konstatera att den spådomen inte gått i uppfyllelse.

Romanen och kärleken

Dock var inte krisen det allt överskuggande ämnet i 2009 års isländska litteraturutgivning. Främst var det de historiska romanerna som slingrade sig undan krisdebatten, och den sortens berättelser har ju också länge åtnjutit stor popularitet hos de isländska läsarna. En av de senaste årens allra mest populära författare, *Jón Kalmann Stefánsson*, gav ut en självständig fortsättning på *Himnaríki og helvíti* med titeln *Harmur englanna*. Där förflyttas vi 100 år bakåt i tiden och får följa med en ung man på hans strapatsrika och dramatiska färder tillsammans med lantbrevbäraren genom glesbefolkade trakter och barska ödemarker. *Böðvar Guðmundsson* söker sig inte lika långt tillbaka i tiden. I hans roman från andra världskriget, *Enn er morgunn*, skildras en ung, judisk mans liv och hans möten med nazister och islänningar. Denna berättelse är delvis en Reykjavíkroman, eftersom den unge juden gifter in sig

i en av stadens största och mäktigaste familjer under mellankrigstiden. Också *Sindri Freysson* skildrar andra världskriget i romanen *Dóttir mæðra minna*. Här är det kvinnorna som står i förgrunden, de är offer för kriget, omständigheterna, sina kroppar och männen, för att citera Gunnþórunn Guðmundsdóttirs recension på bokmenntir.is. Kvinnors situation har länge varit i centrum för *Vilborg Davíðsdóttirs* författarskap, och i romanen *Auður* skildrar hon Aud den djupsintas ungdomsår, en kvinna som var en av Islands första nybyggare. Två barnböcker tar sig också an dessa glansdagar i den isländska historien. *Gásagátan* av *Brynhild Þórarinsdóttir* skildrar två bröder och deras försök att hämnas på sin far, och *Hetjur* av *Kristín Steinsdóttir*, som utspelar sig i det nutida Trondheim men delvis handlar om vikingatida strider. *Helgi Ingólfsson* rör sig i helt andra trakter i sin historiska deckare *Þegar kóngur kom* där en ung flicka mördas samtidigt som den danske kungen besöker Island jubileumsåret 1874.

Också kärleken var befriad från kris detta år. Två underbart vackra böcker om kärleken kom ut, dels *Ingunn Snædals* diktsamling *Komin til að vera, nóttin*, dels *Steinunn Sigurðardóttirs* roman *Góði elskhuginn*. Ingunnns ämne är kärlekssorg, interfolierad med reseskildringar. Resor är som tidigare ett rikt tema i hennes poesi. Med kärlekssorgen följer ofrånkomliga minnen av tidigare kärlekar och sorger. Känslosvallet kommer till uttryck som kväljningar som ibland övergår i kräkningar i några av dikterna. I dessa dikter bildas en spänning mellan skildringarna och själva ämnet, och Ingunn behärskar särskilt väl konsten att hitta en ny ton i ett ämne som är uttjatat av klichéer. Mitt i ironin och humorn väller känslorna fram och även om man inte kan säga att dikterna är ställföreträdare för spyorna som sprutar ut ur diktarijaget, står det klart att de ändå innebär en sorts rening.

Steinunn Sigurðardóttir har många gånger förut skrivit om kärlekssorg, men den här gången tar hon ett nytt grepp

och låter kärlekshistorien få ett lyckligt slut där de två älskande får varandra. I *Góði elskhuginn* berättas om ungarlen Karl Ástuson som inte kan glömma sin ungdomskärlek, Una. När hon gör slut, utan förvarning, bestämmer sig Karl för att nu är hans egentliga liv slut; utan den fullkomliga kärleken har han ingen framtid. Han bygger upp sin tillvaro kring denna roll – den gode men kärlekslöse älskaren – flyttar till USA och blir rik på affärer. Men så träffar han Una igen och det visar sig att inte heller hennes kärlek till honom har avklingat. Allt verkar vara som det borde vara – men Steinunn Sigurðardóttir är inte den som serverar enkla lösningar. Läsaren upptäcker nämligen snart Karls perfekta värld är full av motsägelser. De visar sig kanske tydligast hos Karls tidigare älskarinna, psykoanalytikern Doreen Ash – hon står på alla sätt i motsats till det liv Karl har skapat åt sig. Men hon betyder ändå mycket för honom och läsaren kan inte annat än tycka att det i själva verket är hon som är den rätta för honom, den verkliga kärleken, den som Karl flyr ifrån därför att den är för svår och komplicerad. Detta framkommer tydligt i skildringarna av de två kvinnorna. Medan Doreen Ash vibrerar av liv och kraft lyckas Una aldrig bli något annat än skuggan av en romanfigur. På så vis bygger Steinunn upp motsägelser och spänningar mellan det som sägs och det som texten antyder. Det är trevligt att ett så vackert verk om kärleken finns bland de böcker som lyfter upp den isländska litteraturen ur den klumpiga medelmåttighetens kris.

Inferno

Två författare tog upp girighetskulturen och krisen på ett särskilt intressant sätt i sina verk, *Kristín Ómarsdóttir* och *Gyrðir Eliasson*. Kristín Ómarsdóttirs roman *Hjá brúnni* är vid första anblick inte egentligen någon krisbok, men berättelsen är så fullmatad med symboler att det är mycket frestande att försöka läsa den som nyckelroman och då särskilt utifrån den del som handlar om myndigheternas förtryck och rädslan för konsten. Berättelsen utspelar sig under lite mer än ett dygn i en okänd stad som har ett rikt konst- och kulturliv men samtidigt verkar styras med järnhand av maktavarna. Bokens huvudperson är balettdansösen María som bland annat arbetar på en teater, och dessutom förekommer ett antal romanfigurer av vilka de flesta på något sätt har med konst och/eller kultur att göra. Romanens första del skildrar Mariás liv och arbete, men i den andra delen är det inte hon som egentligen är huvudpersonen längre. Där är det olika andra personer – av vilka några är kopplade till teatern – som intar en mer framträdande roll, samtidigt som hotet från diktaturen ökar och olika åtgärder börjar sättas i verket. Man bör dock akta sig för att söka efter något linjärt skeende i *Hjá brúnni*. Berättelsen är indelad i sexton avsnitt, och vart och ett av dessa innehåller ett antal korta kapitel som i sin tur består av oupphörliga avvikelser med ideliga uppräknningar av all dagliga detaljer.

Som motsats till denna känsla för vardagens små ting ställs stora frågor om skrivande och kreativitet, död och diktatur. Litteraturen är viktig för denna stad, och konsten är viktig för María. Hon har övergett ett tryggt arbete för att kunna ägna sig åt det konstområde som hon tycker är viktigast och medför störst upprorisk kraft. Konsten som drivkraft till uppvaknande, kritik och uppror är ett återkommande omkväde i romanen, och det är emot just dessa kreativa krafter makthavarna kämpar. Och det är här det blir frestande att läsa in "Hjá brúnni" i det isländska samhället. I diskussionen om girighetskulturen och krisen har det talats en del

om konstens och kulturens roll och det är många som påpekat att en radikal kritik från människor aktiva inom denna sfär hade kunnat vara avsevärt mer framträdande medan profithysterin pågick – även om författare och kulturelit för all del gjort sina stämmor hörda efter att krisen slog till. Skulle man kunna se Kristíns roman som en sorts skildring av hur konsten blev profithysterins gisslan? Vidare understryker Kristín, både i själva romanen och i intervjuer, att konsten inte nödvändigtvis är något bekvämt och behagligt, vackert eller lättillgängligt – konsten ska (också) ruska om människor, utmana dem och besvara dem. Å andra sidan ska man vara försiktig med att försöka klistra på någon alltför lättvindig etikett på ett så intrikat och mångfacetterat verk.

Visserligen är "Hjá brúnni" ett högpolitiskt verk om konstens radikala och politiska roll och diktaturens hot, men romanen är samtidigt en underbar resa i märkliga människors underliga tankevärldar, ett konstverk vars utlöpare når in i varenda liten vrå av stadens liv och avslöjar det vardagliga som ett förunderligt äventyr.

Förunderliga äventyr finns det också gott om i Gyrðir Elíassons böcker, diktsamlingen *Nokkur almenn orð um kulnun sólar* och novellsamlingen *Milli trjáanna*. Gyrðir är en av landets mest produktiva skribenter, både som poet, novellförfattare, romanförfattare och översättare, men all denna produktivitet

är inte på något sätt till men för kvalitén. Av någon underlig anledning har dock Gyrðir aldrig uppnått det allmänna erkännande och den uppmärksamhet hans verk förtjänar. En orsak är väl verkens anspråkslöshet – Gyrðir är inte den sortens författare som gör mycket väsen av sig. Men det innebär inte att han inte kan vara skarp när det behövs. Den inledande berättelsen i ”Milli trjánná” är ett gott exempel på Gyrðirs förmåga att måla upp effektfulla bilder. Novellen heter ”Inferno”. Den berättar om en man som motvilligt följer med sin hustru till Ikea för att leta efter en fåtölj. På vägen dit ser han med sorg i blick på den förstörelse av naturen en så stor byggnad, med tillhörande parkeringsplats, vållar och förvånas över att något sådant är tillåtet. Inne i butiken hittar de inte stolen någonstans och irrandet i affärens gångar gör inte mannen gladare. Men i restaurangen får berättarjaget syn på en bekant man och efter ett tag inser han att det är själve Strindberg, han som ”hade fruktat helvetet mer än något annat och hade skrivit om denna sin rädsla, och som nu hade hamnat där efter döden, på Ikea på Island“. Här får läsaren en barsk och skrämmande bild av hysterin som leder till att denna huskoloss byggs på ett populärt och vackert friluftsområde och att det sedan ändå inte finns något där som vi egentligen vill ha, av hur äktenskapet håller på att lösas upp längs butikens märkta gångar, toppat med allusionen till den svenske författaren som sitter fast i sitt svenska helvete, ”en evigt dömd man“.

Det förflutna har länge varit Gyrðirs huvudsakliga ämne, med många stänk av nostalgi, men ändå har samtiden också behandlats i många av hans böcker, än mer så i hans senare produktion. I de här två böckerna visar Gyrðir att han har full kontroll över nutida politiska teman – många av novellerna och några av dikterna innehåller en raffinerad, underliggande kritik av samhälleliga förhållanden. I dikten „Stjörnufræði fyrir byrjendur“ (Astronomi för nybörjare) blickar diktarjaget mot Venus och funderar på om det där har funnits ”en betydande civilisation” som ”gått/under av samma orsaker/som hotar oss här// Vad för slags bilar kan de/tänkas ha haft?”

Men precis som i fallet med Kristín Ómarsdóttirs roman vore det ett förringande av Gyrðirs verk att bara se dem i ljuset av kris och politisk kritik. Båda böckerna genomsyras av kusligheter och död, ofta sammanvävt med motiv från folksagorna – ett välbekant drag från Gyrðirs tidigare texter. Gyrðir är en av de få isländska författare som träffsäkert har vävt in teman från folksagorna i sina texter, i större eller mindre omfattning. Denna gång är det övernaturliga mer närvarande än vanligt, särskilt i novellerna, och förekomsten av diverse oknytt framstår som mycket mer skrämmande än tidigare i hans verk. Inte bara spöken utan också monster ansätter personerna i berättelserna. En liten flicka hör hur det krafisar på en fönsterruta och kurar ihop sig mot sina yngre syskon, två bröder får i uppgift att gräva upp en märklig, oidentifierbar skapelse som en polisman har begravt i jorden och denna gestalt visar sig vara levande

och stirrar elakt på en av bröderna, och i ett förfallet växthus bor en bevingad och rödögd varelse som berättarjaget träffar när han går en kvällspromenad för att fly undan de nedslående nyheterna om krisen och hans tankar går till skräckfilmer.

I Gyrðirs verk får finanskrisen och girighetskulturen ett passande uttryck i helveten och monster, och författaren fångar helt och hållet den tunga underton som i så hög grad präglar det isländska samhället just nu. På samma sätt binder Kristín Ómarsdóttir ihop idéer om kampen mellan diktatur och konst på ett hisnande sätt. Genom att ta med läsaren in i dessa märkliga mörkervärldar lyckas de åstadkomma effektiva angrepp på det inflytande girighetskulturen haft på det isländska samhället och räddar samtidigt den isländska litteraturen från en kris som kännetecknade den föregående år.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

KNAUSGÅRD – OG ALLE DE ANDRE

Litteraturen i Norge 2009

Sett litt på avstand noen måneder ut i et nytt bokår er fenomenet *Karl Ove Knausgård*, hans tre romaner i en planlagt serie på seks, og den såkalte "Knausgård-debatten" bleknet noe. Men det lar seg ikke benekte at så vel forfatter som forlag skapte forventninger om noe som kunne vise seg å være større – i omfang og satsing – enn noe vi hadde sett i norsk litteratur før. Inntrykket som ble skapt var at forfatteren som debuterte med et brak til sprikende kritikker i 1998 (*Ute av verden*) og ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris for sin andre bok i 2004 (*En tid for alt*) hadde skrevet 3000 sider som var klare til utgivelse. Forlaget hadde så bestemt seg for å gi romanen ut i seks bind – tre i løpet av høsten 2009; de siste tre i løpet av første halvår 2010. Så viste det seg at forfatteren skrev for harde livet mens de første bindene kom ut, og at ikke stort mer enn tekst til de to første bindene var klar på forhånd.

De tre første bøkene av *Min kamp* – en dristig, men betegnende tittel – kom i alle fall ut i løpet av 2009 – og skapte furore og langvarig debatt. Det merkelige med debatten var imidlertid at den først og sist handlet om at anmelderne i alle de viktigste avisene var usedvanlig enige om at forfatteren hadde lykkes med det som så ut til å være en umulig oppgave – å gi litterær form til en fremstilling av deler av sitt eget liv, å omskape det private til skrivekunst av høy klasse. Enigheten ble for mye for enkelte. Forfatteren Jan Kjørstad harselerte i et stort oppslag over et kritikerkorps som bøyd seg i nesegrus beundring for en bok han øyensynlig ikke vurderte særlig høyt, samtidig som han mente at anmelderne – som også omfattet forfatteren av denne oversikten – ikke ante hva slags romanform de hadde med å gjøre. Mange tok til motmæle – det gikk så langt som til at romanens død ble proklamert enda en gang, selv om dette motbevises nesten daglig ved at vanlige romaner totalt dominerer skjønnlitteraturen i Norge også i 2009.

Siden Knausgård-utgivelsene og debatten må sies å være helt sentralt i alt som hendte innenfor den litterære institusjon i Norge dette året, skal vi komme tilbake til debatten etter å ha presentert *Min kamp 1*:

Det burde være en umulighet. Men Karl Ove Knausgård gir i første bind av det som er lansert som en roman i seks bind, litterær form til det som ikke bare forekommer å være personlig, men nærmest privat. Det som kunne vært selvbeknende og helt underlagt selv fremstillingens begrensninger, blir til stor skrivekunst, blir til en gjennomkomponert roman. Romanen åpner med tanker og betraktninger om hva døden er og hvordan vi gjemmer bort og skjuler de døde, før den går over til en erindring om hva den åtteårige Karl Ove opplevde

da han så en reportasje om en båtulykke på TV. Slik møter vi far og mor og storebror Yngve, og vi får være med til et av de mange hus og rom som teksten beskriver og som romanens handlinger spilles ut innenfor.

Innskutt i det som må kalles romanens hovedtekst finnes en rekke tanker om bøker og forfattere, om hva som er litteraturens oppgave, og hva som skal til for at forstillelse og flinkhet ikke kommer i veien for det alvor og den innsikt litteratur må gi. ”Å skrive er å trekke det som finnes ut fra skyggene av det vi vet. Det er det skrivning handler om” heter det et sted. Vi får også følge forfatteren mens han arbeider på sin forrige roman på et leid kontor i Stockholm, mens samboeren venter sitt første barn. Alt som gjelder skrivetidspunktet og livet nå, er likevel bare å forstå som en ramme omkring det som er viktigere enn alt annet: Å mestre livet, å kjempe seg frem til en selvforståelse som er til å holde ut, å motvirke vår utsatthet og sårbarhet så vel i livet som i kampen for å skape noe der det før var ingenting – det vil si: skape litteratur. I denne jakten på selvinnsett går det opp for fortelleren at han egentlig hadde skrevet en hel roman ”til pappa. – Jeg ville at han skulle se meg.”

Det sentrale temaet i denne første boken er døden, slik teksten antyder fra første anslag. Det gjelder mer spesielt fars død. Forfatterens far døde i 1998, og omtrent halvparten av romanen handler om fars død og alt den fører med seg for Karl Ove – tretti år gammel. Far har vært viktig også tidligere i romanen, både fordi mor var borte i lange perioder, og fordi han likevel var fraværende og nesten aldri nær yngste sønnen. Portrettet av far blir etter hvert fylt ut, får konturer og detaljer, samtidig som familie og slekt blir fremstilt som en del av den bakgrunn far må forstås mot, og som Karl Ove må forsøke å se sitt eget liv i forhold til. Etter at far og mor ble skilt, har far gått fullstendig i hundene, totalt alkoholisert. Vi får ingen detaljer, men vi får raske glimt inn i en traurig nedturshistorie, som ender med at far har flyttet inn hos farmor – og det er der han dør. Fra dette punkt er teksten medrivende, gripende og samtidig både vond og besk. Men vi opplever også glimt av lykkestunder der samhørighet og medfølelse og godhet overskygger vanskeligheter og sorg og elendighet.

Begeistringen for bind 2 og 3 var ikke på samme nivå hos alle kritikere, men alt i alt må det sies at Knausgårds prosjekt har lyktes i å etablere han i fremste rekke blant norske forfattere – og har ved siden av å skape debatt, også fått mange til å lese og diskutere seriøs litteratur på en måte vi sjelden har vært vitne til. Debatten som gikk i flere aviser og flyttet seg til andre medier også, dreide seg om mange ulike fenomener. Vi har nevnt Kjærstads angrep på kritikerne som ikke forsto Knausgårds prosjekt og var altfor samstemte i sin beundring av første bind. Men mye kom til å handle om selve prosjektet Knausgård holder på med, nesten uavhengig av hva kritikerne har ment om den første eller de tre bøkene som er gitt ut. Det er kanskje til og med slik at de etiske og/eller moralske spørsmålene om bruk av slekt og venner og både det

egne og andres levde liv, ikke er de viktigste. Det kan godt være at selve utgivelsen, stormannsgalskapen i den, forfatterens, redaktørenes, forlagets rolle er verdt å diskutere. Knausgård viste tidlig et betydelig talent – men hva skal til for å slå gjennom i mediestøyen og selge bøker i konkurranse med norsk og oversatt krim? Vi får se hvor mye bind 6 kommer til å selge, men så langt har opplegget fungert ypperlig – og det skyldes ikke bare stormannsgalskap, men at bøkene har vært både utfordrende og gode.

Knausgårds bøker vil garantert komme ut i de andre nordiske land, og debatt vil kanskje oppstå da også. Derfor har jeg gitt første bok så vidt bred omtale, og av samme grunn antydnet noen av posisjonene i den norske debatten. Utenom fenomenet Knausgård var bokåret 2009 et normalt år, med en rekke gode romaner av veletablerte forfattere som Kjartan Fløgstad, Dag Solstad, Herbjørg Wassmo, Roy Jacobsen, Ketil Bjørnstad, for bare å ha nevnt noen. Det var også flere gode debutanter, innenfor alle de skjønnlitterære sjangrene. Også for kriminallitteraturen må 2009 beskrives som et gjennomsnittlig år – kanskje til og med litt under gjennomsnittet til tross for at våre etablerte forfattere gjerne gir ut en ny bok hvert år med serieheltene vi kjenner så godt. Men la oss begynne med romandiktningen også når det gjelder dette året, for samme hvor mange diktsamlinger det gis ut, er det romanen som får mest oppmerksomhet og som alt i alt dominerer litteraturen vår.

Romankunsten – etablerte forfattere

Karl Ove Knausgårds "Min kamp 1" ble nominert både til Bragepris, Nordisk Råds litteraturpris og til Kritikerprisen, men måtte nøye seg med Brageprisen. Den andre norske boken som ble nominert til den nordiske prisen var *Tomas Espedals Imot kunsten*, men fikk nøye seg med den norske Kritikerprisen. Espedal har skrevet en serie bøker med undertitler som har bestemt teksttypen nærmere, fra "erindring" og "glemsel" til "epitafer" og "forsøk". I årets roman angir det noe ubestemmelige "notatbøkene" at romanen bygger på notater som før ikke har latt seg bearbeide til en sammenhengende tekst, og det viser seg at motstanden varer ved. Dermed blir det kampen med ordene, setningen, skrivingen; tankene på den gangen han skrev notater og skisser og hele bøker som ikke kom ut og heller ikke var verdt å utgi som utgjør én av to gjennomgående linjer i *Imot kunsten*. Den andre linjen er enda mer selvbiografisk for så vidt som den gjelder personen Tomas Espedal både før og etter han ble forfatter, men i utforskningen av hvem denne personen er, blir både egne døtre og mor og far og besteforeldre og sosiale og klassemessige forhold i Bergen avgjørende.

På nokså enkelt vis er Espedals bok en litterær roman, ikke bare fordi den har den egne kampen for å skrive som tema, men fordi mange bøker og forfattere blir omtalt. Forfatteren har lest dem; noen ganger for å lære, andre ganger

for å se hvor elendig hans egne skrivelser er. Viktigst er kanskje bøkene moren leser, og som sønnen låner og leser etter henne og som alle er kjente bøker av kvinnelige forfattere fra feminismens kampfase. Ikke rart at han kunne tenke seg å være kvinnelig forfatter, når han også føler at han er blitt sine døtres mor slik at de har mistet sin far!

Kjartan Fløgstads Grense Jakobselv er en omfangsrik, mangfoldig og rik bok med mange og ulike "redigerte" fortellinger, men som også nærmer seg det dokumentariske og essayistiske i og med at historiske hendelser blir knyttet til både virkelige og oppdiktete personer. Tittelen viser til området omkring den russiske grensen i Finnmark, der den tyske krigsmakten opplevde store vanskeligheter da de prøvde å etablere en nordfront ved å gå mot Murmansk. I det hele tatt er det krigsårene og hvilken rolle de som på innfløkt vis kom seg unna straff og forfølgelse etterpå har spilt i det tyske samfunnet helt fram til i dag, som er romanens kjernestoff. Indirekte er det besk og hard kritikk av etterkrigstidens Tyskland og alle (vellykkede) forsøk på å bortforklare, unnskyldte og glemme det de selv var med på som preger alle tyske hovedfigurer i romanen.

Slutten på romanen fører oss over i det surrealistiske og postmoderne, der romanens to svært spesielle hovedpersoner, Otto Nebelung og Alf Mayen, blir kastet så kraftig mot hverandre i en bil at de blir til ett menneske, ett vesen, uten profil, ansikt, men med doble rygger. Fløgstads blødmer og ordspill og lek med betydning er ikke overdrevent i denne romanen, men tjener til å koble mellom ulike nivåer i teksten.

"Grense Jakobselv" er en intellektuell kraftprestasjon, en skriveprestasjon av høy klasse – og står på mange måter for seg selv og høyt over de fleste romaner i Norge dette året. Det er en forrykende og medrivende bok som holder dommedag over seg selv og over en hel sivilisasjon.

"Grense Jakobselv" er en intellektuell kraftprestasjon, en skriveprestasjon av høy klasse – og står på mange måter for seg selv og høyt over de fleste romaner i Norge dette året. Det er en forrykende og medrivende bok som holder dommedag over seg selv og over en hel sivilisasjon.

Sett i forhold til storsatsingen og den tematiske betydning i Fløgstads roman blir en roman som *17. roman* av *Dag Solstad* nesten å betrakte som noe lett-vint og ikke altfor tungtveiende, viss det ikke var for dette at Solstad også i

de enkleste tekster makter å stille vesentlige spørsmål og skrive slik at vi dras inn i teksten og utfordres av eksistensielle spørsmål. I årets bok griper Solstad tilbake til en tidligere roman – også den uten noen egentlig tittel – og dikter videre på skjebnen til Bjørn Hansen som meldte seg ut av verden og karrieren i skattevesenet, men hans finurlige måte å gjøre det på, ble avslørt. Nå får vi deler av historien gjenfortalt mens Hansen er på vei til å besøke sin sønn, og kommer i stor personlig nød i forhold til seg selv og alt og alle rundt seg.

Liten og ikke spesielt viktig, og på ingen måte noen oppfølger til *Seierherrene* slik reklamen prøvde å få oss til å tro, er også *Roy Jacobsens Vidunderbarn*. Det er en enkel og vakker fortelling om oppvekst under litt vanskelige forhold i en blokk i Oslo, og er i hovedsak en barndomsskildring med varme og ekthet – uten at den beveger seg ut over det alminnelige ved det mysterium enhver barndom etter alt å dømme er.

Eksperimentell og søkende og absolutt uvillig til å fortelle en historie, fordi teksten skal gi oss de biter vi trenger for å øyne en historie under tekstbrokkene, er *Hanne Ørstaviks 48 Rue Defacqz*. Det er en nesten stillestående roman som ikke vil fortelle en historie eller søke etter ett forklaringspunkt, men som i stedet forsøker å fange inn forhold mellom mennesker gjennom et poetisk eller figurativt språk. Hun skaper et tekstrom der vi kan følge det som skjer på overflaten og dykke dypt ned i relasjonene mellom personene og i tanker og drømmer de aldri ville satt ord på. Her finnes glitrende enkeltscener som synes undereksponerte for slik å virke sterkere. Men her finnes også en vilje til stil som noen ganger blir maniert. Etter *Kallet – romanen* er denne romanen et skritt fremover; blant annet fordi metanivået er mindre anstrengt. Men Ørstaviks talent er så stort at hun bør gi seg selv større utfordringer, ikke minst når det gjelder hva hun skriver om. For visst finnes det en fortelling i våre liv.

En av våre beste kvinnelige forfattere, *Herbjørg Wassmo*, har ikke hatt en heldig hånd med de fleste av sine bøker fra senere år. Men med årets roman, *Hundre år*, er hun

tilbake på godt gammelt nivå slik vi husker henne fra bøkene om Tora (*Huset med den blinde glassveranda* og etterfølgerne) og trilogien som begynte med *Dinas bok*. I årets roman er det Herbjørgs oldemor, mormor og mor som får sine historier fortalt – av den voksne fortelleren som en gang var en redd ung jente som stakk seg bort på låven med en blyant som hun kunne skrive med. *Hundre år* er en strålende prestasjon og en glede å lese. Vi kan si at det er kvinnelitteratur på sitt beste, men da må vi ikke bruke begrepet i begrensede betydning – romanen er en av årets beste i Norge.

Verdt å ta med i en oversikt som må utelate de fleste forfattere og titler er *Niels Fredrik Dahls Herre*; blant annet fordi det er en historisk roman som lykkes godt med blandingen av fakta og diktning i beretningen om Bernhard Herre som i svært ung alder forelsker seg i Camilla Wergeland – senere berømt som forfatteren og kvinnesakskvinnen Camilla Collett. Bernhard Herre må finne seg i være budbringer mellom Johan Sebastian Welhaven og Camilla mens deres romanse utvikler seg (og blir til ingenting). Resten av Herres historie er en nedtur på alle nivåer, til han dør ved et vådeskudd i marka utenfor Oslo i 1849. Sterke og til dels voldsomme følelser preger også *Ketil Bjørnstads Damen i dalen* som er tredje bind om Aksel Vinding (etter *Til musikken* og *Elven*, begge godt mottatt også i land som Tyskland og Frankrike). Igjen står musikk og kjærlighet i sentrum, uløselig forbundet til hverandre og alltid slik at det skaper problemer for Aksel Vinding. I årets roman er Aksel nærmest på flukt til lengst nord i landet, men der møter han søster til den kvinnen som plager ham med skyldfølelse etter at hun døde, og alt kommer til overflaten med stor kraft. Til sist handler det om å komme seg over selvbedragets lumske tilstand og nå frem til forsoning, både med seg selv og omgivelsene.

Tre unge forfattere + to debutanter

Lars Ove Seljestads Frægd er forfatterens andre bok (debuterte i 2005 med *Blind*). ”I løgna og forteljinga ligg gleda og fridomen,” heter det i denne boken – og da kan selvsagt hva som helst skje. *Frægd* – betyr ”ære”, og fra første stund plasserer romanen seg i forhold til norrøn diktning og ideal fra vikingtid og middelalder. I ekstrem grad står *Frægd* i gjeld til ”Håvamål”, og det blir en særegen stil når til og med vanlig prosafortelling legger seg tett opp til struktur og formmønster fra Edda-diktningen. Romanen er i sum en rekke løst sammenbundne fortellinger som alle er eksempler på hvor langt det kan gå når alt som smaker av realisme eller ”virkelighet” forlates, og det lekes helt fritt på litterære lekeplasser. Leseren vet at han ikke skal eller kan tro på det som fortelles, men kanskje er det ikke mer løgn i overdrivelsene her enn i romaner som prøver å være virkelighetsnære? Vi humrer og ler mens vi leser, og rister på hodet over ordspill og litterære hint som aldri tar slutt.

To andre unge forfattere – begge med debutantpriser da de først kom med bok – er ute med henholdsvis bok nummer to og nummer tre. *Sigmund Løvåsen* debuterte i 2003 med romanen *Nyryddinga*, og fulgte opp denne varme og jordnære romanen med *Brakk* i 2006. Årets roman, *Mamsell Iversen*, er helt annerledes, og overrasket sikkert både lesere og kritikere med sin burleske humor og det som nærmer seg å være en kriminalintrige.

Nils Henrik Smith debuterte så sent som i 2007, med *Manhattan Skyline*, mens årets bok har tittelen *Austerrike* og er i sitt beskjedne omfang nærmest å betrakte som fragmenter av en merkelig monolog som forvirrer, men også fanger leseren. Felles for de to romanene er at de handler om mord, uten å være kriminalromaner. Hos Smith finnes det ikke offer, heller ikke etterforsker eller dommer, mens vi hos Løvåsen har et lik på plass i første kapittel og det spekuleres gjennom resten av boken om hvem som kan være gjerningsperson. Bøkene har lite annet enn et mysterium tilfelles, men kan begge sies å være bøker om en forbrytelse, uten at det viktigste synes å være å finne ut hvem som gjorde det.

Da skal vi til slutt i oversikten over romanen i Norge i 2009 ta med to talentfulle debutanter – *Erlend Kaasas Thunder Road* og *Eivind Hofstad Evjemos Vekk meg hvis jeg sovner* – den siste fikk Tarjei Vesaas' debutantpris, og det var velfortjent. Kaasas roman er en velskrevet og godt strukturert roman om vanskelige ungdomsår. Fortelleren er Mattis, og rundt ham finner vi en kameratflokk som går på ungdomsskolen og ellers forbereder seg til konfirmasjonen. *Thunder Road* handler om ungdoms drøm og mot og lyst og fortvilelse. Konfliktene er velkjent fra mange lignende bøker, og det handler alltid om å finne fram på veien mot voksenlivet. Det som skiller denne romanen fra mange andre og løfter den et hakk over dem, er skildringen av forholdet mellom bestefar og Mattis. Her er fine skildringer både fra treskjærerverkstedet, fra turer med jakt og fiske, og bestefar kan fortelle med glød og overbevisning om bestemor. Men bestefar dør, og Mattis må få svar på spørsmål som

gjelder det han har fortalt og som kanskje ikke var sant?

Vekk meg hvis jeg sovner viser at Hofstad Evjemo har en usedvanlig stemningsskapende evne. Den vakre og litt såre romanen skildrer barndommens glitrende og solskimrende dager i et øylandskap med fjell og sjø, i en tekst som i all hovedsak er erindringer om det som var og aldri mer kan bli helt det samme. I all hovedsak er dette en tekst av det søkende slaget som ikke vil slå noe fast, men ringe det inn gjennom flere bevegelser – for at det ikke skal bli borte ved å bli for sterkt fanget i språkets strenge garn. Det gjelder å holde seg våken i forhold til eget liv, i forhold til det som har betydning noe, i forhold til livets gledestunder – for å kunne fremstille alt ”i et verdig lys” slik det heter i en av bokens hovedseksjoner.

Det er en svak og varsom og viktig erindringsstrøm denne debutanten har klart å skape gjennom en roman som i formspråk nærmest må kalles modernistisk. Ikke minst fordi den søker å fange tiden som går og indirekte påstår at fortiden ikke er forbi, og ikke engang er fortid. Det er en moden innsikt for en så ung forfatter.

Noveller og fortellinger

Rune F. Hjemås debuterte i 2008 med en liten samling korttekster som lovet godt for videre skriving, men i årets samling, *Indianarar*, er det nesten bare tittelnovellen som innfrir løftene. ”Indianarar” er en svært god novelle som makter å kombinere følelser fra tidlig oppvekst med lek og moro med et begynnende voksenliv uten større mening. Tekstbiter fra ulike tidsplan glir lett over i hverandre, og til slutt sitter leseren igjen med følelsen av at noe skulle ha vært tatt vare på, men at det kanskje bare kan skapes på nytt i språket. Enkelte andre noveller klarer også å fange inn en stemning eller en tilstand der noe må skje, men der ingenting skjer, gjerne i parforhold der en ikke helt forstår eller kan forklare hva som mangler. Disse tekstene er stilsikre, og den litt oppgitte tonen passer til det som blir skildret. Men alt i alt er det ikke ei markant utvikling til noe bedre og større vi kan registrere i denne samlingen.

*Vidar Kvalshaug*s *Den første av dine aller siste sjanser* er en ujevn, men god novellesamling om feiltrinn og tap i vanskelige samliv. Den består av ni noveller på til sammen 130 sider. De er med andre ord knappe i formen uten å være minimalistiske. De utnytter den korte tekstens særlige evne til å la det usagte og antydte være megetsigende, og søker like gjerne å skape en atmosfære av noe truende eller farlig som å utvikle en handling eller fortelle en mer sammenhengende historie. Slik sett er genrestemmelsen ”fortellinger” nesten misvisende, om det nå skulle være mulig eller viktig å operere med et skille mellom ”fortellinger” og ”noveller” (som baksideteksten benytter). Det fortelles minst mulig i alle tekstene, og fortellerens rolle og ansvar for tekstene er så godt som fraværende. Dermed har vi utvilsomt med moderne

noveller å gjøre, der det å skape en atmosfære av noe usikkert, truende eller farlig er ett kjennetegn, og der teksten bygger opp til et øyeblikk enten av oppgjør, klar-syn eller en innsikt som akkurat glipper. Mange av hovedfigurene i det som gjerne er problemfylte samlivsforhold vet at de en av sine ”aller siste sjanser,” og hvorvidt den blir grepet eller skuslet bort, varierer fra novelle til novelle.

Novellesjangeren har noen ypperlige representanter i Norge, men ingen av dem var ute med bøker i år. Nestoren blant dem, Kjell Askildsen, kommer neppe med flere bøker, men nye noveller må finne seg i å bli målt mot den standard han har satt. Da er det fint at så vidt mange klarer testen bra. Det gjelder for eksempel *Sigrid Merethe Hanssen* som debuterte med en novellesamling i 2007, og som i 2009 ga ut *Ingen heime*. Som tittelen antyder, handler det om hjemløshet, men da i den forstand at personene i novellene er fremmede i sine egne liv. Vi støter stadig på avgjørende og marginale hendelser der mennesker gjør uventede valg, og må ta konsekvensene. Hanssens noveller er gode eksempler på den moderne litterære novelle hvor vi så ofte hører ensomme og fortvilte stemmer rope fra ytterkanten av samfunnet, uten å få noe svar som hjelper.

Levi Henriksens Alt det som lå meg på hjertet er en slags oppfølger til *Bare mjuke pakker under treet* (2005) siden vi her har å gjøre med en samling julefortellinger. Boken tilbyr hyggelig lesning, men må sies å høre til en mer tradisjonell fortellingstradisjon enn novellesjangeren. Vanskeligere å bestemme sjangermessig er derimot *Ingrid Storholmens Tsjernobyfortellinger*, selv om den altså har ”fortellinger” i tittelen. Samlingen er både en politisk og litterær prestasjon av høy klasse, De poetiske fortellingene på prosa tar utgangspunktet i kjernekräftulykken i 1986 og gir gjennom skiftende stemmer sterke inntrykk av hvor mange som ble rammet og hvor mange som fremdeles sliter med ettervirkningene. Eksperimentell, modernistisk, avansert er alle ord en kunne bruke om en samling tekster som hører til blant de viktigste utgivelsene i Norge i 2009.

Lyrikkens liv

Det er bortimot umulig å skaffe seg noenlunde oversikt over det brokete og mangfoldige landskapet som norsk lyrikk utgjør i et enkelt år. Som representanter for lyrikken i 2009 får tre samlinger stå; de er kanskje ikke representative og de fanger neppe inn bredden i norsk poesi. Men den første av dem er så vidt jeg kan skjønne en av de beste og viktigste diktsamlingene dette året og skal få bred omtale. Den er skrevet av en lyriker som vokser fra samling til samling – *Steinar Opstad*. Med samlingen *Avhymninger* bekrefter og forsterker Opstad sin enestående posisjon i norsk samtidslyrikk, og det stilles store forventninger til en ny samling fra hans hånd. *Avhymninger* bekrefter det store talentet, uten at samlingen går i noen ny eller uventet retning. Det måtte i så fall være at her finnes flere politiske dikt, og både tro og tvil og klassetilhørighet finner uttrykk i flere dikt som tar utgangspunkt i historiske hendelser. I skjæringspunktet mellom en lyrikktradisjon man selvfølgelig bare kan forsøke å rive seg løs fra og ønsket om fornyelse. I årets samling er det så å si dette umulige ønsket – som likevel alltid må uttrykkes – som gir innretning til samlingen som helhet. Det handler i alle samlingens seksjoner om å gjøre seg av med noe, kaste det av, avkle det, kvitte seg med: ”Avhymninger”, ”Avdukinger”, ”Avsjelinger” og ”Avsønninger”.

De fleste av Opstads dikt i samlingen lever og virker i spennet mellom tradisjonen de med nødvendighet skriver seg inn i, og den sterke viljen til å skrive seg løs fra tradisjonen eller i det minste endre den minimalt. Det er selvsagt mulig å unngå hymnens form, men når et dikt som ”Patmos” minner om og reflekterer rundt Hölderlins hymner, er arven uansett med. Da fungerer det atskillig enklere med ”avdukinger,” for så vidt som diktene kan være avdukinger av helt andre slags monumenter enn tradisjonen vanligvis gjør. Diktet ”Gudinneløs” til Anna Politkovskaja er et godt eksempel på en avduking som også er et kraftfullt dikt, ennskjønt dikteren vet at personen han skriver om og til neppe ville lest de mange diktene han har skrevet til henne. Også seksjonen ”Avsjelinger” inneholder sterke og gode dikt, dikt om døde venner og døde slektninger, og om høyst levende mennesker som neppe blir avsjelet, men står frem i diktens lys, tydelige. Det merkeligste av alle nyordene, er kanskje ”avsønninger” – en seksjon der farskap, barnløshet, arv og ansvar og død får skiftende uttrykk i dikt etter dikt. Men farskap kan være så mangt, og ”å leve barnløst kan være en velsignelse.” Men arven skal videreføres, på et eller annet vis:

Jeg, som viderefører arven,
besøker mine foreldres graver
for å samtale om gamle dager

Jeg tenner en gravlykt

og hvisker: Snart er tiden inne.

Den andre samlingen må omtales i korthet, selv om *Knut Ødegårds Det blomstra så sinnssjukt* viderefører et langt og omfattende poetisk prosjekt. Det spesielle med samlingen er vekten på narrative dikt; dvs. dikt som i poetisk språk helt klart har som hovedhensikt å fortelle en historie.

Det handler om mennesker i dårlig samspill, om kjærligheten som aldri kom eller kom fryktelig sent. Det handler om oppvekst under krigsårene, om foreldre som blir borte, men som dikteren likevel må leve videre med og forsøke å forstå når han selv nå har nådd en alder av 63 år. Det selvbiografiske ser ut til å ligge tett under noen av samlingens avdelinger, men det meste viser stor evne til å leve seg inn i andre menneskers skjebne. Det gjelder ikkje minst den fantastiske fortellingen i dikts form, ”Tranene drog forbi”. Det kunne ha blitt en novelle eller et drama, eller det kunne ha vært bygd ut til en roman. Men det er et narrativt dikt der språket hele tiden blir ladet med ekstra mening, der ordvalg, setningsrytme og selve språktonen helt klart er innenfor det vi gjerne omtaler som ”det poetiske”.

Knut Ødegårds dikt er oversatt til mange språk, og han har et stort navn i mange kretser ute i verden. For å forstå og sette pris på det poetiske prosjektet hans skal en helst ha lest mye før, og en skal lese så sakte som lyrisk diktning gjør krav på. Da møter en noe så sjelden som en dikter.

Den tredje samlingen er tatt med for å vise hvordan lyrikk også kan være lett tilgjengelig, underholdende, morsom – og likevel ha en undertone av nostalgi og alvor. Det gjelder *Tom Stalsbergs The Electic Blue Cafe. Ørretbrev fra undergrunnsvegetasjonen* som tilbyr leseren elegant og poetisk ”ørretbeat” gjennom ”dikt og noen bilder.” Samlingen er utstyrt med en gjengivelse av et neonskilt fra ”The Electric Blue Café” der l’en i ”Blue” er forlenget til en fiskestang med en sprellende ørret som kanskje har tenkt å bite på kroken. Men bare kanskje. For diktene handler i stor grad om elver og vann og stryk og ørretvak og spinnere og fluer som i språkets omdannende kraft er blitt til erindringer og det vakre og tapte og bevaringsverdige. De litterære ørretvakene i denne diktsamlingen må leve i samforstand med Arild Nyquists mange fiskebøker; blant annet ”Så lenge det er ørret er det håp”. Stalsbergs diktsamling lever og virker og sjarmerer nettopp i dette møtet mellom tekster, forfattere, musikk, natur og fiske. Lytt til vuggesangen fra en nedlagt sideelv, både i landskapet og litteraturen. Les og nyt denne enkle og glitrende diktsamlingen, mens vannet bruser videre i all evighet.

Drama

Jon Fosse var ute med et nytt drama, *Desse auga*, og *Arne Lygre* ga ut skuespillet *Så stillhet*. I bokform er det de dramaer som bør nevnes her.

Kriminallitteratur

Det var et gjennomsnittsår for norsk krim i 2009, men det betyr at det ble utgitt nesten 30 kriminalromaner – de fleste av godt etablerte forfattere med en bred leserkrets. Årets dominerende bestselger var igjen en bok av *Jo Nesbø*, *Panserhjerte*, der leserne igjen kan følge Harry Hole gjennom voldsomme, utspekulerte og dramatiske hendelser i den lengste av alle de omfangsrrike bøkene om denne avvikende og uhyre dyktige politietterforskeren. Andre av våre velkjente forfattere var også ute med gode bøker – *Karin Fossum*, *Jørn Lier Horst*, *Jørgen Gunnerud*, *Knut Faldbakken*, *Anne Holt*, *Tor Edvin Dahl*, for bare å ha nevnt noen. Rivertonprisen for årets beste krim gikk til thriller- og spenningsforfatteren *Tom Egeland* for boken *Lucifers evangelium*, som må betraktes som en eventyrroman der spenningsmomentet er påtakelig og mystifikasjonen ypperlig gjennomført.

Gjennom en serie grusomme og rituelle mord følger vi romanens hovedfigur og jeg-forteller, Bjørn Beltø, på nesten utrolige eventyr som gjør at han går i fare hvor han går. I det forfatteren omtaler som en ”gråson mellom fakta og fiksjon, fantasi og mytologi” får vi som lesere oppleve og se ting bare eventyrdiktning av dette slaget kan tillate seg.

Genrelitteratur som dette har sine sterke og faste konvensjoner. Egeland kjenner alle, og utnytter dem til fulle. Her er tekster gjengitt slik de kommer ut av en dårlig skrivemaskin, håndskrevne brev, krypterte e-postmeldinger, utskrifter fra mobiltelefonsamtaler. Det er mulig at noe av det eventyrlige og fascinerende ved romaner som denne nettopp er knyttet til at en person som Beltø mot alle odds til slutt løser de fleste gåter, men det betyr ikke at han må være jeg-forteller. Uansett er *Lucifers evangelium* et strålende norsk bidrag til en genre som ikke bare kan karakteriseres som ”spenning”, men nesten må ha ”eventyr” med i beskrivelsen.

Torkil Damhaugs Døden ved vann må nesten fremheves i denne oversikten som en litterær spenningsroman med sterke virkemidler, og med en spenningskurve som varer ved gjennom hele romanen. Men ellers var alt på det jevne og gode, som kanskje likevel betyr at krimåret 2009 var gjennomsnittlig eller litt under det høye nivå norsk krim har nådd.

BIRGIT MUNKHAMMAR
 VITALT OCH SPÄNNANDE OM
 ALLVARLIGA TING
 Svensk litteratur år 2009

I 2009 års svenska böcker står man stadigt på jorden, ordentligt förankrad till en bestämd tid och plats. Årets märkligaste romaner är exempel på att författarna gör sitt yttersta för att inhämta så exakta uppgifter som möjligt om sitt stoff. Den roman som tilldelades årets Augustpris, *Steve Sem-Sandbergs De fattiga i Łódz* och *Carola Hanssons Med ett namn som mitt* utgår från människor, platser och händelser som har funnits. Men det som gör dem så omskakande är likafullt författarnas rika fantasi, deras stora empatiska satsning. Man skulle svårligen kunna berömma sig av att ha funnit ett ”fel” i dem – så till den grad har de gjort ämnet till sitt. Innehållet tycks dessutom sakna direkt anknytning till författarnas privatliv: gettoinvånarna i Łódz under andra världskriget, och Ilja Tolstoj, den äventyrlige sonen till Andrej Tolstoj, huvudpersonen i Carola Hanssons femton år gamla roman ”Andrej”. På de bortom all räddning förlorade i Łódz och på den man som knappt tycks existera ens på foto – har författarna projicerat sina existentiella frågor och prövat sina svar. Carola Hansson är tydligt närvarande i texten, i Sem-Sandbergs fall är författaren mera omärklig. I båda fallen kan man ana inflytandet från Peter Weiss och hans monumentala trilogi ”Motståndets estetik”, 1975-1981, som för övrigt kom i nyutgåva 2006.

”De fattiga i Łódz” – titeln förklaras i en efterskrift – inleds torrt och sakligt, men det är ändå något som vittnar om att den har en oerhörd historia att berätta. Fastän den berör ytterst svåra saker och de många personerna inledningsvis kan verka avskräckande, så bär hela berättelsen tack vare att författaren håller medlidandet borta. Man skulle kunna se den som en komplicerad ekvation, där man själv är född som del i ett enkelt räkneproblem inom parentes, med hopp om att ändå till slut bli medräknad när ”den stora ekvationen” går ut. Det är bara det att man inte kan hysa det hoppet om Łódzgettot.

Det judiska kollektivet, fast det inrymmer otaliga motsättningar, är handlingens allt överskuggande subjekt. Sedan kommer polackerna, som kan anas på avstånd, sedan kommer den tyska ockupationen, sedan tyskarnas position i Europa, och för att ha den klart för sig måste man ha en överblick som helt enkelt inte finns. Man reagerar för ”engelsmännen” rätt långt in i boken: finns det sådana också? Så långt ner befinner vi oss. Vi befinner oss i en omöjlig situation, en parentes som inte kan upplösas, där man är instängd för gott.

För att läsarna ska härda ut har Sem-Sandberg skildrat enskilda öden, som

är som lysande facklor i mörkret. Talande för hela projektet är det motto från Predikaren 9:10 som inleder romanen och som skulle kunna gälla flera av årets böcker. ”Allt vad du förmår uträtta med din kraft må du söka uträtta; ty i dödsriket, dit du går, kan man icke verka eller tänka, där finns heller ingen insikt eller vishet.”

Särskilt tydligt är det i Carola Hanssons ”Med ett namn som mitt”. Längre misströstar man när man läser den, skriven som den är i tunga block som ”Motståndets estetik” och med samma krävande sätt att blanda personlig historia med den ”officiella”. När jagpersonen blir sjuk i tarmvred, inlagd på sjukhus och sedan får reda på

att det var just den sjukdomen Andrej Tolstoj dog av, ser sammanträffandet ut som måttet på hennes inlevelse. Så även för Peter Weiss, som medan han skrev på ”Motståndets estetik” – hans Summa, för att använda den term som översättaren Ulrika Wallenström föreslagit – blev sjuk i bältros. Weiss upptäckte att Lenin hade haft samma sjukdom och kunde då skildra plågorna så mycket mera övertygande. Orsak eller verkan? I Ravensbrück från 2003 skildrade Steve Sem-Sandberg utförligt Milena Jesenskas plågor och död i njursvikt, som författaren själv strax därefter drabbades av.

I de första delarna av sin berättelse tar Hansson stöd av den mystiske mr Tjutjak, som är hennes medpatient på det franska sjukhuset och som kommer att föra henne till dramats alla spelplatser. Vi följer med till Portugal och USA på hennes jakt efter gåtan Ilja Tolstoj, som levde ett så rastlöst liv och som bara glimtvis såg ut som en hel människa. Hur kunde hon bli så ”helt och hållet uppslukad av detta förflutna, som ju på intet vis var mitt men som jag ändå paradoxalt nog upplevde som om det verkligen vore det?” Svaret hämtar hon ur sig själv, då hon i Central Park på Manhattan med styrkan av en uppenbarelse drabbas av hans text ”Across Tibet from India to China”. Den ”fick mig att på det underbaraste vis känna mig i maskopi med berättaren. Och kanske var det just denna upplevelse av delaktighet – av att för en kort stund förflyttas från periferin till det centrum där Ilja själv befann sig – som mirakulöst nog, trots att han alltså var så förtegen om sig själv, fick honom att plötsligt, och för

första gången utan några som helst förbehåll, träda mig till mötes, lika levande och närvarande som om han verkligen varit vid liv.”

En olöslig gåta är centrum också i *Hotell Galicja* av den strax efteråt avlidne *Per Agne Erkelius*. Han tar fasta på sitt ouppfyllda löfte att bringa klarhet över det öde som hade drabbat familjen till hans ungdomsförälskelse, en judinna som han mötte på Cypern på 60-talet. Efterforskningarna för honom till Auschwitz och allt närmare hans egen död: ungdomsförälskelsen blir hans fylgia eller ”dödsorsak”. Det senare ordet har jag hämtat från *Claes Brittons* bok *Min mamma är död*, som på en gång informativt och känslomässigt troget återger den cancersjukas och hennes närmastes reaktioner. Mona Britton var själv läkare, inriktad på bland annat vården av strokepatienter. Hon visste att hon hade en sällsynt form av cancer, som är omöjlig att åtgärda eller ens lindra följderna av. Claes Britton skriver ett ljust äreminne över henne och avslutar sin bok med att intervjua den läkare som var Mona Brittons ”dödsorsak”. Britton kommer också in på grunderna för litterärt och konstnärligt skapande: ”fixeringen vid döden” är för honom ”den starkast drivande inre motorn, fast det i stället är kärleken, den mellan man och kvinna, som har blivit konsternas främsta föremål, i mitt tycke i oproportionerlig grad.” Varför? Kanske är det ”så tungt och svårt att tänka på och skriva om denna väntande avslutande del av våra liv – att motståndet är så stort, skräcken så väldig att den blir onämnbar.”

Den gamla hederliga romanen i repris

Det finns också romaner, där författaren spelar osynlig på det gammaldags sättet. Jag tänker då i första hand på *Kerstin Ekmans Mordets praktik* och *Ola Larsmos Jag vill inte tjäna*. Båda utspelas kring sekelskiftet 1900 och har stora likheter: det handlar om läkare som haft uppgiften att ”inspektera” de prostituerade. Men, som någon påpekade, en möjlig gemensam utgångspunkt har de i Rebecka Lennartssons avhandling om de prostituerade och läkarna: ”Malaria urbana. Om Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm omkring 1900,” som kom 2002. Årets romaner är verkligen något för läkarkåren: både deras yrkesverksamhet och patienternas situation är föremål för författarnas stora och kvalificerade intresse. Redan av titeln vet man att Kerstin Ekmans roman behandlar någon som tummar på läkarhedern och följaktligen blir en ”mordets praktiker”. Därmed fortsätter hon den ”nyansering” av Hjalmar Söderbergs ”Doktor Glas”, som påbörjades i Bengt Ohlssons ”Gregorius” från 2004.

Bengt Ohlssons August-vinnande roman fick inte bara Hjalmar Söderberg – som redan hade blivit föremål för omdiktning genom Gun-Britt Sundströms ”För Lydia” från 1973, en kvinnlig motsvarighet till ”Den allvarsamma leken” – utan hela sekelskiftet att stå upp från glömskan. ”Mordets praktik” är intill

förväxling lik en dåtidens roman i stil och form. Men Ekman låter gestalten Revinge ses i ljuset av dagens brutala, ständigt förnyade rön som den pedofil och mördare han är. Med "Mordets praktik" ger Ekman ett stillsamt korrektiv till dagens deckarboom genom att inte göra sin bok till en deckare. "Mordets praktik" ger i stället en detaljerad och obehaglig bild av mannens "kärlek" till den rena och oskyldiga flickan.

Ola Larsmos "Jag vill inte tjäna" utspelas i Uppsalas läkarkretsar vid sekelskiftet. Trots att huvudpersonen försöker hålla sig inom de ramar som anvisas honom kan han inte undgå att utsträcka sitt oegennyttiga arbete med de prostituerade utanför lagen. Det är

en roman i den företrädesvis uppsaliensiska traditionen av historiska romaner. Ola Larsmo inordnar sig till sin förvåning rätt bra i linje med 60-talet och Per Olov Enquist, Sven Delblanc och Lars Gustafsson, att döma av den deklamation som finns mot slutet i "Jag vill inte tjäna": "Det finns ett hålrum eller en form där man skall gå in. Man betraktar det hela med tankspridd, lugn förvåning: så var det alltså den jag var. Det var sådan jag skulle bli, den jag hädanefter alltid kommer att vara."

Till samma sekelskifte förlägger *Anneli Jordahl* sin medvetet "förfalskade" brevsamling *Jag skulle vara din hund (om jag bara finge vara i din närhet)*. Utgångspunkten är en befintlig brevväxling mellan Ellen Key och den gifte godsägaren Urban von Feilitzen. Boken blir en fikionaliserad men läsvärd biografi över den lätt tragiska, åldrande privatpersonen Ellen Key.

Agneta Pleijel fullbordar sin släkt-trilogi med *Bror och syster* efter "Drottningens chirurg" och "Kungens komediant". Hon har nu hunnit fram till den generation som var född omkring 1830. Pleijel är samtidigt närvarande i romanen, ofta i dialog med sin 1996 avlidna mor. Sonja Berg Pleijel var länge den som intresserade sig för sin släkts historia och Agneta Pleijel har nu blivit gammal nog att ta itu med den, enligt de "Eftertankar" som avslutar trilogin. Hon har lyckats utomordentligt väl med detta. Historien har redan dramatik, klass- och konstnärsproblematik, udda öden med internationell

prägel, men Pleijel sätter mestadels ovisst framför beläggbart i sin intrig. Den hade annars lätt blivit bara historiska fotnoter till t ex Operans historia eller till dövstumrörelsen och Manillaskolans anläggande. Åtskilligt i ”Bror och syster” liknar Kerstin Ekmans romantrilogi ”Vargskinnet”, i synnerhet andra delen, ”Sista rompan”, främst i kvinnoperspektivet och i temat med en målare i huvudrollen. Men Pleijel har sitt eget, mera distanserade och prövande sätt att handskas med sitt stoff så att det blir lätt och luftigt, i motsats till Kerstin Ekmans tunga epik.

Dokumentärt och annat om Sverige 2009

Av de romaner som skrivs från Sveriges aktuella horisont märks en science-fiction-roman med inslag av dystopi: *Jerker Virdborgs Kall feber*, som ger begreppet ”karriär” en problematisk innebörd med starka nutidsparalleller. Handlingen utspelas i medicinska vetenskapliga kretsar, som är så hemliga att de inbördes konkurrerande forskarna inte riktigt vet vem som är vän eller fiende. Det så kallade framsteget kan lita på forskarnas egen inneboende lust att briljera till vilket pris som helst. Uppslaget är intressant, men det lägger inte något egentligt nytt till hans tidigare romaner.

Två rutinerade författare speglar ordrikt och kokett sin egen förfalskarsvada i var sin skälmroman: *Klas Östergrens Den sista cigaretten* och *Carl-Johan Vallgrens Kunzelmann & Kulzelmann*. I övrigt började bokhösten med att sju yngre författare hörde av sig med ett Manifest för ett nytt litterärt decennium (DN 22/8-09). Det följdes av ett motmanifest (DN 26/8-09) som vittnade om övriga författares olust inför de riktade elakheter, som inte tycktes ha annan grund än avundsjuka mot kolleger som lyckats.

Men en sak kan de sju ha rätt i: det saknas en livskraftig litteratur för de läsovana och oerfarna. Men de åtgärder som de sju föreslår – att de själva ska råda bot på bristen genom att skriva böcker som alla utan undantag älskar – är just det som främst hotar litteraturen. Genren roman lider svårt av doku-såpornas och TV-seriedramatikens

inflytande. Är det skrivarkurserna eller rådgivare på TV eller förlagen som lär ut hur man omvandlar genuina erfarenheter till sagolik tröst för alla och envar? Jag har läst otaliga romaner som skulle ha varit läsvärda om de inte hade offrat åt det förmodat breda läsarintresset och presterat slut som ingenting lämnar kvar av det som gjorde själva ansatsen intressant. Ett exempel är *Carin Hjulströms Finns inte på kartan* – en bok som länge visar en vilja att debattera en just påbörjad journalistbana, men som slutar som den värsta lycko-orgie.

Sara Kadefors är den kanske mest rutinerade och flitiga utövaren som vi har av dagsstämplad litteratur i positiv mening. *Borta bäst* ger till att börja med bilder av ett kvinnoliv i upplösning. Den frånskilda Sylvia bor i sin bil och livnar sig på gratiscaffé och annat som kunderna har lämnat efter sig på brickan vid IKEA-restaurangen. På sin väg neråt gör hon olämpliga bekantskaper. Knarkaren Lisbet öppnar motvilligt dörren för Sylvia, en besökare från en värld som hon misstror. Sara Kadefors har till slut svårt att hålla berättelsen på lagom nivå, den ogenomtänkta planen och de alltför goda avsikterna skämmer den.

Ett liknande fall är debutanten *Agnes Hellström* med *Ränderna går aldrig ur*, en bok om hennes erfarenheter av internatskolelivet i Sigtuna. Den är skriven med ansenlig talang, men den raka framställningen av Elins olika positioner från utomstående till inlemmad bryts av inslag som inte hör hemma i berättelsen. Hellströms bok är i alla fall något i flickväg som kunde matcha Jan Guillous legendariska pojkskildring "Ondskan" från 1981, vars bild av internatskolan knappast präglas av sin trovärdighet.

Det får mig osökt att nämna *Jan Guillous* memoarer, *Ordets makt och vanmakt*, vilka med den drivne (och lyckade!) spionromanförfattarens metoder utvecklar sig till en tämligen självbelåten historik över ett halvt sekels påstådda journalistbragder med IB-avslöjandet som svårslagbar höjdpunkt. Det tog dock en snöplig vändning då det avslöjades att Guillou stått på KGB:s avlöningslista, vilket allvarligt komprometterade hans roll i IB-affären, liksom hans anspråk på journalistisk maktutövning.

Två böcker som skördade mycket beröm var *Johan Klings Människor helt utan betydelse* och *Karolina Ramquists Flickvännen*. De är läsvärda, men de har låg täthet och spännvidden är begränsad. Författarna är kända i mediasvängen, Kling som regissören till den hyllade debutfilmen "Darling" och Ramquist som musiksribent i DN och som chefredaktör i tidskriften Arena. Jag trodde länge att "Flickvännen" skulle överskrida bilden av gangsterlivet, men den slutar som den började: nollställt, kyligt och utan en repa. Ramquist kan i varje fall anses räddad ur dokusåpa-träsket, men det krävs mycket mer för att boken inte ska gå mot rena kvävningssöden.

Aris Fioretos Den siste greken är en distanserad självbiografisk berättelse med en rad skruvade öden, från Smyrna 1922 via Grekland till Skåne på

60-talet, där Aris Fioretos själv växte upp. Centralgestalt i denna grotesk som till slut blir en tragedi är exilgreken Jannis Georgiadis.

Kerstin Strandbergs Silkepappersmönstret är en lysande illustration till problemet med den unga litteraturen. Strandberg skildrar sig själv som ung med all den erfarenhet hon till varje pris skulle ha behövt som ung, men först som åldrad har hunnit skaffa sig. Man minns den känsla med vilken hon låter sitt unga jag utbrista: "Lycklig du som redan har levt ditt liv!"

Den essäistiska vinkeln

Riktiga essäer är sällsynta, men de intressantaste av faktaböckerna ger exempel på att vilket ämne som helst duger att ställa oväntade frågor till. Det krävs en blandning av nyfikenhet och en mycket personlig, nästan extrem, utgångspunkt. *Nils Claessons* bok *Blåbärsmaskinen* om hur det var att växa upp som Stig Claessons son gör inte stort väsen av sig. Han låtsas som om inte den bild som framträder av fadern Stig Claesson för S-las hängivna läsare skulle kunna vara svårsmält, hans ärende är ett annat. Jag har sällan läst något med så små bokstäver och så stor verkan. "Blåbärsmaskinen" rymmer avsnitt som är drabbande i sitt envisa fasthållande vid barnets horisont, han tvingar oss som läsare att se bristerna i kulturen, som vi kanske är medskyldiga i.

Björn af Kleens bok om fideikommiss, *Jorden de ärvde* firade veritabla triumfer på landets alla kultursidor. I sin intervjubok med några innehavare av fideikommiss och ett par oväntat positiva socialdemokratiska politiker ställer han frågor som inte brukar ställas, och de svar han får är raka och intressanta. I bokens sista avsnitt avslöjar han att han fräckt nog använder ett af som han inte har rätt till, men som blivit hans passerkort till den värld han beskriver.

Per Landin hör till de kända utövarna av essäformen. Hans utgångspunkt i *Dietrich Eckarts onda öga* är extrem nog: de högerradikala, antisemitiska och nationalsocialistiska författarna under Weimarrepubliken. Boken innehåller mycket av bortglömd historia, men jag saknar Landins sarkastiska humor. Kanske hade det varit förlösande att vara ogarderat personlig i stället för att tala i skägget? Ofta blir Landin stående framför författarnas mossbelupna gravar med gråten i halsen och med oförrättat ärende.

Ett förslag att ta fasta på levereras i *Ärret efter drömmen* av essäistikens nummer ett, *Horace Engdahl*, som nu återvänder till sitt författarskap efter att i 10 år ha verkat som Svenska Akademiens ständiga sekreterare. I tjugotalet längre eller kortare stycken från 1989 till 2004 hänger sig författaren inte sällan åt liknande stämningar som Landin. Han gör det fritt och tydligt, därför att han inte hotas av det bortträngdas återkomst, för att tala med Freud, som av Engdahl utnämns till essägenrens fader (i "Den enskildes form").

I essän *Om drömmar och landskap*, som förklarar titeln "Ärret efter drömmen", tolkar Engdahl mycket mer distinkt "det romantiska landskapet" i olika

författarskap som ”en övervuxen katastrofplats, på mytens språk: platsen kring Adonis grav”. En sak har han gemensamt med Landin: hans vision är uttalat manlig, fast Engdahl släpper åtminstone in kvinnor i sin framställning, till exempel Mme de Staël och Bettina von Arnim. Men av kvinnorna begär han främst att de ska vara den publik, som han företrädesvis riktar sig till.

Det är som ögonöppnare och gravöppnare Horace Engdahl visar sig vara en av våra finaste litteraturkännare och -kritiker. Som han skriver i *Stormakten* apropå Mme de Staël, som han mer eller mindre identifierar sig med: ”Få ting är så underbara som att drabbas av den slumrande kraften hos ett dödförklarad mästerverk.”

Gunnar D Hanssons Lomonosovryggen är en lärd och lekfull lyrisk rapport från en nordpolsexpedition 2009. Han utvecklar här ett slags upptinad isbergsdikt, en motsvarighet till den urbane Hemingways hårdkokta isbergsprosa: ”Många tror att de rörliga drivisformationerna vid Nordpolen kommer att smälta bort, liksom diktsamlingsformen. Den postmoderna epokens diktsamlingskris är inte Nordpolens kris, men vissa symptom sammanfaller.”

Med *Den svarta solen* fullbordade *Lotta Lotass* sitt krävande senmodernistiska textexperiment. Lådan med opaginerade, osorterade texter, ”Den vita jorden”, och den vindlande, exakt hundra sidor långa skyttegravsskildringen ”Den röda himlen” avrundas nu med en textlabyrint med 340 ut- och ingångar.

Författaren har själv anfört Kants tre kritiker som en utgångspunkt. I så fall bör den vita boken och dess ingenjörskonster handla om förnuftets gränser, den röda om etiken och moralen medan den svartas studier i klaustrofobiska rum om omdömesförmågan, estetiken. Bokomslagets diskreta variation på Peter Weiss ”Motståndets estetik”, talar för samma sak. Den svarta solens sista ”dån” skulle kunna vara samma ”nåd” som Göran Tunström en gång lekte med i ”Tjuven”: om det ”flygkunniga” inom oss, ”dånet från tillvarons vingar” det får i varje fall bli min ingång och utgång ur en av decenniets mest utmanande romansatsningar.

Det avslutande 2000-talets poesi har dragit åt två håll, mot det språkmaterialistiska, svårbegripbara, och mot det enkla, sångbara och av Göran Greider omhuldade folkhemshållet. Båda uppfattar sig som sociala men verkar ändå osäkra på resultatet av sitt engagemang.

Johan Jönssons enorma genombrott med ”Efter arbetsschema” 2008 visar dock att gränserna mellan det lättillgängliga och experimentella är oviktig. En stark social dikt med tema från bland annat långvården är det som tar sig fram med uppriktigheten och modet hos sin upphovsman.

2009 års lyrikutgivning sträcker sig från *Helena Erikssons* medvetet cerebrala språkkritiska inventering av en ord-garderob i *Logiska undersökningar* ”rösten betedde sig som en del av dräkten” - till den nyss avlidne, nittioårige

Ragnar Thoursies enkla och upprörande lyriska rapport från den äldreomsorg som folkhemsdiktaren och statstjänstemannen till slut blev föremål för. *Sånger från äldreomsorgen* vittnar om sorg med en styrka i uttrycksförmågan och med en ordkonst som fått tillskott från de många med främmande namn som arbetar inom just vården, Raja, Addis, Nasi, Jehosif i Nackas Babylon. Boken pryds av mor Signes lapptäcke, som sägs komma från de gamlas ordfattiga värld.

NT-INTERVJUN

SPRÅKET ÄR LOKALT OCH FÖRANKRAT I TIDEN

Samtal med NR-pristagaren Sofi Oksanen

Den år 2008 utkomna romanen *Puhdistus* (sv. övers. *Utrensning*, 2010) har på kort tid lyft författaren, dramaturgen Sofi Oksanen till världsryste. I Finland var boken en kritikerframgång och den fick alla tänkbara litteraturpris från Finlandia- till Runebergpriset. Romanen sålde också, när den nådde den läsande allmänheten, i över 150 000 exemplar och är ännu två år efter att den utkom etta på bestsellerlistan.

Litteraturkritikern Mervi Kantokorpi har mött Sofi Oksanen för ett samtal om hennes författarskap.

Sofi Oksanen

Detta är en tidigare inte inträffad situation för en liten nation. Nu har seger-tåget gått vidare. I år fick romanen Nordiska rådets litteraturpris och den har redan översatts till 31 språk, nya översättningsavtal om den görs hela tiden. När intervjun gjordes sommaren 2010 ingicks det senaste i Mexiko.

Grattis ännu en gång Sofi! Vilka tankar väckte det hos dig att få Nordiska rådets litteraturpris?

– Det är förstas en stor ära, för kommittén består ju av medlemmar från de olika länderna. När man skriver vet man ju aldrig hur texten kommer att fungera utanför det egna språkområdet och landet. En författare blir alltid glad när han märker att texten fungerar på andra håll. Tacken hör givetvis till alla översättarna: Janina Orlov i Sverige, Turid Farbrege i Norge och Helena Idström i Danmark.

Det talas mycket om din romans mottagande i olika länder. I Finland har "Utrensning" varit en verklig kritikerframgång, men vilka särdrag kan du se i just mottagandet i Finland? Har här betonats temana med Sovjetunionen och det ryska hotet som är traumatiska för oss?

– Ja, på det sättet, att till exempel romanens människohandelsfråga i Finland har hamnat i skuggan av den där Sovjetfrågan. Likaså har det inte funnits några meningsskiljaktigheter om den estniska historiens gång på annat håll. I Finland fördes det däremot en diskussion, i vilken ockupationsbegreppet i allmänhet behandlades. På annat håll är ockupation en självklarhet och ordet behöver inte undvikas.

När jag publicerade romanen *Stalinin lehmät* 2003 (sv. övers. *Stalins kossor*

2007), var det en del av de finska redaktörerna som helt klart avvisade ordet okkupation. Det sades rentav, att du använder ett ganska hårt ord.

Och hur är det då med de rysksinnade skribenternas utbrott om "Utrensning" tysksympatier och nazianda: Har du på annat håll stött på motsvarande kommentarer?

– Till den på hösten utkommande ryska översättningen hade man satt till ett egenartat företal, som avspeglade dessa teser, men det är nu avlägsnat. Alltså utanför Rysslands gränser är Finland det enda land, där någonting sådant har ältats.

Och din roman som litterärt verk? "Utrensning" bildmässiga berättande avviker starkt från den finska prosans hårdkokta tradition. Hur ser du själv på dess stilistiska utgångspunkter och vilket slags förebilder har du haft?

– Mina favoritförfattare är Marguerite Duras, Djuna Barnes, Aino Kallas, Sylvia Plath, Jean Rhys, Emily Brontë. Jag kommer nu inte att tänka på så förfärligt många finska författare, som skulle ha skrivit lyrisk prosa – utöver Kallas. Det viktigaste för mig själv är alltid författarens språk och det är just för språkets skull som t.ex. Duras gjorde ett enormt intryck på sin tid, likaså Kallas arkaiska språk, som ett exceptionellt stilmedel på sin tid.

Själv definierar jag "Utrensning" liksom också "Stalins kossor" som postkolonial litteratur och visst kan de också anslutas till Gulag-litteraturen på samma sätt som Holocaust-litteratur numera skrivs rentav av barnbarnen till dem som upplevde Holocaust.

Vad betyder det för dig att du skriver på finska? Skulle du kunna tänka dig att skriva på estniska, engelska...?

– Det kan jag inte. Språket är ett mycket sensitivt instrument, lokalt och förankrat i tiden – för att behärska det med alla dess färgnyanser så fullständigt som en författare skall och samtidigt rentav kunna förnya det, för det bör man vara fullständigt inne i språket. Färgnyansernas gestaltning är mycket kulturbunden och därför är tex. min engelska och min estniska mycket olika varandra – på estniska utformar jag färgnyanserna mycket bättre än på engelska, trots att jag numera använder engelska mycket mera och min stavning sannolikt är mycket bättre på engelska, vilket skolväsendet i Finland har sett till. Däremot har jag aldrig studerat estniska i skolan, men jag har varit tillräckligt länge i estniskspråkig miljö.

Finskan är ett så pass intressant och skapande språk för en författare, det öppnar så många möjligheter, att jag anser engelskan vara tråkig i jämförelse. De ändlösa böjningsformerna, sammansatta orden och varför inte allitterationerna ger möjligheter som engelskan inte har.

"Utrensning" har gjort ett förnämligt genombrott i Norden, och särskilt det svenska mottagandet har varit fascinerat. Tycker du att du i Skandinavien har representerat "finskhet" eller tänker man sig dig kanske som en estnisk eller

rentav som en internationell författare, trots att du skriver på ett sällsynt språk?

– Nå, i Finland och Estland insisterar man alltid på att få veta, om jag är finne eller est – tydligen är dubbelidentitet i dessa länder en litet främmande sak. Utanför Finland och Estland är det nästan ingen som har ställt den frågan. En bakgrund som invandrare tycks vara mycket vanligare, likaså med många kulturer. Om man tänker på postkolonial litteratur, så skriver största delen av författarna i genren på engelska, trots att modersmålet enligt den etniska identiteten borde vara något helt annat, och kanske också är det. På annat håll är det alltså helt normalt att skriva på något annat lands språk. Däremot verkar det i Finland vara någonting säreget.

Hur skiljer sig det skandinaviska och det finska mottagandet från varandra?

– I Finland och i Estland har människohandel inte väckt lidelser eller åtminstone inte allmänt intresse som på annat håll. När jag fick Nordiska rådets pris ögnade jag som hastigast igenom tidningar och rubriker från de övriga nordiska länderna, och hittade där bl.a.: ”Roman om sexhandel/människohandel segrade”. Eller t.o.m. ”Roman om sexslaveri vann”. I den finska eller estniska pressen kan man inte tänka sig en sådan rubrik som ”Utrensning”. I Estland har det rentav antytts, att författaren har ympat in i sin roman ett sådant tema på modet med syfte att väcka uppmärksamhet. Det är t.ex. fullständigt omöjligt att föreställa sig, att människohandel skulle definieras som ett modetema i Norden, USA eller i Tyskland – på dessa håll definieras det ju som ett aktuellt och globalt problem, ett allvarligt sådant.

Hur har ”Utrensning” lästs i Estland?

– I Estland har det klart varit svårare att uppfatta romanen som ett självständigt konstverk. Men bokhandelskedjan Apollos läsare röstade den till sin favorit i fjol, den var den mest sålda översatta boken 2009 och hör fortfarande till de tio i topp.

Senast har du rest med din roman i Amerika. Vad var de mångkulturella amerikanska läsarna intresserade av under din turné?

– Intresset för själva finska språket var överraskande, liksom det, att man på föreläsningarna hade önskat sig, att jag läser på finska. Själva översättningsprocessen har i USA intresserat mer än på annat håll, vilket kan berätta om att översatt litteratur är mera exotiskt där än här.

I rundradions TV-nyheter visades en stump från turnén, där en amerikan misstänkte att den inte har någon identifikationspunkt ”för oss amerikaner”, eftersom ”vi inte har någon erfarenhet av, att ett barn förs bort från oss”. I samma publik satt dock amerikaner med rumänsk, armenisk, ukrainsk, irakisk, iransk etc. bakgrund. Jag tror inte, att dessa åhörare hade problem med att identifiera sig med ockupation och polisstater. Jag träffade också en läsare med irländsk bakgrund, som redan hade läst ”Utrensning” och sade

att ”because I’m Irish, I understand the problems Estonians are having with Russia and I always feel empathy for small nations”.

Och beträffande de andra temana?

– Det könsbundna våldet intresserade dem som är intresserade av kvinnoforskning, likaså traumareaktionerna. Överraskande nog träffade jag också läsare, som var intresserade av naturrelationen i romanen, och för dem var det viktigt att få in i litteraturen en roman, där självhushållningen och vardagens gång är det centrala mitt i ganska hemska historier. I detta tema avspeglas den nutida människans (eller egentligen den västerländskas) alienerade naturrelation, där mjölk hämtas från butiken och alltid finns, om man bara har pengar. Och likaså människoupfattningen som konsument.

I Finland är du i dag en person i offentligheten, vars uttalanden följs och lyssnas till. När du till en dansk TV-redaktör kommenterade de finska männens våldsamt så gläfsste kvällstidningarna till. En sådan roll har blivit sällsynt i det alltmer förströelsemässiga bokfältet och i nätdiskussionen stämplas en författare som tar ställning som en som söker uppmärksamhet. Samhälls- och kulturkritik tolkas som nedsmutsare i eget bo.

Hur viktigt är det för dig att delta i en kritisk medborgardebatt? Vilket slags frågor skulle du vilja påverka med dina handlingar och din verksamhet?

– Människorättsfrågor och överhuvudtaget minimerande av xenofobin, eller åtminstone minskande. Konsten kan det, som realpolitiken inte kan ta itu med, nämligen sensitiva ting. I Finland har vi en god situation av yttrandefrihet, så därför blir man förvånad över en sådan hyssjande mentalitet, för här är ju en skrivande persons yrke ändå inte livsfarligt, som det är i Ryssland just nu.

Du tror alltså på litteraturens möjligheter i dagens värld?

– Ibland blir jag förbluffad över kollegernas skepticism över, om man kan påverka genom litteraturen. Jag anser att Holocaust-litteraturen är ett gott exempel, att man visst kan det. Utan litteraturens och filmernas inverkan skulle Holocaust inte på något vis vara så välbekant i folks medvetande. Och forskningen når ändå aldrig fram till en skildring av de extrema eller ordlösa erfarenheterna. Jag försöker skriva om personer, som inte har haft en egen röst eller ett eget språk. Till exempel de som klarade sig genom Gulag har beskrivit sina erfarenheter just så, att det inte finns språk för dem – och det kunde det inte heller finnas i ett samhälle som inte erkänt Gulags brott.

Enligt den västerländska traumapsykologin sker tillfrisknande från trauman endast genom att tala, men den västerländska traumapsykologin ger inget svar på, hur man kan tillfriskna, om det inte är möjligt att tala eller att det inte finns ett språk för erfarenheterna. Med konstens medel kan man ändå försöka beskriva något, som det inte finns ord för.

Mervi Kantokorpi
Översättning från finska:
Dag Lindberg

FREDRIK STERZEL

SVERIGES STATSMINISTRAR UNDER HUNDRA ÅR

Fredrik Sterzel sammanfattar sina intryck av den mäktiga sviten av böcker om Sveriges statsministrar 1906-2006.

Författaren är jur. och fil. dr. Han har bl.a varit sekreterare i Riksdagens konstitutionsutskott, statssekreterare i Kommundepartementet, ledamot av Högsta Domstolen och professor i konstitutionell rätt vid Uppsala universitet.

Fredrik Sterzel är sedan 1998 ledamot av Letterstedtska föreningens huvudstyrelse.

Kan Erik Gustaf Geijer travesteras till att Sveriges historia är dess statsministrars sedan parlamentarism ersatt maktindelningen mellan kung och ständer i 1809 års regeringsform? Att en sådan tes kan vara både lika berättigad och lika överdriven som Geijers antyder den diskussion om ämbetets presidentialisering som förts i hägnet av EU. Frågan inställer sig naturligt inför de tjugotvå böcker om *Sveriges statsministrar under 100 år* som Albert Bonniers förlag gav ut i våras. Var och en av de män som under seklet innehaft ämbetet, från Karl Staaff till Fredrik Reinfeldt, har ägnats en bok med runt hundra sidor text. Felix Hamrin med 50 dagar har alltså fått lika stort utrymme som Tage Erlander med 23 år. Böckerna har (med ett undantag) olika författare. Serien har med denna uppläggning tre perspektiv: personerna, historien och ämbetet. Någon sammanfattning ges inte och inte heller någon bakgrundsteckning. Det kan man i stället finna i Olof Ruins bok *Statsministern* (2007) som bygger på studier av sex av våra senaste statsministrar.

Om man får tro tidningarnas kommentarer är de flesta av de tjugotvå namnen bortglömda. Projektet har i vart fall stort värde från folkbildnings-synpunkt. Det innebär samtidigt att man inte kan kräva så stora nyheter. De viktigaste personerna har redan blivit väl belysta genom memoarer, biografier och vetenskapliga avhandlingar. Det som är nytt rör främst de mindre viktiga namnen samt personalia. Ändå har nästan varje bok haft något nytt att ge mig, inte minst på grund av koncentrationen och de personliga vinklarna. Flera har fått mig att söka upp andra källor. I huvudsak går personskildringarna utöver de vanliga stereotyperna genom att författarna som regel inte hör till de avpor-trätterades proselyter.

Konstitutionell kris med västgötaklimax

Seklet omfattar flera klart åtskilda perioder. En börjar efter unionskrisen med Karl Staaffs första ministär. Det är parlamentarismens och demokratins genombrottsår. Vår historia är inte något att skryta med. Sverige kom sist i Norden och efter vissa konvulsioner. Det parlamentariska genombrottet kom redan 1884 i Norge, 1901 i Danmark och Island, 1917 i Sverige. Allmän rösträtt för både kvinnor och män genomfördes 1906 i Finland, 1913 i Norge, 1915 i Danmark, 1921 i Sverige. Den sekellånga utvecklingen bort från makt-deleningen enligt 1809 års regeringsform blev fridfull med undantag för två konstitutionella kriser: 1840-41 års oppositionsriksdag bröt den personliga kungamakten och lade grunden för den moderna regeringen, 1914 provocerade Gustaf V genom sitt tal till bondetåget fram den andra ministären Staaffs avgång och gjorde ett sista försök att med en konservativ ämbetsmannaregering hålla kvar något av den gamla ordningen. Ett liknande avbrott i utvecklingen skedde i Danmark genom påskkrisen 1920, då Kristian X avskedade ministären Zahle. Medan han fick slå till reträtt inom fem dagar, gav världskriget vår kung respit till hösten 1917.

Händelserna 1914 berörs i flera böcker. På en punkt är det viktigt att strama upp berättelserna. Kungens ”borggårdstal” där han framförde sin personliga åsikt i försvarsfrågan stred inte mot orden i den gamla grundlagen. Men man behöver inte gå längre än till 1809 års memorial om regeringsformen för att finna, att *förspelet* inte gick att försvara. Redan hösten 1911 hade kungen i två diktamina till statsrådsprotokollet protesterat mot den nya ministären. De följande åren präglades av ett slags ”dubbelstyre” med ministären på ena sidan, kungen och en krets av dolda rådgivare på den andra. Denna ordning, som är väl belyst i vetenskapliga arbeten, stred flagrant mot 1809 års principer. För övrigt var det dolda rådgivare – Braheväldet, ”sängkamarregementet” – som stod i centrum även för konflikten vid 1840-41 års riksdag. Att motståndsrörelsen 1911-14 inte hade rätt att återropa 1809 års regeringsform utan tvärtom var det allvarligaste grundlagsbrottet efter 1841, måste påverka bedömningen av de ledande ämbetsmän som spelar en viktig roll i de tio första böckerna i serien. Fyra av dem nådde statsministerposten. För att låna en formulering av Peter Esaiasson om Karl Staaffs rösträttspolitik: Som ofta när det är lätt att identifiera ett egenintresse var positionen svår att försvara moraliskt.

Esaiassons bok om *Karl Staaff* ger inte så mycket nytt, men två saker är värda att påminna om. Slutstriden i rösträttsfrågan gällde inte så mycket själva principen som valsystemet. Staaff ville ha majoritetsval, högern proportionella val, en motsättning som fortfarande är aktuell men med andra partipolitiska förtecken. Framför allt är det dock värt att erinra om personföljelsen mot Staaff. Vad som förekommit i vår tid – jag tänker främst på personangreppen mot Olof Palme – framstår vid en jämförelse som bagateller. Särskilt stötande

är att en stor del av det officiella Sverige deltog i kampanjen. Esaiassons slutord förtjänar citeras: ”Det är skrämmande hur tunn den civiliserade fernissan kan vara när privilegierades intressen hotas och grupptänkandet sätter in.”

Leif Lewins bok om *Arvid Lindman*, som styrde mellan Staaffs båda ministrar, ger allt som rimligen kan begäras av en bok i detta format: en lysande tidsskildring, ett levande personporträtt och verklig problematisering. Lewin ser Lindman som en av de få som har personligen påverkat det historiska skeendet. Hans insats för rösträttsfrågans lösning blev bestående genom att introducera proportionalismen, som förblivit grundläggande för vårt politiska liv. Riksdagsbeslutet gjorde att Sverige på sin väg mot folkstyrelsen bytte den kurs landet slagit in på sedan något årtionde, återupprättade oskarianismen och blev en genuin samarbetsdemokrati, skriver Lewin. Han anger också tre faktorer som avgörande för att den svenska demokratin i motsats till många andra länders överlevde mellankrigstiden: demokratiseringen åstadkoms i samverkan, en handlingskraftig regeringsmakt upprättades genom krisuppgörelsen 1933 och Lindman höll nazismen borta från högern. Han var också en av de få som före borggårdskrisen gjorde invändningar mot systemet med dolda rådgivare.

Efter Staaff fick en av tidens främsta ämbetsmän, *Hjalmar Hammarskjöld*, bilda regering. Om honom har Mats Svegfors skrivit en tankeväckande bok, sannolikt den som orsakat mig mest tankemöda och kringstudier. Han förefaller vilja ge Hammarskjöld större betydelse för neutralitetspolitiken under första världskriget än jag tror är berättigat. Neutralitetslinjen torde ha gällt för vår utrikespolitik åtminstone sedan dansk-tyska kriget 1864 och hade markerats kraftfullt av Staaffs minister. Varken den tyskvänliga aktivismen eller de ententevänliga strömningarna hade mera än minoritetsunderstöd. Det är svårt att inte se kritiskt på den handelspolitik mot England som blev Hammarskjölds fall 1917, efter ”slavupproret” i regeringen hösten innan. Vårt land var aldrig hotat att bli indraget i kriget mot sin egen vilja. En intressant synpunkt är att regeringsskiftet 1917 var uttryck för att en segrare i kriget kunde skönjas. Det är onekligen historiskt riktigt, men det var knappast ett medvetet avgörande. Ännu då lär tilltron till en tysk seger ha dominerat i de avgörande politiska kretsarna.

Tiden mellan Hammarskjöld och 1921 års val såg fem statsministrar. Två av dem, *Nils Edén* och *Hjalmar Branting*, hör till de stora i vår nutidshistoria. Det är fascinerande, skriver Gunnar Wetterberg om Edén, att raden av svenska statsministrar rymmer en så framstående regeringschef och en så misslyckad partiledare i en och samma person. Uttalandet kan vändas om i fråga om Branting, den ende i raden som klart ville slippa bli statsminister. Om *Carl Swartz* som regerade ett drygt halvår 1917 har Eva Helen Ulvros skrivit en intressant bok. Man påminns bl.a. om att hungerkravallerna i Hammarskjölds

kölvatten ledde till en revolutionär situation, kanske rentav mera akut än den vid krigsslutet 1918. De båda ämbetsmän som följde efter Branting – *Louis De Geer d.y.* och *Oscar von Sydow* – är rätt ointressanta i sig, men det är viktigt att bli påmind om att de konstitutionella genombrottsåren slutade med en västgötaklimax. Sedan kungen godtagit parlamentarismen, återföll man snart i ämbetsmannaregering. I strid med den princip de kämpat för agerade främst Branting och utrikesminister Erik Palmstierna för att hindra en parlamentarisk lösning av regeringsfrågan.

Till och från samarbetsdemokrati

Med Brantings första ministär inleddes ett tretton år långt skede med svaga regeringar och tolv byten på statsministerposten. Varför blev parlamentarismens provotid ett sådant misslyckande? Partisplittringen brukar ges skulden men den var inte större än idag. Själva det konstitutionella systemet var också detsamma som under Socialdemokraternas efterföljande långa regeringsinnehav. Förklaringen var bristen på samarbete sedan Socialdemokraterna brutit upp Edéns koalitionsregering. Man slås av hur utsiktslösa regeringsbildningarna var. Någon måste regera även om det knappast gick att utöva verklig regeringsmakt; bollen skickades i god demokratisk ordning mellan partierna efter hur dagspolitikens vindar blåste. Först genom krisuppgörelsen 1933 etablerades på nytt en samarbetsdemokrati.

Ur statsministerämbetets perspektiv är bara ett namn av intresse under dessa år, *Carl Gustaf Ekman*. Det sjaskiga slutet på hans politiska bana har, jämte motviljan mot det regeringssystem han personifierade – ”vågmästarpolitiken” – gjort att hans förtjänster kommit i skymundan. Per T. Ohlsson tecknar bilden av en högt kompetent regeringschef, på samma nivå som Arvid Lindman, som för övrigt inte skördade nya lagrar med sin andra regering 1928-30. Mycket läsvärda är också särskilt böckerna om Rickard Sandler och Axel Pehrsson-Bramstorp men främst av personliga skäl och inte för deras insatser på statsministerposten.

Med *Per Albin Hansson* börjar den moderna tiden. Perioden gick i två eller tre etapper. En skiljelinje går förstås vid regeringsskiftet 1976, en annan men inte lika tydlig 1957 då koalitionen mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet upplöstes. Åren dit ger bilden av utpräglad samarbetsdemokrati: krisuppgörelse och riksdagssamarbete, koalitionsregering, samlingsregering och slutligen, efter sex års enpartiregering, en ny koalition. Under åren mellan 1957 och jämviktsvalet 1973 kan man inte tala om samarbetsdemokrati i någon begriplig mening. Regeringen var så stark att samarbete inte längre behövdes. Behovet kom tillbaka 1973 men med nya förtecken. Tiden därefter präglas av kampen om att bryta eller bevara enpartidominansen. Några reflexioner inställde sig då jag läste om åren efter 1957. Som riksdags-

tjänsteman på sextioalet märkte jag att ståndpunkter, särskilt i konstitutionella frågor i bred mening, ibland präglades mera av regerings- och oppositionsrollerna än av partipolitiska preferenser. En ökad ofördragsamhet kom också till synes som delvis hängde samman med vad som kallats problemformuleringsprivilegiet. Särskilt tydligt blev det på utrikespolitikens område, där diskussion tidigare kunnat föras inom klart vidare ramar.

I arbetet på en ny regeringsform framhövdes kraftigt statsministerns position, bl.a. genom nya regler om regeringsbildningen, som bygger på omröstning i riksdagen om statsministerns person. Nyheten hör inte riktigt hemma i någon enskild bok och förbigås därför, vilket är beklagligt. Ingen av de elva omröstningarna hittills har gett annat resultat än det som skulle ha följt av de gamla, oskrivna principerna. Den enda väsentliga skillnaden visar förspelet till *Ola Ullstens* regeringsbildning 1978. Mats Bergstrands bok om folkpartisten Ullsten är nog den som har störst nyhetsvärde från dessa år. Den bör ställas samman med dem om Ekman och Bramstorp, som också lyckades få bilda regeringar med sina egna partier fastän andra ville vara med. Bergstrand framhåller att Ekman var Ullstens förebild. Vågmästeriet förutsatte att man inte i förväg band sig vare sig åt höger eller åt vänster. Det skulle ha försvårat breda uppgörelser och dessutom krävt två förhandlingsomgångar i sakfrågor, först i regeringen och sedan i riksdagen. Ekman och Bramstorp behövde inte dölja att de inte önskade någon koalitionsregering. De kunde ändå bli utsedda av kungen. Ullsten måste klara en omröstning i riksdagen där högst 174 ledamöter röstade nej. Det krävde ett dubbelspel eftersom moderaterna ville vara med och få en borgerlig regering med borgerligt majoritetsstöd i riksdagen. Ullsten röstades fram med bara 39 av 349 röster sedan Socialdemokraterna lagt ned sina röster, vilket de ångrade efteråt.

En reflexion från dessa år är att *Göran Perssons* betydelse tonar fram. Om honom har Annika Ström Melin skrivit en läsvärd bok. Efterkrigstidens första halvsekel kan summeras som först en lugn period under Erlander, sedan drygt tjugo socialdemokratiska krisår under Olof Palme och Ingvar Carlsson, med tre förlustval och tre regeringskriser, samt fem borgerliga regeringar under nio år. Klas Eklunds personligt hållna bok om *Olof Palme* påminner om hur det politiska läget förändrades inom några månader efter skiftet 1969 och att Palme aldrig fick uppleva några goda "Erlanderår". Under den perssonska eran återkom samarbetsdemokratien i ny form. För väl sista gången kunde en socialdemokratisk enpartiregering fungera med i praktiken majoritetsstöd i riksdagen. Samarbetsproblemen, som länge främst tyngt de borgerliga, hade återbördats till Socialdemokraterna, men Göran Persson kunde ännu bemästra dem utan att ge upp regeringsmonopolet. En nyhet i vår parlamentariska historia blev att två block stod mot varandra i 2010 års val. Samarbetsdemokratien hade fått en ny innebörd – kanske blivit sin motsats?

Porträtterna – inte bara Lenngren

När man ställer samman sina intryck av de tjugotvå personerna faller Anna Maria Lenngrens *Porträtterna* lätt i tankarna. Grevinnan väntade sig att tjänarinnan skulle falla i förundran inför hennes extraktion. Hur reagerar läsaren på statsministerböckerna? Själv har jag inte fallit i förundran men intrycket efter fullbordad läsning är bättre än jag hade väntat. En brokig samling av mycket olika men i huvudsak rätt betydande personer; bara några få saknade klart kvalifikationer. Överlag ges levande personbilder, låt vara att man ibland märker en böjelse att lyfta fram det positiva om den skildrade. En allmän reflexion – som inte gäller bara porträtten – är att det hade varit bra med större enhetlighet i upplägningen.

Några böcker förtjänar att framhävas. Den enda som kan mäta sig med Leif Lewins om Arvid Lindman är enligt min bedömning Per T. Ohlssons om *Rickard Sandler*, en medryckande skildring med en lysande och mångsidig begåvning i centrum. Högt betyg ger jag också Lotta Grönings bok om *Axel Pehrsson-Bramstorp*. Mina omdömen beror kanske delvis på att jag visste mindre om dessa två än om andra som kanske är viktigare. Minst givande fann jag inte oväntat böckerna om våra tre landsfäder. En viss konformism kan dock motiveras med folkbildningssyftet. Porträtt av Hjalmar Branting och Per Albin Hansson blir, som författarna betonar, lätt idealiserande. En bild av Tage Erlander måste noga beakta hans dagböcker med deras många småaktiga och ogint moraliserande kommentarer om politiska motståndare.

Några böcker hör naturligt ihop, t.ex. de om *Carl Gustaf Ekman* och *Felix Hamrin*, de enda företrädarna för andra folkrörelser än arbetar- och bonderörelserna. Båda kom fram som förbudsvänner. Hamrin är också den ende frikyrkliga i raden, dessutom ensam företagare efter storfabrikören Carl Swartz. Det gör Anders Johnsons bok om honom intressant. Per T. Ohlssons bok om Ekman når inte samma höjd som den om Sandler. Han överdramatiserar Ekmans förnekande av namnteckningen på den beryktade Kreuger-checken, som fått ge både anslaget och slutet. Det leder fel, till frågan om inte Ekmans dåliga eftermäle i själva verket beror på att han avgick självmant. Anta att han ”gjort en pudel” och ursäktat sig med att han ville få några timmar för att underrätta parti och regering? Det avgörande var att han flera gånger tidigare hade förnekat gåvan, (ett miljonbelopp i dagens penningvärde) och dessutom hade tagit emot den kort före kraschen, fastän han kände till att Kreuger hade problem.

Två andra välskrivna böcker som hör ihop är naturligtvis Lotta Grönings om *Axel Pehrsson-Bramstorp* och Olle Svennings om *Thorbjörn Fälldin*. De båda har mycket gemensamt, inte bara som yrkesmän och i partipolitiken, men de framstår också som motsatser. Bramstorp personifierar den bondeförbundspolitik som man en gång brukade skämta om som ”ett öre mer för

mjölken”. Mot den står Fälldins övertygelsepolitik i kärnkraftsfrågan. Det faller sig naturligt att se en parallell också mellan Staaff och Fälldin. Icke-pragmatisk, idéburen politik har varit lika sällsynt som svårhanterad i svensk parlamentarism.

En grupp för sig bildar de fyra ämbetsmännen i äldre tid. De båda landshövdingar som höll skutan flytande 1920-21 är minst intressanta. Öväntat fångslande är dock Per Svenssons bok om den perfekte ämbetsmannen *Oscar von Sydow* som blev föräldralös vid tre års ålder och växte upp under förhållanden som varit delvis omöjliga att kartlägga. Beträffande den älskvråde *Louis De Geer d.y.* undgår man inte frågan hur det kunde komma sig att han tre gånger övervägdes som regeringschef. Det sätter fingret på att det var en begränsad krets av främst ämbetsmän och konservativa riksdagsmän som bildade underlaget för regeringsbildningen under den förparlamentariska tiden. Alla kände alla inom denna krets, släktförbindelserna var nära och invecklade. Denna bakgrund faller i tankarna när man trekvarts sekel senare kommer till Göran Persson. Han stod utanför den snäva cirkel ur vilken en partiledare väntades bli hämtad. Hansson, Erlander, Palme, Carlsson, Sahlin, alla har de kommit ur den inre kretsen. Persson blev undantaget till följd av tillfälligheternas spel. Annika Ström Melin tar fram denna synpunkt redan i början.

Hjalmar Hammarskjöld och *Ernst Trygger* hörde till sin tids juristelit. Jag medger ett personligt intresse eftersom jag är sedan barnsben bekant med miljön. Mats Svegfors bok om Hammarskjöld har jag redan apostroferat. Om Trygger har MarieLouise Samuelsson skrivit, förvånande intressant om en så ointressant person. Han var den främste av kungens dolda rådgivare och av tidens politiska bakåttsträvare. Jag har lyft fram det inkonstitutionella i agerandet före borggårdstalet därför att ämbetsmännens egenintresse är en grundläggande faktor att beakta. Att ingen av de framstående jurister som gick ut och in i slottet gav kungen oegennyttiga råd om grundlagen visar det dubbelbottnade i maktspelet. Det är inte bara Anna Maria Lenngren som faller i tankarna utan även tidsskildringar och karaktärer hos Ibsen, Strindberg, Söderberg m.fl.

Mats Svegfors hyser stor uppskattning för Hammarskjöld men tecknar ett föga sympatiskt porträtt: en självgod besserwisser som behandlade dem som kom med invändningar som vanartiga skolpojkar och sina statsråd som vaktmästare (uttrycket är Lindmans). Han tyckte rentav att vänstern borde vara tacksam för hans uppoffring att åta sig regeringsuppdraget och hyste enligt Svegfors närmast avsky för partimännen i riksdagen sedan han fått kritik i stället för erkänsla! Jag har sökt, men har inte funnit, något exempel på att han någon gång varit framsynt vare sig i politiken eller i Svenska Akademien. För Trygger kan dock sägas att han verkade för en bättre ställning för kvinnor. Han stödde t.ex. vår första kvinnliga jur. doktor Elsa Eschelsson i Uppsala. Jag vet inte om det kan väga upp att han motionerade i riksdagen om prygelstraff och motsatte sig dödsstraffets avskaffande.

Ämbetets utveckling

Bara den som har läst serien i följd har underlag för en bedömning av utvecklingen, och en helhetsbild försvåras av böckernas skiftande uppläggning. Det hade varit bra med en klarare inriktning på statsministerämbetet. När böckerna presenterades i riksdagshuset deltog tre fd statsministrar, däribland Ingvar Carlsson som sammanfattade de största förändringarna i fem punkter. Jag tar dem till utgångspunkt här.

De frågor som regeringen ska ta ställning till har blivit mera *komplexa*. De kräver mera av statsministerns deltagande och arbetsledning. Göran Persson framhöll i sitt inlägg vid presentationen, att EU-frågorna hade tagit halva hans tid. Ännu på Tage Erlanders tid var tusentals små förvaltningsärenden en viktig del av arbetsbördan. Det senaste halvsekle har sett en kraftansträngning att delegera. Allt går också idag mycket *snabbare* än tidigare. Liksom EU-arbetet är detta en förändring som har skett framför allt under sen tid. Böckerna om Tage Erlander och Thorbjörn Fälldin vittnar om en mera prövande och sangvinisk regeringsstil än t.ex. Olof Palmes eller Göran Perssons. De två senare förefaller också ha varit de som lade sig mest i departementens arbete. *Medierna* har vunnit dragkampen om dagordningen, menade Ingvar Carlsson vidare. Tidigare var det lättare att påverka vilka frågor som kom upp till debatt. Till detta kommer intervju teknikens förändring. Idag måste en politiker kunna svara kort och snabbt, utan betänketid formulera ett svar på kanske en minut. Man kan inte tänka sig en Hammarskjöld eller en Bramstorp i dagens statsministerroll. *Resandet* har vidare ökat kraftigt, trots att vi idag har tre statsråd utöver stats- och utrikesministrarna med uppgifter inom utrikespolitiken: en EU-minister, en handelsminister och en biståndsminister. Det påminner mig om en intressant understreckare i Svenska Dagbladet av Lars Engwall 2009 om vad företagsledare egentligen sysslar med. Vetenskapliga undersökningar har bl.a. skiljt mellan tre tidsperioder av vilka den andra utmärks just av att resandet ökat väsentligt. Man ser en klar parallell. Med statsministerns större utrikes roll kan man koppla ihop debatten om presidentialisering. Slutligen pekade Ingvar Carlsson på att statsministern numera *dras in i allt* – 80 procent av tiden hade gått till att avvärja katastrofer, bara 20 procent kunde ägnas egen politik. Om man lägger till Göran Perssons uppgift om att EU tog hälften av arbetstiden blir bilden onekligen märklig.

En viktig faktor är Statsrådsberedningens utveckling till ett maktcentrum. När Olof Palme anställdes hos Tage Erlander på femtiotalet bestod statsministerns kansli av en vaktmästare, en sekreterare och en medioker talskrivare. Efter några år tillkom flera medhjälpare och i spionaffären Wennerströms kölvatten började en systematisk uppbyggnad. Idag består Statsrådsberedningen av inemot 200 personer. Utöver statsministerkansliet rymmer den även vissa gemensamma funktioner – på nittiotalet slogs Regeringskansliet ihop till en

enda förvaltningsmyndighet med statsministern som chef. Där är också t.ex. EU-ministern placerad. Då den första borgerliga regeringen bildades avböjde Thorbjörn Fälldin däremot att göra de andra partiledarna till statsråd utan departementsansvar med placering i Statsrådsberedningen. Samma hållning har hans moderata efterföljare intagit; statsministern ska ha hela ämbetet. Den ordningen svarar uppenbarligen bäst mot utvecklingen. Koalitionspartierna har fått egna politiska kanslier. För att gynna samarbetet och undvika att partierna gräver ner sig på var sitt håll har dessa kanslier centraliserats till Statsrådsberedningen från partiledarnas departement, dit de var förlagda under Fälldin.

En intressant fråga är om utvecklingen av statsministerämbetet har påverkat själva parlamentarismen. Kan man idag tänka sig minoritetsregeringar av typen Ekman, Bramstorp, Ullsten? Vid spekulationer i regeringsfrågan leker man ibland med tanken att en upplösning av blocken kan leda till åtminstone kortvariga övergångsregeringar av den typen. Olof Ruin pekade t.ex. i en artikel förra året på möjligheten av en miljöpartiregering i ett oklart läge. För min del tror jag inte på sådana lösningar. Redan EU-frågorna har nog gjort dem lika otänkbara som tjänstemannaregeringar. Vad som hände i Tjeckien under landets ordförandehalvår i EU – en provisorisk tjänstemannaregering tog över efter en oläglig regeringskris – gör dock att jag inte bör uttala mig alltför säkert.

Är det då befogat att tala om statsministerämbetets presidentialisering? Statsvetarna har olika uppfattningar. Självt menar jag att man ska tänka inte bara på statsministerns ökade tyngd utan också på den minskade glansen kring de övriga statsråden. Jag har en gång skrivit att Thorbjörn Fälldins statsråd aldrig fick den halvt gudomliga position som Tage Erlanders åtnjöt. Jag hade frågat en gammal riksdagskollega någon gång på nittio-talet vad han såg som den största förändringen ur en riksdagstjänstemans perspektiv sedan min tid (som slutade 1970). Han svarade genast statsrådsämbetets minskade status – alltså inte enkammarriksdagen, inte regeringsskiftena, inte partibilens förändringar, inte den nya utskottsorganisationen. I en riksdag, där fem partier har f.d. ministrar och ytterligare två kanske sitter i regeringen några veckor efter att detta skrivs, kan inte andan präglas av den underdånighet som skapades av decennier som ”regeringens transportkompani”. Säkert medverkade Göran Perssons ledarstil och statsrådsutnämningar till bilden av ett svalg mellan de meniga statsråden och regeringschefen, men det är nog att ta till i överkant att föra in ordet president.

Litteraturförteckning

Sveriges statsministrar under 100 år:

<i>Karl Staaff</i>	av Peter Esaiasson
<i>Arvid Lindman</i>	av Leif Lewin
<i>Hjalmar Hammarskjöld</i>	av Mats Svegfors
<i>Carl Swartz</i>	av Eva Helen Ulvros
<i>Nils Edén</i>	av Gunnar Wetterberg
<i>Hjalmar Branting</i>	av Lars Ilshammar
<i>Louis De Geer</i>	av Johannes Åman
<i>Oscar von Sydow</i>	av Per Svensson
<i>Ernst Trygger</i>	av MarieLouise Samuelsson
<i>Rickard Sandler</i>	av Per T. Ohlsson
<i>C. G. Ekman</i>	av Per T. Ohlsson
<i>Felix Hamrin</i>	av Anders Johnson
<i>Per Albin Hansson</i>	av Niklas Ekdal
<i>Axel Pehrsson-Bramstorp</i>	av Lotta Gröning
<i>Tage Erlander</i>	av Rolf Alsing
<i>Olof Palme</i>	av Klas Eklund
<i>Thorbjörn Fälldin</i>	av Olle Svenning
<i>Ola Ullsten</i>	av Mats Bergstrand
<i>Ingvar Carlsson</i>	av Rolf Gustavsson
<i>Carl Bildt</i>	av Tommy Möller
<i>Göran Persson</i>	av Annika Ström Melin
<i>Fredrik Reinfeldt</i>	av Björn Elmbrant

Albert Bonniers förlag, Stockholm 2010.

FÖR EGEN RÄKNING

NORDLYFT

NT:s huvudredaktör har ett förflutet inom Nordiska rådet som utskottssekreterare (social- och miljöfrågor) och partigruppsekreterare (mittengruppen).

Han har deltagit i samtliga sessioner sedan 1970, då den ambitiösa Nordek-planen stod högst på dagordningen och röstades igenom av ett enigt Nordiskt råd i början av februari.

Två månader senare grusades de storstilade nordiska ekonomiska samarbetsplanerna sedan president Urho Kekkonen nödgats dra i den integrationspolitiska nödbromsen.

Claes Wiklund

Min första session med Nordiska rådet ägde rum i Reykjavik för 40 år sedan. Jag deltog i rådets 18:e session som vetenskaplig observatör. Huvudsyftet var att följa debatten om planerna på ett utvidgat nordiskt ekonomiskt samarbete dvs. Nordek. Med stort intresse lyssnade jag från åhörarläktaren i Nationalteatern på diskussionen om Nordek. Den avgående svenske rådsprezidenten Leif Cassel höll ett spirituellt öppningsanförande. Han uttryckte förhoppningen att också värdlandet Island skulle komma med i Nordek-staternas krets och fortsatte:

Kanske får vi nu höra: "Var inte för säker. Man ska inte ropa hej förrän man är över bäcken". Men varför det?

Hej ropar man för att samla sina krafter till språng. Att efteråt stå på andra sidan bäcken och ropa hej förefaller mig vara en skäligen meningslös verksamhet.

Men hur mycket än Leif Cassel och statsministrarna Hilmar Baunsgaard, Mauno Koivisto, Per Borten och Olof Palme hejade på Nordek så fanns också några av dess främsta kritiker på plats i Reykjavik. Den finländske utrikesministern Ahti Karjalainen hade lika litet till övers för Nordek som den norske handelsministern Kåre Willoch. Den blivande norske utrikesministern Svenn Stray påminde i generaldebatten om att Nordek lanserats vid rådsessionen 1968 då den franske presidenten de Gaulle lagt in sitt andra veto mot brittiskt medlemskap i EEC. I väntan på att portarna till Bryssel skulle öppna sig för Danmark, Norge och kanske även Sverige drog den nytillträdde danske statsministern Hilmar Baunsgaard fram Nordek-kortet ur rockärmen. Den Nordek-kritiske høyrepolitikern Stray höjde ett varningens finger:

Det viktigste i dag er imidlertid etter min oppfatning at det som nå er oppnådd, ikke blir noen sovepute. Vi må ikke slå oss till ro med at et nordisk økonomisk samarbeid representerer en erstatning for en utvidet europeisk løsning.

Den folkdemokratiska kommunikationsministern Paavo Aitio hörde också till Nordeks vedersakare. Men han begärde dock aldrig ordet under debatten i Nordiska rådet. Den som hade sina onda aningar beträffande Nordeks framtid var fd folkpartiledaren Bertil Ohlin. Han framhöll under behandlingen av de Nordek-relaterade medlemsförslagen i rådets ekonomiska utskott vikten av att säkra ett närmare nordiskt kulturpolitiskt samarbete. I generaldebatten pläderade nordisten Ohlin energiskt för nordisk språkförståelse och efterlyste djärva nordiska kulturpolitiska tag:

Varför skulle vi inte ta ett radikalare grepp för kulturellt närmande – likaväl som ett ekonomiskt i vida snabbare takt än hittills?.....Jag efterlyser den person och den krets som vill och kan göra för Nordkult vad herr Baunsgaard och hans statsministerkolleger, hans hjälpare och vägröjare gjort för Nordek.

Nordek gick om intet och därmed bytte man samarbetsmetodik i Norden. Det helhetsplanetänkande som Nordek representerade lades på hyllan. Vi fick i stället ett sektorspräglat samarbete och en stegvis institutionalisering med kulturen i centrum.

Tre gemensamma nordiska sekretariat inrättades – ett presidiesekretariat för Nordiska rådet i Stockholm (1971), ett kultursekretariat i Köpenhamn (1972) och ett ministerrådssekretariat i Oslo (1973). När sedan den Nordiska investeringsbanken kom på plats i Helsingfors (1976) uppstod ett slags organisatorisk balans inom det nordiska samarbetet. Småningom slogs de båda ministerrådssekretariaten samman och förlades till Köpenhamn (1986). Tio

år senare skeppades presidieseekretariatet i väg till Köpenhamn, vilket var ett stort misstag.

Stockholm saknar sedan dess en politiskt tung, samnordisk institution. Möjligheterna att förankra det nordiska samarbetet hos Sveriges regering och riksdag har därmed minskat dramatiskt. Under en tid kompenserades detta i någon mån av att fd moderata statsrådet Per Unckel var Nordiska ministerrådets generalsekreterare. För att ändra på denna nordiska asymmetri borde Nordiska kulturfonden flyttas från Köpenhamn till Stockholm.

I dagsläget framstår Köpenhamn som det nordiska politiska samarbetets huvudstad. Helsingfors är det nordiska och nordiskt-baltiska ekonomiska samarbetets huvudsäte. Till Oslo har förlagts tunga nordiska institutioner på kultur-, innovations- och forskningsområdet. Något mindre skev har fördelningen av samnordiska institutioner blivit sedan Nordens Välfärdscenter förlagts till Stockholm. I all huvudsak kvarstår, enligt min mening, problemet med svensk underrepresentation inte bara på institutionssidan utan även på chefsnivå. Dock har Nordforsk i Oslo på sistone fått en svensk chef genom Gunnel Gustafsson, statsvetarprofessor från Umeå. Sverige betalar mycket för det nordiska samarbetet, men får litet tillbaka. Samarbete sektorsvis blev huvudfåran efter Nordek-debaclet i början av 1970-talet. Snart sagt samtliga politikområden täcktes av samarbets- eller handlingsprogram. Ministerråden blev fler och fler liksom ämbetsmannakommittéerna. Till slut var det bara utrikesministrarna och försvarsministrarna som vägrade att inordna sig i ministerrådssystemet. Så svängde pendeln tillbaka, och de nordiska ämbetsmannakommittéerna blev färre. Antalet ministerråd bantades till elva på danskt initiativ.

En fördel med det var att möjligheterna till att ge och ta inom större samverkansområden ökade – precis som var fallet när man arbetade med helhetsplanen Nordek där för- och nackdelar uttryckligen skulle balansera för de berörda länderna. En nackdel var att ministerråden och ämbetsmannakommittéerna blev nästan ohanterligt stora. Enskilda ministrars möjligheter att göra sig hörda minskade.

Nordiska rådet införde i mitten av 1990-talet ett geografiskt baserat trepearsystem, som man till all lycka övergav efter en kortare period.

Två exempel på ett sentida helhetsplanetänkande bör uppmärksammas. Thorvald Stoltenbergs nordiska säkerhetspolitiska rapport är det ena och Gunnar Wetterbergs tankar om en nordisk förbundsstat är det andra. Stoltenbergrapporten innehåller tolv konkreta förslag till nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete. Hans djärva idé att de nordiska länderna bör ingå en övergripande säkerhetspolitisk överenskommelse om att bistå varandra i kris - eller krigstid återfinns sist i rapporten som punkt tretton. De övriga tolv förslagen kan genomföras var för sig, men vitsen med punkt tretton är att den lyfter samverkan till en ny och mera visionär nivå.

På liknande sätt kan man betrakta samhällsdebattören Gunnar Wetterbergs uppmärksammade debattartiklar om en nordisk förbundsstat i *Dagens Nyheter* i slutet av förra året. En nordisk förbundsstat debatterades intensivt under andra världskriget. Karl Petander, Wilhelm Kleen och Anders Örne pläderade för en nordisk förbundsstat i den 1942 på Natur och Kultur utgivna skriften *Nordens förenta stater*. Juridikprofessorn Per Olof Ekelöf tog upp viktiga nordiska samarbetsaspekter i Föreningen Nordens debattskrift *Realiteter och illusioner i den nordiska frågan* två år efter. Samma år, dvs. 1944, inledde en av det nordiska samarbetets främsta vägröjare, publicisten och riksdagsledamoten Rolf Edberg, sin nordistiska argumentering i debattskriften *I morgon Norden*. Edberg kom att lägga grunden för nordisk passfrihet, gemensam nordisk arbetsmarknad och en nordisk social trygghetskonvention. Det nordiska samarbetet hade som bekant sin guldålder på 1950-talet. Även den fruktade publicisten Herbert Tingsten gav sig in i den nordiska diskussionen år 1943. Hans *Debatten om nordisk enhet* var oväntat positiv till den nordiska samarbetstanken.

För att bryta den nordiska vardagslunken kan dristiga förslag som de som Thorvald Stoltenberg och Gunnar Wetterberg framfört innebära ett lyft. Med stort intresse ser jag fram emot att läsa den debattskrift om en nordisk förbundsstat som Gunnar Wetterberg ska presentera i samband med Nordiska rådets 62:a session i Reykjavik i början av november månad.

Ett lyft till en högre nivå behövs sannerligen inom det nordiska samarbetet. Kalla det gärna för Nordlyft!

Claes Wiklund

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

”SÅ ÄR INTE LÄNGRE SVERIGE ETT UNDANTAG I EUROPA!”

Så kommenterades det svenska valresultatet i flera internationella medier sedan det i september stod klart att Sverigedemokraterna valts in i Sveriges riksdag. Bakgrunden är att Sverigedemokraterna anses rida på främlingsrädsla och står för en politik för att motverka invandring. Detta gav Sverigedemokraterna mandat i Sveriges riksdag.

”Normaliseringen” av Sverige påstås vara ett faktum eftersom invandringsnegativa partier vunnit framgång i en rad europeiska länder. Sverige framstår inte längre som ett tolerant och generöst invandringsland, menar somliga i Sverige och omvärlden skadeglatt och somliga andra lika sorgesamt.

I det nordiska sammanhanget är det kanske annars Danmark som framstår som det verkliga undantaget. Sveriges, Norges, Islands och Finlands politik i invandringsfrågor skiljer sig inte påtagligt. Frågan är nu om Sveriges politik, under hänsynstagande till Sverigedemokraternas inmarsch i riksdagen, ska ändras i dansk riktning och/eller om detta ska ske i övriga nordiska länder.

Förhoppningar om detta tycks finnas i Danmark. Så måste man inte bara tolka somliga kommentarer efter valet i Danmark, även om vi inte ska bortse från att många danskar beklagade Sverigedemokraternas framgång. Det utspel som gjordes av företrädare för regeringspartierna samt Dansk Folkeparti före valet, och i vilket den svenska valordningens demokratiska legitimitet ifrågasattes, måste också ses som att sådana önsknings föreligger – i vissa kretsar.

Den svenska regeringen tycks dock inställd på att genom uppgörelser med Miljöpartiet och/eller Socialdemokraterna hävda den hittillsvarande invandrings- och integrationspolitiken. Om det blir status quo för svensk invandringspolitik, en anpassning av politiken i Sverigedemokraternas riktning för att begränsa deras möjligheter till framgång eller en motsatt politik, en än mera generös invandrings- och integrationspolitik i syfte att direkt utmana Sverigedemokraterna i deras viktigaste fråga, vet ingen idag. Det går inte att bortse från att olika partier i regering och riksdag vid sidan av Sverigedemokraterna kan komma till olika slutsatser.

Om detta kan bara framtiden ge säkra besked. Den nuvarande regeringen tycks inte vara inställd på att blidka väljare genom att gå Sverigedemokraterna till mötes. Det mest anmärkningsvärda är snarare att den svenska regeringen vid sidan av asylpolitiken öppnat upp för en arbetskraftsinvandring. På kort tid har den fört ett stort antal välutbildade yrkesarbetande till den svenska arbetsmarknaden. Anhängarna av politiken menar att denna invandring redan nu gett positiva effekter på den ekonomiska tillväxten och företags utveckling i viktiga framtidsnäringar.

Åtskilliga ekonomer och samhällsvetare menar att så gott som alla länder i Europa har behov av arbetskraftsinvandring för att trygga välfärden. Alternativet till sådan invandring blir att acceptera en lägre ekonomisk tillväxt och en allt större börda på skattebetalarna för att betala en åldrande befolknings behov av vård och omsorg. Behovet av nedskärningar i de offentliga utgifterna blir större utan invandring än med en sådan.

Framgången för Sverigedemokraterna, och än mera framgångarna för likartade partier i en rad andra europeiska länder, sker parallellt med att den ökande andelen äldre belyser hur de ansvariga för samhällsekonomin ställs inför en stor utmaning. Det skapar troligen grogrund för en viktig politisk konflikt inte bara i Sverige och Norden utan i Europa som helhet årtionden framåt i tiden.

Ska länderna vara öppna gentemot omvärlden och positivt bejaka invandring för att utveckla ekonomin och stärka välfärden? Eller är den rätta vägen för att främja ekonomisk utveckling och trygga välfärden istället att söka stänga ute invandrare?

Ett politiskt ledarskap som förmår föra denna debatt med framgång är viktigt inte bara för ekonomin och för uppfattningen om vad nordiska stater står för i framtiden. Det är viktigt för demokratin. Är Norden och Europa på väg mot vad som kallats "Fästningseuropa" – ett Europa som söker vara sig selv nok och som aktivt arbetar för att förhindra invandring?

Kan demokrati hävdas och bestå i dagens värld om nationalromantikens idé om ett land, en stat, ett folk och en kultur görs till norm? Hur stora ingrepp i människors fri- och rättigheter förutsätter en sådan politik? Är en sådan politik alls förenlig med fredlig samhällsutveckling?

Eller ska demokratin utvecklas så att alla människors lika rätt och värde inte bara blir vägledande för folkstyrets utformning inrikes utan att denna princip i ökad utsträckning vägleder hur rörligheten mellan stater och kontinenter ska regleras i framtidens samhälle? Förutsätter den liberala samhällsmodell som finns i Norden att vi i framtiden eftersträvar en flernivådemokrati som inte är förenlig med att enskilda stater har oinskränkt makt över människors frihet att röra sig över gränserna?

Även i Finland tycks det som om invandringsnegativa politiska krafter gör sig bredare i debatten. Det parti som dragit till sig invandringskritiker i Finland, Sannfinländarna, är emellertid hittills på avgörande punkter annorlunda än Sverigedemokraterna. Och så lär det nog förbli så länge som Timo Soini har det avgörande inflytandet. Men under inflytande av det som hänt i Europa, och då inte minst Sverige, är det möjligt att alla politiska krafter i Finland påverkas. Frågan är om de påverkas i en och samma riktning eller om vi får se en ökad konfliktnivå.

De politiska partier i Norden som anses vara de mest invandringsnegativa eller kritiska till den hittills förda invandringspolitiken i Norden är alla rela-

tivt olika. Det är troligen så att inte bara Sverigedemokraterna och Dansk Folkeparti vunnit valframgångar på att utlova motverkande av invandring utan att det också är fallet för Fremskrittspartiet i Norge och Sannfinländarna. Men i de båda senare fallen torde det gälla i väsentligt mindre utsträckning än för de båda förstnämnda partierna i föregående mening.

Partierna nämnda i föregående stycke är alla populistiska men de har olika rötter. Sverigedemokraterna tycks ha anammat mycket av den taktik som gett Dansk Folkeparti dess framgång. Det är däremot mycket tveksamt om de har mål som ens ligger nära varandra.

I denna tidskrift är det naturligt att också ställa frågan om vi ska få se ett organiserat samarbete mellan de populistiska och invandringskritiska partierna också på nordiskt plan. Möjligen ges ett besked vid Nordiska rådets session i Reykjavik redan i början av november detta år.

Där förväntas frågan om utvisning av nordiska medborgare från ett nordiskt land till ett annat bli en diskussionsfråga. Den diskussionen har startat i Danmark och redan före sessionen i Reykjavik har en ovanligt från ordväxling ägt rum mellan parlamentariker i ett land och en ledamot i en regering i ett annat.

Även frågan om studenters möjligheter att studera i annat nordiskt grannland kan bli en debattfråga sedan Sverige infört förändrade intagningsregler till universitet och högskolor. I flera nordiska grannar till Sverige har det ifrågasatts om de nuvarande svenska intagningsreglerna är förenliga med nordiska avtal och EU-regler.

Det är nu mera än 60 år sedan som diskussionen startade om behovet av öppenhet över gränserna i Norden fick den (åter)start som ledde fram till Nordiska rådets bildande. En opinionsbildande insats gjordes då av den svenske politikern och publicisten Rolf Edberg genom utgivningen 1952 av skriften *Öppna grändarna!*

Många beklagar Sverigedemokraternas inval i riksdagen. Ingen kan dock förneka att invalet aktualiserar viktiga framtidsfrågor. Och framtiden i Sverige lär till en inte liten del bero på hur denna diskussion hanteras. Och det gäller inte bara Sverige. Finland kommer näst upp till test i Norden, vid riksdagsvalet våren 2011.

Debatten om öppenhet eller slutenhet mot omvärlden behöver fortsätta. Det gäller inom länderna, mellan nordiska länder och mellan Norden och omvärlden. Den debatten behövs.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN ÁRMANN SNÆVARR IN MEMORIAM

Jur. dr. Ármann Snævarr, professor emeritus vid Islands universitet, ledamot och tidigare ordförande i Letterstedtska föreningens isländska avdelning, avled den 15. februari 2010 efter en kort vistelse på sjukhus.

Ármann föddes den 18. september 1919 i Norðfjörður på Östisland, son till skolrektor Valdemar V. Snævarr, en känd psalmdiktare, och hans hustru Stefanía Erlendsdóttir. Han var den yngste av sex syskon.

Ármann blev student från gymnasiet i Akureyri i 1938 och jur. kand. från Islands universitet i 1944. Han blev då en kortare tid tillsatt såsom stadsfiskal i Akranes, men sedan fortsatte han med sina studier i juridik vid unversiteten i Reykjavík, Uppsala, Köpenhamn och Oslo under åren 1945-1948. Senare, åren 1954-1955, bedrev han forskningsstudier vid Harvard Law School i Cambridge.

Ármann blev tillförordnad professor i juridik vid Islands universitet år 1948 och utnämnd till professor under 1950.

Som professor fick han, förutom sin undervisning, åtskilliga uppdrag, speciellt vid författandet av lagförslag, ibland tillsammans med andra. Han fick också en del uppdrag inom Islands universitets ram, icke minst bör då nämnas att han blev medlem av olika utskott, både inom det juridiska fältet och på allmänt område, men om detta hänvisas till uppslagsboken om isländska jurister, *Lögfræðingatal*. Han höll även på inbjudan föreläsningar vid diverse utländska universitet.

Ármann valdes till rektor för Islands universitet 1960 och blev omvald 1963 samt 1966, men tog avsked från detta ämbete 1969. 1972 blev han utnämnd till domare i Högsta domstolen, detta ämbete innehade han till 1984 då han uppnått pensionsåldern. Samtidigt med sitt domarämbete fortsatte han såsom timplärare vid universitetet.

Ármann Snævarr var hela tiden, ända fram till den sista tiden, en mycket flitig författare och han skrev diverse läroböcker i olika grenar av det juridiska området, men också en mängd längre eller kortare tidningsartiklar. Hans omfångsrika bibliografi finns också publicerad i ovannämnda *Lögfræðingatal*.

1980 stiftades Letterstedtska föreningens isländska avdelning och Ármann Snævarr fick då i uppdrag att utse dess ledamöter. Han var god vän med Gustaf Petrén, dåvarande ordförande i föreningens huvudstyrelse, som givit Ármann detta uppdrag. Ármann var väl hemmastadd på det skandinaviska, och icke minst det svenska kulturområdet. Han hade också starka vänskapsband med kolleger och många andra i de skandinaviska länderna. Han var hela tiden

Ármann Snævarr mottager Letterstedt-medaljen vid en ceremoni på Alltinget 2002. Huvudstyrelsens ordförande Karin Söder deltog också vid överlämnandet.

trogen Letterstedtska föreningen och arbetade ständigt för dess idéer inom nordiskt kulturellt samarbete. Han deltog alltid, såvitt möjligt, i utdelningskommitténs möten. Han förberedde kommitténs möten i Island 1984, 1991 och 1998. 2002 blev han innehavare av Letterstedtska föreningens nordiska förtjänstmedalj.

Han var också en trogen rotaryan, var medlem i Reykjavíks Rotaryklubb sedan 1963 och ordförande 1986-1987. Han infann sig på varenda möte i klubben om han ej hade förhinder.

Det sista året började hälsan svikta, speciellt började synen försämrans, vilket hindrade honom i hans dagliga promenader, men ändå arbetade han med sin forskning och sitt författarskap till de allra sista månaderna.

Ármann fick motta en rad hedersutnämningar. Nämnas kan att han blev hedersdoktor vid Uppsala universitet 1970 och vid Ohio Northern University 1973, Helsingfors universitet 1980, Oslo universitet 1986, Köpenhamns universitet 1986 och Islands universitet 1993. Förutom detta kan nämnas att han blev hedersledamot i åtskilliga vetenskapsföreningar, både i Island och i andra länder, speciellt de skandinaviska och då särskilt på det juridiska området. Han blev utländsk ledamot av Finska vetenskapsakademien 1971 och hedersledamot i Finska juristföreningen 1973. 1970 blev han hedersledamot i Isländska sällskapet i Uppsala. Han mottog även en del hedersordnar, bl. a. från samtliga nordiska länder.

Fr. vänster Ármann Snævarr, Gustaf Petrén och Kolbjørn Skaare utanför Nordens Hus i Tórshavn.

Ármann hade en stor vänkrets och han var omtyckt av alla som blev bekanta med honom. Han hade ett lätt sinneslag och strödde alltid glädje omkring sig i sällskapliga sammanhang. Många isländska jurister, utom den yngsta generationen, fick ta del av hans undervisning och det kunde gott märkas i de många minnesrunor, som skrevs i dagstidningarna efter hans död, att han lämnat goda minnen hos sina elever, liksom andra, och han tackades varmt för den insats han gjort på sitt lärdomsområde, samt i det isländska samhället i så många avseenden.

Ármann Snævarrs efterlevande maka är Valborg Sigurðardóttir, fd. rektor vid Islands Förskollärarseminarium. De blev gifta 1950 och deras barn är fem: Sigríður Ásdís, MA i internationell politik, fd. ambassadör i Stockholm och Paris, Stefán Valdimar, magister i filosofi och författare, Sigurður Ármann, MSc i statsekonomi, Valborg Þóra, jur. kand. och Árni Þorvaldur, reporter vid radio och tv.

Þór Magnússon

BOKESSÄ

LANDSKRONA I HJERTET

Brevvekslingen mellem Selma Lagerlöf, Anna Oom og Elise Malmros

De tolv år, som Selma Lagerlöf tilbragte i Landskrona fra 1885 og frem, hører til de formende og dannende i hendes liv, personligt, litterært og humanistisk, og kan ikke overvurderes. Hun arbejdede i de år som lærer ved Elementarskolan för flickor på Kungsgatan 13, og det var oppe på de lejede værelser i gavlen, at de første kapitler til hendes debutroman *Gösta Berlings saga* blev til på kanten af 1890erne. En mindeplade på huset vidner om Landskronas betydning for Selma Lagerlöf og Selma Lagerlöfs betydning for Landskrona.

Byen blev også porten til en større livsverden for den vordende forfatter. Der var flere ture dagligt med rutebåden til København, og dermed den "lifsgnistan, som den stora, lysande verlden sänder ind i vårt mörker" som Selma Lagerlöf skriver i *En vandring genom Landskrona 1888*. I København kom hun i kontakt med selvstændige og initiativrige kvinder som Kvindelige Læseforenings leder Sophie Alberti, forfatteren Emma Gad, hendes kommende danske oversættere Ida Falbe-Hansen og Elisabeth Grundtvig, forlæggeren Ernst Bojesen og Det moderne Gennembruds hovedskikkelse, kritikeren Georg Brandes.

Men grundlaget for Selma Lagerlöfs eget gennembrud og hele livsindstilling blev lagt i Landskrona, ikke mindst i kraft af mødet med de tolv lærerkolleger på pigeskolen og de kvindelige netværk, hun opbyggede i byen, hvor hun deltog aktivt i det sociale liv.

Ikke mindst to kvinder i Landskrona fik afgørende betydning for hendes almene dannelse, selvtillid og litterære anslag. Det var kollegaen Anna Oom på pigeskolen og bankbestyreren Elise Malmros. Under årene i Landskrona opbyggede de tre et stærkt venskab, der holdt ved, også da Selma Lagerlöf brød igennem som forfatter, flyttede fra byen igen og med tiden blev verdensberømt. Begge veninder så stjernen i svøb, da Selma Lagerlöf debuterede i 1891 med *Gösta Berlings saga*, og Selma Lagerlöf kvitterede for tilliden med trofast at fastholde forbindelsen og med jævnlige besøg på rejserne til København og videre ned over det europæiske kontinent.

Både Anna Oom og Elise Malmros havde en europæisk baggrund. Anna Oom (f.1858) var af tysk afstamning med en bred litterær og musikalsk dannelsehorisont, mens Elise Malmros (f. 1849) blev født i Frankrig af svenske forældre. Hun kom til Landskrona som seks-årig, og blev i 1882 Sveriges første kvindelige bankbestyrer. Landskrona havde også dengang voldsomme

socialle problemer, og Elise Malmros engagerede sig altruistisk i socialt arbejde. Hun etablerede en aftenskole for fattige, udsatte kvinder, og en praktisk orienteret skole for utilpassede drenge, ligesom hun med den idealistiske "Syföreningen af år 1872" arrangerede basarer, teaterforestillinger og oplæsninger, og målbevidst arbejdede for det, der dengang hed "kvindesagen". Både hendes sociale og feministiske tilgang til tilværelsen fik afgørende betydning for Selma Lagerlöf, ikke kun i kraft af det, hun skrev i brevene, men også i kraft af hendes eksempel, hendes handlinger. Elise Malmros blev netop i kraft af sit eksempel inspirationskilde til Selma Lagerlöfs fortællinger *Gamla Agneta* (1894), *Rönnebergs sparbank* (posthum 1943) og romanen *Körkarlen* (1912).

Den svenske kunst- og litteraturhistoriker *Lena Carlsson* er nu i færd med at udgive de tre kvinders samlede korrespondance i to bind. Første bind i udgivelsen *Selma, Anna och Elise. Del 1 1886-1913* foreligger, og det næste bind med de resterende år 1914-1937 er planlagt til udgivelse inden for de nærmest kommende år. Ikke at korrespondancen er ukendt. Især Selma Lagerlöfs breve til Elise Malmros har været genstand for interesse. Lagerlöf-forskeren *Ulla-Britta Lagerroth* publicerede et udvalg i første årgang af *Lagerlöfstudier* i 1958, og i brevforskeren *Yng Toijer-Nilssons* udvalg *Selma Lagerlöf Brev I-II* (1967) er en række af de vigtigste breve fra Selma Lagerlöf til Elise Malmros citeret delvist og in extenso.

Det usædvanlige ved Lena Carlssons udgivelse er, at den ikke alene bringer Selma Lagerlöfs breve til de to kvinder, men også deres til hende. Det skaber en dialog og dertil et sammenhængende tekstforløb, der – som Lena Carlsson bemærker indledningsvis – har karakter af en roman. Man kunne tilmed sige en dannelsesroman, fordi brevene så levende og engageret vidner om de tre kvinders formative år og den løbende udvikling, der for Selma Lagerlöfs vedkommende fører hende ud i verden, mens de to andre kvinder forbliver bofaste i Landskrona. Man får således en skildring, der følger udviklingsromanens paradigme hjemme-hjemløs-hjem i et stadigt vekselspil mellem de tre aktører.

Ingen af de tre kvinder stifter familie i konventionel forstand, men etablerer i stedet et af de kvindelige netværk, der bliver forpligtende, og som i høj grad inddrager familiehistorier. Ikke mindst brevene mellem Selma Lagerlöf og Anna Oom sætter familieerfaringer i spil og skildrer med intimitet en verden, som de to kvinder på den ene side er en del af, og på den anden side er frigjort fra.

I sagens natur er brevene fra de første år få, for da havde de tre kvinder jo hinanden i nærmest daglig omgang i Landskrona, og brevene fra den tid er mest fra de perioder, hvor Selma Lagerlöf eller de to andre kvinder er bortrejst på ferier eller på familiebesøg. Og som Lena Carlsson pointerer, kan der også mangle nogle breve. Ingen af de tre kvinder synes at have været uvidende om,

Selma Lagerlöf

at de skrev for eftertiden i en slags litterært arrangement, og nogle af brevene har Selma Lagerlöf egenhændigt censureret siden hen i livet, da hun tilrettelagde sin testamentariske arv og dermed linjerne i sin biografi. Noget er udeladt, andet sikkert forsvundet. Men tilbage er sandelig også en hel del.

Brevene tager til i intensitet og omfang i det øjeblik Selma Lagerlöf kvitter sit lærerjob og bliver forfatter på fuld tid med et læsende publikum, der rækker langt ud over Sveriges grænser. Både Anna Oom og Elise Malmros er fra begyndelsen ramt mærkbart af Selma Lagerlöfs fascinationskraft og ingen betvivler hendes talent, da debutromanen om Gösta Berling foreligger og Nobelprisen allerede da foruddiskonteres. Der er uforbeholden beundring overfor Selma Lagerlöfs litterære evner, ikke mindst Anna Oom er bjergetagen, og går i brechen for romanen og i kødet på dens kritikere som Karl Warburg og Carl David af Wirsén.

Anne Ooms første breve er tillige passionerede – ”Käraste min Selma!” – og det får allerede i 1891 Selma Lagerlöf til at bede Anna Oom holde igen med roserne og i stedet kræve: ”du måste åtaga dig att försvara mig mot mig själf, förbered dig derpå”. Selvbevidstheden skulle ikke vokse ind i himlen, og lidenskaben skulle ikke tage magten fra hende! Men brevene mellem de to er præget af varme, stedvis ironi og udveksling af synspunkter på de forfatterskaber de deler interesse for som Tolstojs og samfundsfilosoffen Herbert Spencers. Selma Lagerlöf roser Anna Ooms stilistiske evner, og finder at Anna kunne blive forfatter til familiehistorier a la Ernst Ahlgrens (Victoria Benedictsson). Men kollegaen betakker sig og erhverver med tiden en stor ligevægt og ro i sine (lange) breve til Selma Lagerlöf. Beundringen slipper hun aldrig, og Anna Oom kommenterer loyalt hver eneste af Selma Lagerlöfs udgivelser, når hun modtager dem. Men karakteren i brevene ændrer sig fra det passionerede engagement til det fortrolige venskab. For med forholdets normalisering og distancen rent geografisk, da Selma Lagerlöf flytter nordpå til Falun, Värmland og Stockholm, men også mentalt mellem den verdensberømte digter og den ukendte lærer, mister brevene også nerve. Den sene del af korrespondancen mellem Anna Oom og Selma Lagerlöf har karakter af pligt. Den ene vil gerne holde ved og blive genstand for bare lidt af Selma Lagerlöfs opmærksomhed, mens Selma Lagerlöf tydeligvis fastholder korrespondancen med opbydelsen af sine sidste kræfter og adspredt interesse.

Anderledes med brevene mellem Elise Malmros og Selma Lagerlöf. De er vedvarende præget af jævnybyrdighed, intellektuel nysgerrighed og gensidig respekt. Her er tale om en brevveksling mellem to engagerede mennesker, der er fælles om en sag, nemlig at tyde tilværelsen, gøre livet bedre for det enkelte menneske og frigøre det potentiale, kvinder rummer og som tiden hæmmede. Deres breve er på den ene side praktiske anvisninger og intellektuel refleksion. Elise Malmros engagerede Selma Lagerlöf for sit altruistiske, sociale og køns-

Anna Oom

Elise Malmros

politiske arbejde i Landskrona. Men deres breve rummer også en reel diskussion af livsanskuelser og sociale, ideologiske og eksistentielle positioner.

I et brev fra debutåret 1891 skriver Selma Lagerlöf at kritikken nu endelig fundet en kvindelig forfatter, som kan skrive og tænke, men så er den nervøs for, at hun skal blive fritænker og komme i kløerne på Unga Sverige eller fordærves af Georg Brandes. I dette tidehvert præget af Brandes og Nietzsches opgør med Gud og slavemoralen og en ny tids krav til kvinderne som skabende og selvstændige individer, forsøger begge kvinder at finde et nyt ståsted. De diskuterer den skotske moralfilosof Thomas Carlyle, de anbefaler læsning af den præ-rafaelitiske og præ-symbolistiske britiske æstet John Ruskin, de hudfletter samfundsfilosoffen Ellen Key som Selma frimodigt finder både ”kedelig” og ”dum”. Og Selma Lagerlöf beklager sig over sin langsomhed som skribent over for en Geijerstam, der kan skrive en roman på en måned, og en Strindberg, der kan skrive et teaterstykke på en uge.

Og Elise Malmros og Selma Lagerlöf diskuterer det hinsidige og det den-sidige i forsøget på at skabe en ny religion, forankret dybt i det jordiske. I breve fra 1899, 1901 og 1903 udvikler Selma Lagerlöf sin sekulære trosbeken-delse med Søren Kierkegaard som mere eller mindre skjult inspirationskilde:

”Jag kommer, ju längre jag lefver, allt mer till den slutsatsen att vi äro här på jorden för att lefva jordens lif, göra dess arbete och njuta dess fröjder förr så vidt som de ej skada oss. Människor som vilja lefva jämnt med himmelen för ögonen blifva ganska tråkiga för andre och väl äfven för sig själfva...Jag tror på Gud mer än jag någonsin gjort förr, men jag tror ej på prester”.

I et andet brev følger hun til: På samma gång hatar jag allt, som är trosbekännelse och troslära för närvarande, jag ville bara, att allt skulle vara varmt, skälfande känslolif.

Og i samspil med Elise Malmros udvikler Selma Lagerlöf forestillingen om det personlige offer, *the ultimate boon*, som vejen til forvandlingen og retfærdigheden. Et tema, der jo udfoldes i den lille roman fra 1903, *Herr Arnes Penningar*. Hvor vidt det offer er en del af den pris, kvinden betaler for sin frigørelse og selvstændiggørelse, er et åbent spørgsmål. Ingen tåler den fulde frihed, heller ikke mændene, pointerer Selma Lagerlöf i et brev fra 1906. Har et menneske suveræn magt korrumpes det; ligestilling er en forudsætning for at leve et liv, hvor man ikke ødelægger sig selv – og hinanden. I et brev fra 1910 slutter Selma Lagerlöf af med ordene ”Hade jag bara makt, som jag har vilja”. Til det er at sige, at hendes vilje, som brevene til rigt mål illustrerer, er enorm og hendes magt derfor også betydelig. Men det er ikke en magt, som korrumpes, men alene fascinerer, fordi den konstant er givende, generøs og skabende og kaster levet liv af sig i forvandlet, forædlet og lutret form – som litteratur. Og som levende udveksling med andre mennesker.

Lena Carlssons udgivelse af brevene mellem Selma Lagerlöf, Anna Oom og Elise Malmros er forbilledlig. Ikke alene skabes en dialogisk tekst, der har karakter af en roman, men der skabes også et stykke køns- og kulturhistorie. Udgaven er forsynet med et rigt mål af fotografier, bogomslag, bykort og postkort, prospekter og plakater, der danner et epokalt rum omkring teksterne, ligesom en række af de personer, der omtales i brevene forsynes med hver deres lille biografi, præcis dér i forløbet, hvor det er relevant og uddybende. Den indbundne brevvolumen i stort format er også forsynet med en række andre tekster: anmeldelser, avisuddrag, samtidige annoncer og nogle af de mere kuriøse bidrag til litteraturen, Selma Lagerlöf forfattede i Landskrona, herunder en musikalsk kantate til den stedlige Roklub for unge herrer! Det er et stykke fornemt editionsfilologi og dertil pragtfuldt boghåndværk.

Henrik Wivel

Selma, Anna och Elise. Brevväxling mellan Selma Lagerlöf, Anna Oom och Elise Malmros åren 1886-1937. Del 1. 1886-1913. Udgiver og redaktør: Lena Carlsson. Billedredaktør og research: Christer Strandberg. Litorina, Landskrona 2009.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

FAGERHOLM, FAGERHOLM, FAGERHOLM...?

Generationer av finländare kommer aldrig att glömma den 15 februari 1956, den dramatiska dagen då 300 elektorerna samlades i riksdagshuset på Arkadiabacken i Helsingfors för att i tre omgångar välja Republikens President för sex år framåt. Med djup entonig röst läste valförrättaren som var den stridbare socialdemokratiska partisekreteraren Väinö Leskinen i den tredje och avgörande omgången upp valsedlarna: Kekkonen, Kekkonen, Kekkonen... Det gick ett sus när den 151:a och avgörande rösten lästes upp. Sedan fortsatte Leskinen: Fagerholm, Fagerholm, Fagerholm... tills han kom fram till 149 röster.

Framför radioapparaterna, det var före televisionens tid, satt ett helt folk som med största spänning följde med valresultatet. ”Helvete också”, sade halva folket, ”Fint, bra, bravo” ropade andra hälften, när röst nummer 151 för Kekkonen lästes upp.

Ännu idag spekuleras det i vem som gav den avgörande rösten. Eller egentligen var det två röster som saknades, eftersom man i händelse av 150 - 150 hade tvingats tillgripa lotten. Fortfarande 54 år senare är presidentvalet 1956 en händelse som har förmågan att röra upp finländarnas känslor. Segraren Kekkonen skulle sitta över 25 år som president, vilket bara ett fåtal då tycks ha anat. Det är därför inte så märkligt att det kring temat skrivits ett oändligt antal artiklar, avhandlingar, essäer, kolumner och böcker.

Senast i raden står en relativt ung finsk historiker *Mikko Majander*, född 1964. På ett briljant sätt beskriver han läget i den avgörande tredje omröstningen. Urho Kaleva Kekkonen, då statsminister, var finskspråkig, tidigare till och med äktafinnisk nationalist, och han var juris doktor till sin utbildning. I avgörandets stund stöddes Kekkonen av sitt eget parti Agrarförbundet som senare bytte namn till Centerpartiet, några ströröster från de borgerliga grupperna, Finlands kommunistiska parti – samt, och det var kanske den springande punkten – Sovjetunionens kommunistiska parti. Som Majander konstaterar var motkandidaten Karl-August Fagerholm, då riksdagens talman, socialdemokrat och finlandssvensk som aldrig lärt sig perfekt finska. Men han stöddes förutom av sitt eget parti dessutom av det finsknationella Samlingspartiet, han hade i unga år skrivit ut sig ur statskyrkan men fick röster av många kristna, till och med av konservativa präster, han var till yrket frisör och hade bara gått folkskolan, men kunde omfattas av lärda professorer och högt utbildade doktorer. Han var generaldirektör för det statliga alkoholbolaget men även helnykterister gav honom sin röst. Att största delen, men inte alla, av Svenska folkpartiets elektorerna röstade för Fagerholm var ganska självklart, inte minst mot bakgrunden av hans starka nordiska orientering.

I en stort uppslagen recension av Majanders bok i Finlands största dags-tidning *Helsingin Sanomat* (13.3.2010) går Unto Hämmäläinen så långt att det redan i recensionens rubrik om 15.2.1956 står ”Den dagen öst besegrade väst”. Det kommunistiska östblockets favorit Kekkonen hade vunnit över den västerländske Fagerholm. Och detta skedde bara tre år efter Stalins död. Inte att undra på att flaggan i många finländska hus då vajade på halvstång.

I första omgången höll de av folket direkt valda elektorerna fast vid sina presidentkandidater. Urho Kekkonen från Agrarförbundet hade 88 elektorer och socialdemokraternas kandidat K-A Fagerholm 72. Sedan följde Samlingspartiets Sakari Tuomioja med 57 elektorer och kommunisternas Eino Kilpi med 56. Svenska folkpartiets Ralf Törnngren hade 20 samt finska, sedermera liberala folkpartiets kandidat Eero Rydman 7 elektorer. Med tillsammans 144 elektorer som bas skulle agrarerna och kommunisterna mygla ihop 151 elektorsröster för att få Kekkonen vald. Majander ger en levande beskrivning av dramatiken bakom de två följande omröstningarna. Den välkände diplomaten och finlandsexperten Viktor Vladimirov och KGB-män från Sovjetambassaden på Fabriksgatan i Helsingfors, ja till och med Sovjetunionens utrikesminister Molotov kopplades in för att bana väg för Kekkonen. Läsaren får inifrån följa med hur olika förhandlare och budbärare formligen sprang mellan elektorsgrupperna i det i praktiken plomberade riksdagshuset där valet förrättades. I valets andra omgång fick Fagerholm 114 röster, Kekkonen 102 röster och den sittande presidenten J.K. Paasikivi som dragits in som en såkallad svart häst 84 röster. Det var kommunisterna som av taktiska skäl splittrat sina elektorsröster eftersom en slutomgång Kekkonen-Fagerholm bäst ansågs gynna Kekkonen. Detta taktikspel blev åtminstone för Samlingspartiet droppen som fick bägaren att rinna över. Senast i det skedet beslöt man stödja Fagerholm. Något som Kekkonen aldrig förlät Samlingspartiet.

I ett nordiskt politiskt perspektiv kan konstellationen förefalla märklig. Men som en förklaring hänvisar Majander till Tuure Junnila som betraktades som en av de mest konservativa riksdagsmännen inom Samlingspartiet. Junnila hade pekat ett varningens finger mot Kekkonens nära förbindelser med kommunisterna. Förr eller senare skulle kommunisterna kräva ut sitt pris för stödet till Kekkonen. Det var orsaken till att Junnila i tredje omgången röstade på Fagerholm. Känslorna svallade häftigt. Verner Korsbäck från Svenska folkpartiets jordbrukarfalang ansågs ofta ha varit den som gav den avgörande rösten för Kekkonen. Det framgår att Korsbäck för Kekkonen klagade över att Margit Borg-Sundman därför skulle ha spottat honom rakt i ansiktet. Sitt svenskklingande namn till trots tillhörde Borg-Sundman det finsknationella Samlingspartiet där hon företrädde djupt kristliga moralkonservativa värderingar. Också hon stödde Fagerholm i slutomgången.

Hur det hade gått för Finland om Leskinen istället 151 gånger hade läst upp:

Fagerholm, Fagerholm, Fagerholm... får vi aldrig veta. Men Majander har i sin bok ägnat K-A Fagerholm ett helt kapitel. Han anser att Fagerholms roll som föregångare är underskattad. Fagerholm var skandinaviskt orienterad, hela hans politiska verksamhet var baserad på rättsstaten, på västerländsk demokrati och parlamentarism. Dessutom var han en stor socialpolitisk reformator med Sverige som förebild. Fagerholm var inte den som gick omkring och grämde sig över nederlaget. Det säger också någonting om hans storhet att han ställde upp med råd och dåd när Kekkonen längre fram i tiden behövde hans hjälp i besvärliga inrikespolitiska situationer.

Majanders bok handlar om hur Kekkonen efterträdde Paasikivi i en tid då Sovjetunionen ännu var en stormakt symboliserad av rymdhunden Laika. Utanför berättelsen föll därför 1960- och 70-talet då Kekkonens ställning oåterkalleligen stärkts både inrikes- och utrikespolitiskt. Först kom Kekkonens försoning med socialdemokraterna, sedan med Samlingspartiet samtidigt som kommunisterna drabbades av en oförsonlig inre partisplittring. Men det var något av en ödets ironi att socialdemokraten Mauno Koivisto år 1982 efterträdde Kekkonen på presidentposten delvis med stöd av samma grupper som år 1956 i tredje omgången röstat på Fagerholm.

Henrik Helenius

Mikko Majander. *Paasikivi, Kekkonen ja avaruuskoira - Historiaesheitä* (Paasikivi, Kekkonen och rymdhunden - Historieessäer). Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki, 2010.

NORDEN I ERLANDERS DAGBÖCKER 1960

Tage Erlanders dagböcker 1960 är den 11:e volymen i ordningen. Det är ett imponerande arbete som fd professorn *Sven Erlander* lagt ned för att kunna ge ut sin fars dagboksanteckningar. De två första dagsboksdelarna omfattar åren 1945-49 respektive 1950-51. Från och med volym nummer tre avhandlas ett år i taget.

1960 bjöd på val till riksdagens andra kammare. Socialdemokraterna med Tage Erlander som primus motor gjorde ett bra val och vann tre nya mandat. Regeringspartiets röstandel ökade med 1,6 procentenheter jämfört med extravalet till andra kammaren två år tidigare. Bråket om högerledaren Jarl Hjalmarsons deltagande i den svenska FN-delegationen i New York fortsatte. Det nybildade frihandelsområdet EFTA, i vilket Sverige ingick tillsammans med Danmark, Norge, Storbritannien, Portugal, Österrike och Schweiz, sänkte sina inbördes tullar den 1 juli. Tanken på att avgå som statsminister och socialdemokratisk partiledare far av och till genom huvudet på Tage Erlander som beklätt dessa båda poster i 14 år. Ytterligare nio år skulle emellertid förflyta innan tiden var inne för hans favoritmedarbetare Olof Palme att ta över.

Nordiska rådet höll första gången sin årliga session – den åttonde i nummerföljd – i Reykjavik. Nordiska parlamentariker och regeringsrepresentanter kom samman till ett kort men intensivt möte i slutet av juli. Island var med i Nordiska rådet från begynnelsen, men först 1960 var det dags för landet att stå som arrangör för det nordiska toppmöte som en råds-session utgör.

Tage Erlander deltog i mötet i Reykjavik tillsammans med sina nordiska statsministerkollegor Viggo Kampmann från Danmark, V. J. Sukselainen från Finland, Ólafur Thors från Island och Einar Gerhardsen från Norge. Precis som 1958 – då rådet möttes i Oslo – knorrar Erlander i sin dagbok över att han måste delta i rådsmötet. På tåget mellan Flen och Stockholm antecknar han uppgivet:

Nordiska rådets idiotiska sammanträde på Island. Nordiska rådet håller snabbt på att utvecklas till en värdig efterträdare till Interparlamentariska unionen. Varför vi regeringsledamöter ska behöva delta är i varje fall i år helt obegripligt.

Väl framme i Stockholm kastar han ned ytterligare några dystra kommentarer inför det stundande rådsmötet innan han äntrar flygmaskinen till Reykjavik:

...bra att vänja sig vid det elände som sannolikt kommer att möta på Island, dit jag reser om några timmar utan andra förväntningar än att jag ska få tillfälle att möta någon intressant person. De offentliga debatterna lär denna gång bli svagare än vad t.o.m. de brukar vara på Nordiska rådet.

I generaldebatten tar Erlander till orda och håller ett långt inlägg. Han medger dock att den norske partivänner och statsministern Gerhardsen hållit ett mycket bättre anförande än han själv. Utflykten till Tingvalla gjorde ett oförglömligt intryck på den motspänstige dagboksskrivaren som sammanfattar sina intryck från dagarna på Island med orden:

Island har imponerat mer än rådet. Byggnadsverksamheten här har en omfattning som måste vara långt större än t.o.m. vår. Reykjavik har blivit en ny stad. Men också landsbygden ter sej välbärgad och blomstrande på ett helt annat sätt än för elva år sedan.

Viktigare är det imponerande intryck som de isländska politikerna denna gång har gjort. Vår socialdemokratiska ordförande Jónsson (Emil), som tidigare fått ett skimmer av Stefan Stéfansson över sej, gav oss igår på partilunchen en strålande analys av den politiska situationen.

Nordiska rådets svenske generalsekreterare Gustaf Petrén – sedermera ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse – hade Tage Erlander liksom hans efterföljare Olof Palme ett horn i sidan på. Erlander anser att Petrén är beskäftig. Tillsammans med Erlanders politiske trätobroder Bertil Ohlin försöker Gustaf Petrén genomföra en generalattack på regeringarna i Reykjavik, hävdar dagboksskrivaren.

Men nog måste denna konstlade skapelse av Hans Hedtofts skådespelar-

konst nu vara mogen för att bestämma sej för att antingen försvinna eller göra om sej från grunden. Som det nu är får det inte fortsätta.

Den anteckningen gör Erlander i dagboken på planet hem från Reykjavik. Men det skulle inte dröja längre än till hösten 1960 innan Erlander åter igen måste ägna sig åt det nordiska samarbetet. Det sker vid ett nordiskt toppmöte på Harpsund i början av oktober 1960. I den lantliga sörmländska idyllen möter fyra nordiska statsministrar och en isländsk socialminister Nordiska rådets presidium. Mötet blir svårmanövrerat, förutspår Erlander, eftersom Gustaf Petrén föresatt sig att skapa en jättebyråkrati på nordiskt plan. Någon stor nordisk organisatorisk överbyggnad blev inte resultatet av mötet på Harpsund. Det skulle dröja ytterligare 11-12 år innan Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet fick egna sekretariat. Att de nordiska statsministrarna skulle ta ett större ansvar än ditintills för det nordiska samarbetet blev i stället kontentan av Harpsundsmötet.

Varför Erlander inte tyckte om den danske socialdemokratiske partiledaren och statsministern Hans Hedtoft är svårt att veta. Kanske berodde det på att Hedtofts karismatiska person ställde Erlander i skuggan. Eller så kunde Erlander inte förlåta Hedtoft att han tagit initiativet till Nordiska rådets bildande 1951. Varför Erlander är så negativ till det nordiska samarbetet i allmänhet och till Nordiska rådet i synnerhet kan man bara spekulera om. Möjligen var det misslyckandet med de från svenskt håll initierade skandinaviska försvarsförbundsförhandlingarna 1948-49 som etsat sig fast i det erlanderska minnet.

En dansk politiker som Erlander tyckte mycket om var H. C. Hansen som efterträtt Hedtoft som statsminister när denne avled mitt under Nordiska rådets session i Stockholm 1955. H. C. Hansen insjuknar i cancer och avlider i februari 1960. Erlander deltar i statsminister Hansens begravning – hans dystraste Köpenhamnsresa. Han skriver i dagboken:

Jag har haft några intensiva timmar, av vilka stunden vid H.C.:s bår i krematoriet var den svåraste.

Karl-August Fagerholm, socialdemokrat, finlandssvensk nordist och fd statsminister, är Erlander inte heller särskilt förtjust i. Fagerholms alkoholvanor återvänder Erlander då och då till i sina dagböcker. Då ska man veta att Erlander själv inte spottade i glaset. På flera ställen i 1960 års dagbok klagar han över att det blivit för mycket sprit.

Sprickan inom finländsk socialdemokrati bekymrar Erlander. En utbrytarfraktion under ledning av Aare Simonen hade först blivit utesluten ur det socialdemokratiska partiet och sedan öppnat en egen partifilial kallad Arbetarnas och småbrukarnas socialdemokratiska förbund. Simoniterna – som de kallades i folkmun – kom med i några finländska regeringar. Den nye socialdemokratiske partiledaren Rafael Paasio fick 1966 i uppdrag att bilda en s.k. folkfrontsregering vars finansminister hette Mauno Koivisto. I den ingick

även simoniterna.

Som tack för Sveriges humanitära hjälp till Norge under andra världskriget skänktes Voksenåsen till Sverige som nationalgåva. Erlander for till Oslo med nattåget för att delta i den högtidliga invigningen på hösten 1960. Mötet i Oslo får en mening, noterar Erlander i dagboken, genom att man får en föreställning om vad som är väsentligt i samarbetet i Norden. Än en gång imponerar Einar Gerhardsens talekonst på Erlander:

Blev det för många vackra ord om nordiskt samarbete? Nej, jag tror att det i varje fall i går och inom varje talare fanns täckning för det som sades. Einar Gerhardsen tal vid Voksenåsen var ett mästerverk. Han har en nästan ofattbar förmåga att öppna hjärtan på åhörarna.

Förutom det återkommande klanket på folkpartiledaren Bertil Ohlin och på högerledaren Jarl Hjalmarson har Erlander många kritiska synpunkter på hur svenska dagstidningar behandlar hans tal. Att han dömer ut Expressens ledarredaktion förvånar kanske inte. Men att den av LO ägda Stockholms-Tidningen (ST) väckte sådant missnöje hos Erlander överraskar. När statsministern håller tal i Hällefors finner han ST:s reportage därifrån vansinnigt och fyllt av orimliga felaktigheter. På hösten 1960, när Branting-monumentet på Norra Bantorget i Stockholm invigs, betecknas ST:s referat som ”slappt och intresselöst”.

Slutintrycket efter att ha läst Erlanders samtliga elva utgivna dagboksband blir att han 1960 kritiserar sina politiska motståndare på ett mera småaktigt sätt än tidigare. Den socialdemokratiska partipressen får också sina fiskar varma liksom en och annan partivän. Tankarna på avgång dyker upp då och då, men segern i andrakammarvalet gör att Erlander beslutar sig för att stanna kvar vid makten. Någon självklar efterträdare fanns väl heller inte att tillgå. Olof Palme funderar han på att utnämna till statssekreterare, men avstår från det eftersom han är för beroende av honom som rådgivare och talskrivare.

Claes Wiklund

Tage Erlander. Dagböcker 1960. Utgivna av Sven Erlander. Gidlunds förlag, Hedemora 2010.

MYTER FOR FALL – BIOGRAFIEN OM HAAKON LIE

Det er nærmest umulig å fatte det liv som *Hans Olav Lahlum* nå har komprimert mellom to permer. For Haakon Lie var ikke bare født samme år som Norge ble en selvstendig nasjon. Han var politisk aktiv i nærmere 90 år. Så sent som i 2008 ga han ut en samtalebok ført i pennen av Hilde Harbo og biograf Hans Olav Lahlum. 85 år tidligere satt Lie på publikumsgalleriet da Arbeiderpartiet i 1923 tok det store oppgjøret med Komintern.

Men så var da også dette det siste store oppgjøret i det 20. århundre der Haakon Lie nøyde seg med å være tilskuer. I nesten samtlige andre var han aktiv deltager. Derfor er hans liv en tidsreise i vår moderne historie. Og derfor

er han med rette kalt en av de viktigste reiselederne i det norske samfunnets store klassereise. Formet som Lie var av mellomkrigstidens bitre klassekamp, krigstidens mareritt og den kalde krigens uforsonlighet.

Hvilket perspektiv på et politisk liv: Haakon Lie tenkte politikk bokstavelig talt før Sovjetunionen ble opprettet – og han gjorde det i nesten to tiår etter at Sovjetunionen gikk i oppløsning. Men innenfor dette nesten svimlende tidsperspektivet – vi snakker tross alt om ett enkelt menneske – var det utvilsomt Haakon Lies 24 år som Arbeiderpartiets mektige partisekretær som satte dypest spor etter seg.

Einar Gerhardsen, Konrad Nordahl, Martin Tranmæl og Haakon Lie – senere også Olav Larssen og Trygve Bratteli – utgjorde det Hans Olav Lahlum kaller et «fåmannsvelde». Fra 1945 utgjorde de gjennom 20 sammenhengende år et sammensveiset maktsentrum – mot en del odds: For Haakon Lie mistrode Einar Gerhardsen. Konrad Nordahl likte ikke Haakon Lie («villmannen», som LO-lederen kalte partisekretæren). Lie på sin side kunne knapt fordra Nordahl, mens Gerhardsen opplevde samarbeidet med Lie som stadig mer problematisk. Likevel utfordret disse fire aldri hverandre på en slik måte at samarbeidet var nær ved å rakne. I alle fall ikke når det gjaldt det viktigste: De politiske hovedlinjene – og det å holde Arbeiderpartiet ved makten.

Selv når den sikkerhetspolitiske mistroen var på det dypeste, var Haakon Lie overbevist om at Einar Gerhardsen var den som kunne vinne valgene for partiet. Og like åpenbart var det for Gerhardsen at Lies kraft, engasjement og oversikt var en forutsetning for at det mektige partiapparatet skulle fungere som det måtte.

Med overbevisning viser Hans Olav Lahlum hvordan dette samspillet fungerte – også de gangene det utviklet seg til motspill. Og like overbevisende plasserer han Haakon Lie i en rolle som langt overskrider den snevre partisekretærens. For om Haakon Lie kan det trygt slås fast at han var en politikkutformer av stort format. Han ble avgjørende for utformingen av det Norge vi fortsatt lever i.

Haakon Lies larmende og friske tilstedeværelse har ofte skygget for den byggende samfunnsreformatoren. I Lahlums biografi gjeninnsettes han i det perspektiv der Lie kanskje fikk størst betydning både for sin egen og vår tid. For Haakon Lie var ikke bare en av de første som så betydningen av at Arbeiderpartiet måtte nå de nye velgergruppene – de mange menneskene som ble løftet ut av arbeiderklassen. Han så betydningen av kvinnenenes forandrede samfunnsrolle før noen av de andre i Ap-ledelsen. Og han skapte en praktisk politikk som i dag er kjent ved stikkord som bedriftsdemokrati, forbrukerråd og utviklingshjelp. Hver for seg er ikke dette noe dårlig livsverk. Til sammen er det formidabelt. Likevel er det en annen Haakon Lie som har skapt flest overskrifter gjennom en del tiår: Den rasende og autoritære antikommunisten

som æreskjelte partifeller som tillot seg et kritisk spørsmål eller to.

Hans Olav Lahlum har ikke tatt mål av seg til å lage et historisk glansbilde. Med uhyggelig klarhet tegner han et bilde av en mann som pisket seg selv – bevisst eller ubevisst – opp i raseri når han møtte motstand på det sikkerhets- eller utenrikspolitiske område. Som kunne skjelle ut den purunge Reiulf Steen for å snakke som en «kommunistisk grammofonplate», og som skrek: «Ut med ham – han er kommunist», da en tilhører under et åpent møte tillot seg å anfekte hans synspunkter. Haakon Lie ble så «sinna at veggene her holdt på å falle ned», ble det konstatert på partikontoret da han fikk nyheten om Einar Gerhardsens Paris-tale i 1957. Haakon Lies raseri var «ukontrollert og hysterisk», skriver Nini Haslund Gleditsch.

Vel var tidene tøffe og kommunistfaren reell. Det er likevel trist og skremmende lesning når Lahlum dokumenterer hvordan et maktmenneske så til de grader bruker sine effektive hersketeknikker for å knekke alle tilløp til kritisk diskusjon.

I slike spørsmål var Haakon Lie en politisk farlig mann – heldigvis var han ikke eneveldig. Men han senket takhøyden i det norske sosialdemokratiet, og bidro slik til partisplittelsen da Sosialistisk Folkeparti (senere SV) ble dannet i 1961 under ledelse af Finn Gustavsen.

Kanskje ligger noe av forklaringen på dette fenomenet i Konrad Nordahls ord om at Haakon Lie var altfor «spontan og temperamentsfull». Vel så dekkende – og dypere – er det nok når Hans Olav Lahlum fremstiller Haakon Lies antikommunisme som en «eksistenskamp». Ser man slik på en sak, ja så rettfærdiggjøres som kjent det meste.

For det er alvorlig når Lies biograf kan dokumentere hvordan Haakon Lie allerede fra 1947 – altså allerede før NATO var en realitet – var dypt illojal overfor Arbeiderpartiets ledelse i sine hemmelige rapporter til amerikanske utsendinger. Ifølge Lahlum også CIA-folk. En illojalitet som systematisk fortsatte i over 20 år – og det fra en mann som ellers insisterte på at lojalitet var den fremste av partitydene.

Og det er i samme gate når den mye omtalte demokratiforkjemperen Lie så godt som aldri kritiserer diktaturer som hadde USAs støtte – som Chile etter det CIA-inspirerte kuppet i 1973. Slikt gjør det dekkende når Hans Olav Lahlum stiller spørsmålet om Haakon Lie holdt seg med en utenrikspolitisk dobbeltmoral.

Et fascinerende trekk er jo ellers at Haakon Lies spontanitet gjør at han svært ofte først tar grundig feil i sine vurderinger av personer – for så å snu helt om. I 1946 ville han ikke ha Halvard Lange som utenriksminister. Få år senere uttrykte han skeptisk til Jens Christian Hauge. Begge endte senere opp på hedersplassene i hans heltegalleri.

Haakon Lie ville ikke ha Gro Harlem Brundtland som partileder, men Rolf

Hansen. Han ville ikke ha Thorbjørn Jagland eller Jens Stoltenberg, men Dag Terje Andersen. Han fablet om at Grete Faremo etter Furre-skandalen i 1996 skulle utfordre Jagland som partileder, og at Bjørn Tore Godal kunne «utfordre» Jens Stoltenberg.

Dessuten mente Lie at LO-lederen Yngve Hågensen både var «dum» og en «undermåler».

Bare rør det meste av det.

Arbeiderpartiets ledelse – fra Gro Harlem Brundtland og til Jens Stoltenberg – lyttet til den stadig eldre mannen, jattet med (ja, Gro jattet ikke, selvfølgelig), og gjorde stort sett det stikk motsatte av det Haakon Lie ville. Og Hans Olav Lahlums biografi ville nok tjent på om sidene med oldingens mer eller mindre fornuftige vurderinger og fornærmende personkarakteristikker, var brukt til substans om Haakon Lies eventyrlige liv.

For det er mer enn spennende nok.

Tross dette – og en del skjønnhetsfeil – er det en spennende og viktig biografi Lahlum har skrevet. Og for alle med interesse for den avgjørende etterkrigstiden er den uunnværlig.

Hans Olav Lahlum er en søkende og ærlig biograf. Derfor holder han mye åpent og lanserer flere forklaringsmodeller der kildene ikke gir grunnlag for den entydige. Med presisjon peker han på der Lie er overvurdert – og der han fortsatt undervurderes. Og Lahlum tegner et bilde av en mann som flittige mytebyggere har gjort både mer truende og mer heroisk enn det er grunnlag for.

Dette er bokens store fortjeneste – og styrker bokens troverdighet. Det samme gjør hans spennende drøfting og kritikk av akademikerkolleger som f.eks. Jens Arup Seip, Olav Njølstad, Rune Slagstad, Hans Fredrik Dahl, Harald Berntsen – og deres funn.

Alt i alt: Hans Olav Lahlum gir oss historien om Haakon Lie. Han drøfter og avkler mytene om han. Og meisler ut mennesket.

Og gjør det akkurat så sammensatt som Haakon Lie selv var.

Harald Stanghelle

Hans Olav Lahlum. *Haakon Lie. - Historiene, mytene og mennesket*. Cappelen Damm, Oslo 2009.

EN "LILLSVENSK" LINJE UNDER KRIGSÅREN HÖGERPOLITIKERN MARTIN SKOGLUND BIOGRAFERAD

Högerpolitikern Martin Skoglund i Doverstorp (1892–1976) var på sin tid, före och efter andra världskriget en känd riksdagsprofil. Han kom in i riksdagens andra kammare 1928 och avgick som förste vice talman och ordförande i statsutskottet i och med valet 1960. Då hade han minst två gånger bestämt avböjt att bli högerpartiets ledare, 1944 och 1950. Han var en framstående kommunal- och landstingsman, liksom starkt engagerad tidningsman.

Doverstorparen som han kallades har blivit föremål för en ”Life and Letters” biografi av f.d. chefredaktören vid Norrköpings Tidningar, *Gunnar Henrikson*. Det är en biografi av den offentlige mannen, mot bakgrund av familj och hus och hem i närheten av Finspång. Martin Skoglund kallade sig hemmansägare och var del av lantmannahögern.

Den bild som Gunnar Henrikson tecknar i en serie kapitel eller snarast kåserier är en sympatisk bild av Martin Skoglund. Han saknade förmågan att hata, skrev publicisten Erik Wästberg. Bilden som Leif Cassel ger av Skoglund som den slutliga beslutsfattaren i riksdagsgruppens förtroenderåd är roande och intagande – en taktiker som anger det självklara när andra brutit sina meningar. Men också ett allvar, när det verkligen gällde. Samtidigt anar man en självbegränsning – Martin Skoglund är en ”internist” i sitt parti och i riksdagens alla konstellationer. Kanske kände han på sig att han, trots en på sin tid positiv mediebild, inte skulle vara den som stod i den absoluta skärningspunkten?

Det fanns ett viktigt drag av samförstånd hos Doverstorparn, som Gunnar Henrikson framhåller. Samförståndet sträckte sig också gentemot mitten i svensk politik och det uteslöt knappast Socialdemokraterna, åtminstone inte dem som liksom Per Albin Hansson valde folkhemsvägen i stället för klasskampslinjen.

Martin Skoglund skrev många brev till sin hustru Elsa och han förde också dagboksanteckningar. De har nyttjats av forskningen, åtminstone till en del. Gunnar Henriksons biografi är inte en källpublikation kring dessa, men hans bok ger oss en möjlighet att beskriva Skoglunds politiska inriktning.

Doverstorparn hade en stark ställning i sitt parti, redan från början under amiralen Arvid Lindman, men han var inte okritisk. Liksom en del andra var han frågande till om högerledningen verkligen hade hanterat det riktigt, som blev kohandeln mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet och till vilket många folkfrisinnade anslöt sig. Han blev invald i högerriksdagsgruppens förtroenderåd 1934 och var 1940-49 ordförande i andrakammargruppen.

Skoglund blev under denna tid en viktig socialpolitisk kraft i högern. Han satt i socialvårdskommittén 1939-1951 och gjorde en stor insats för att vid mitten på 1940-talet få folkpensionerna utan behovsprövning. Skoglund ville gå från nödhjälp till förebyggande socialvård. Han kom också att argumentera för den första stora kommunsammanläggningsreformen: motivet var att ge kommunerna verkliga möjligheter att ansvara för den samhälleliga servicen.

Men bilden av Skoglunds politiska förhållningssätt och inflytande i och för sitt parti, måste också ta med utrikespolitiken. Han kom in i utrikesnämnden 1940, efter det att högern gått in i samlingsregeringen. Då hade han i flera månader argumenterat för just det, men flertalet i riksdagsgruppen varit emot. Han var också kritisk mot sin egen partiledare, Gösta Bagge som statsråd –

redan i december 1939 såg Skoglund allvarliga tillkortakommanden när det gällde hans förmåga.

Den nutida historie- och statsvetenskapliga forskningen söker klassificera den skiljaktiga utrikespolitiska hållningen hos de olika statsråden i regeringen, låt vara att en minsta gemensamma nämnare var en "småstatsrealistisk" politik mellan de krigförande stormakterna. Till höger inom denna ram fanns åtminstone åren fram till 1942 en "storsvensk" linje, som var profinsk, antikommunistisk och protysk (men inte pronazistisk). Där fanns utrikesminister Günther, högerledaren Bagge och de två andra högerstatsråden Domö och Ewerlöf. Till vänster fanns en "proallierad grupp" med bl.a. finansminister Wigforss och socialminister Möller, som var mot varje politik som kunde tolkas som ett närmande till Tyskland. I mitten var statsminister Hansson, folkpartiledaren Andersson i Rasjön och bondeförbundsledaren Pehrsson i Bramstorp. Man kan kalla dem för en "lillsvensk" linje. De var mot militär hjälp med svensk trupp till Finland, men kunde acceptera vissa eftergifter mot Tyskland. Fr.o.m 1942 svängde detta lillsvenska centrum alltmer över i en proallierad och pro norsk-dansk riktning. (Klassificeringen hämtar jag från Alf W. Johansson).

Frågan var nu hur högerens ordförande i andrakammargruppen såg och handlade under kriget? Det ger Henriksons bok grund för att se.

Under hösten 1939 var Skoglund återhållande på dem i högern som ville ge finländarna intryck av att Sverige var berett till militärt stöd utöver materiel.

I februari 1940 anslöt han sig utan glädje till linjen att säga nej till engelsk-fransk trupp genom Sverige, eftersom det skulle leda till ett tyskt angrepp. I sitt parti verkade han nerlugnande på känslorna för Finland. Under krigshändelserna i Norge efter 9 april stödde han regeringens politik – med ett undantag. Liksom Sandler och Undén beklagade han att norske kungen Hakon inte fått ett löfte att inte interneras på svensk mark under sin flykt undan tyskarna. Hans nationella hållning var sammanhållning och "känsla för att vi i alla öden är svenskar och aldrig frivilligt anmäler oss i främmande tjänst".

1941 under midsommarkrisen är Skoglund med på beslutet att transitera den tyska divisionen Engelbrecht genom Sverige, men hans känsla är tvekan. Han betonar det avgörande med sammanhållning i Sverige; men betyder beslutet ett första steg till att bli ett tyskt protektorat?

I den redovisning som Gunnar Henrikson gör av Skoglund får jag närmast intrycket att han ligger närmast den "lillsvenska" politiken – eller med ett annat ord kanske "Per Albin-linjen".

Och jag undrar i mitt stilla sinne om inte t.ex. Per Albin Hansson såg det, när han lyssnade på Skoglund under kriget. Kanske med känslan att Skoglund mer än Bagge speglade stämningar i Högerpartiet, åtminstone dess lantbrukardel.

Hade jag varit tredjeopponent på en gammaldags doktorsavhandling hade

jag sagt att den här boken pekar på att Per Albin-linjen måste kanske ombe-
nännas till ”P A-Doverstorpslinjen” – i den meningen att Högerpartiet genom
Doverstorparen kom att stå närmare Per Albin än Bagges partiledarskap syntes
göra.

Saken kan drivas lite längre. Under efterkrigstiden sökte Skoglund mode-
rera den häftiga debatten och kritiken i högern vid baltutlämningen 1946.
Detsamma gjorde han i samband med nedskjutningarna av de svenska flygplan-
nen 1952. Då fick han högerens stämna att sluta upp bakom S-Bf-regeringen.
Likaså var han kritisk mot sin partiledares kritik 1959 mot att Chrusjtjov
skulle besöka Sverige.

Jag skriver detta utan att ha kunskap om alla Martin Skoglunds ”letters and
diaries”. Men en läsning av Gunnar Henriksons sympatiserande urval ger mig
bilden av att Doverstorparen som en av det dåvarande Högerpartiets ledande
politiker stod för en ”lillsvensk” utrikespolitik. Liksom en socialpolitik i takt
med den demokratisering av samhället som han omhuldade.

Har jag rätt – då bör historien om Högerpartiets politik ha mera med om det,
som Martin Skoglund representerade på sin tid.

Björn von Sydow

Gunnar Henrikson. *Partiledare, nej tack! Talmanslegenden Martin Skoglund*. Carlsson bokfö-
lag, Stockholm 2010.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Helenius, Henrik, redaktör, Helsingfors
Stanghelle, Harald, politisk redaktör, Aftenposten, Oslo
von Sydow, Björn, riksdagsledamot och docent, Solna
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta
Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

Register

över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts litteraturöversikter utarbetat av fil. kand. Lena Wiklund

2010

Aburas, Lone, 220	Donner, Jörn, 239
Adolphsen, Peter, 223	Dorph, Christian, 223
Agnarsdóttir, Hlín, 243, 244	
Aidt, Naja Marie, 223	Egeland, Tom, 264
Alvarez, Emilio, 216, 217	Ejersbo, Jakob, 215, 216
Andersson, Claes, 239	Ekman, Kerstin, 267, 268, 269
Andtbacka, Ralf, 240	Eliasson, Gyrðir, 249, 250, 251,
252
Aymo-Boot, Majse, 224	Enckell, Martin, 241
	Enckell, Mikael, 239, 241, 242
Baldursson, Halldór, 246	Engdahl, Horace, 271, 273
Bjørnstad, Ketil, 255, 258	Eriksson, Helena, 273
Bodelsen, Anders, 220	Erkelius, Per Agne, 267
Bosmans, Anne Louise, 223	Espedal, Tomas, 255
Brandt, Christian, 238	
Britton, Claes, 267	Fagerholm, Monika, 226, 235,
236
Bäcksbacka, Mary-Ann, 241	Faldbakken, Knut, 264
	Fioretos, Aris, 270, 271
Carlson, Kristina, 226, 227	Fløgstad, Kjartan, 255, 256
Christensen, Camilla, 223	Forsom, Chresten, 223
Claesson, Nils, 271	Fosse, Jon, 264
	Fossum, Karin, 264
Dahl, Niels Fredrik, 258	Freysson, Sindri, 246, 248
Dahl, Tor Edvin, 264	Fruelund, Simon, 220
Damhaug, Torkil, 264	
Davíðsdóttir, Vilborg, 248	

- Graff, Rasmus, 217
Grotrian, Simon, 223
Guðmundsson, Böðvar, 247
Guillou, Jan, 270
Guldager, Katrine Marie, 220
Gunnerud, Jørgen, 264
- Handberg, Claus, 223
Hanssen, Sigrid Merethe, 261
Hansson, Carola, 265, 266
Hansson, Gunnar D., 273
Harðarson, Ísak, 246
Haun, Christian, 219
Hellström, Agnes, 270
Henriksen, Levi, 261
Hjemås, Rune F., 260
Hjulström, Carin, 270
Hofstad Evjemo, Eivind, 259, 260
Holmström, Johanna, 235
Holt, Anne, 264
Hotakainen, Kari, 230
Huotarinen, Vilja-Tuulia, 233
- Ijäs, Kaisa, 231
Indriðason, Arnaldur, 244
Ingólfsson, Helgi, 248
Ingólfsson, Viktor Arnar, 244
- Jac, F.P., 223
Jacobsen, Roy, 255, 257
Jensen, Louis, 219
Jessens, Ida, 220
Jordahl, Anneli, 268
Juslin, Emma, 238
Juul, Pia, 218
Järvelä, Jari, 228
Jørgensen, Hans Otto, 219, 224
- Kaasas, Erlend, 259
Kadefors, Sara, 270
Kalmann Stefánsson, Jón, 247
Karlström, Sanna, 232
Kjørup, Frank, 223
af Kleen, Björn, 271
Kling, Johan, 270
Knausgård, Karl Ove, 213, 214, 253, 254, 255
Kongstad, Martin, 220
Krogsbøl, Thomas, 223
Kurtto, Marianne, 231, 232
Kvalshaug, Vidar, 260
- Landin, Per, 271, 273
Larsen, Martin, 223
Larsmo, Ola, 267, 268
Laugesen, Peter, 223
Leifsson, Þórarinn, 245, 246
Lier Horst, Jørn, 264
Lindemark, Jarno, 231
Lindén, Zinaida, 238
Llambías, Pablo, 224
Lotass, Lotta, 273
Lygre, Arne, 264
Lång, Fredrik, 238
Löthman, Leo, 237
Løvåsen, Sigmund, 259
- Madsen, Svend Åge, 219
Madsen, Viggo, 223
Máni, Stefán, 244, 245
Mathiesen, Eske K., 222, 223
Mazzarella, Merete, 238, 239
Melender, Tommi, 229
Michael, Ib, 219
Moestrup, Mette, 224
Mortensen, Henning, 218

- Nesbø, Jo, 264
Nielsen, Peter, 223
Nikolajsen, Rasmus, 224
Norðdahl, Eiríkur Örn, 243, 244
Norðfjörð, Óttar Martin, 243
Nyhavn, Ejler, 223
- Ómarsdóttir, Kristín, 249, 250, 251, 252
Opstad, Steinar, 262
Óskarsson, Guðmundur, 243
- Pálsson, Sigurður, 246
Parkkinen, Leena, 227, 228
Pettersson, Torsten, 240
Pleijel, Agneta, 268, 269
Pryds Helle, Merete, 220, 222
- Ramquist, Karolina, 270
Ringbom, Henrika, 240
Ringell, Susanne, 238
Rinne, Cia, 215, 216, 224
Rossi, Oscar, 240
Ruin, Olof, 239
- Sahlström, Anna-Lisa, 238
Salmela, Aki, 233, 234
Sandelin, Carl Fredrik, 238
Sandelin, Peter, 240
Schnack, Asger, 223
Seljestad, Lars Ove, 258
Sem-Sandberg, Steve, 265, 266
Sigurðardóttir, Ragna, 243, 244
Sigurðardóttir, Steinunn, 248, 249
Sigurðardóttir, Yrsa, 244
Sigurðsson, Sölvi Björn, 243
Simonsen, Niels, 223
- Skinnebach, Lars, 223
Skyum-Nielsen, Erik, 219
Smith, Nils Henrik, 259
Snædal, Ingunn, 248
Solstad, Dag, 255, 256, 257
Sonnergaard, Jan, 220
Stalsberg, Tom, 263
Staun, Susanne, 218
Stefánsson, Hermann, 246
Steinsdóttir, Kristín, 248
Storholmen, Ingrid, 261
Strandberg, Kerstin, 271
Södergran, Matilda, 240
Søndergaard, Morten, 223
Sørensen, Knud, 223
- Thoursie, Ragnar, 274
Thykier, Mikkel, 224
Tind Kristensen, Eva, 224
Torfason, Mikael, 243
Þórarinsdóttir, Brynhild, 248
Þráinsson, Þorgrímur, 245
- Ursin, Georg, 219
- Vallgren, Carl-Johan, 269
Virdborg, Jerker, 269
Wassmo, Herbjørg, 255, 257, 258
Westö, Kjell, 236, 237
Willumsen, Dorrit, 219
- Ýr Tryggvadóttir, Eyrún, 244
- Zola Christensen, Robert, 220
- Ågren, Gösta, 240

Ødegård, Knut, 263

Ørntoft, Theis, 223

Ørstavik, Hanne, 257

Östergren, Klas, 269

Östman, Catharina, 237

SAMMANFATTNING

Den tredje utgåvan i Nordisk Tidskrifts 133:e årgång ägnas på sedvanligt vis åt litteraturen i Norden. NT:s danske redaktör Henrik Wivel inleder med en betraktelse om norska författarkometen Karl Ove Knausgård. Lars Bukdahl, litteraturkritiker på Weekendavisen, anser att bästa danska bok under 2009 var Cia Rinnes diktsamling "notes for soloists". Mervi Kantokorpi lyfter fram Kristina Carlsons roman "Herr Darwins trädgårdsmästare" i sin finska översikt. Gustaf Widén sätter Johanna Holmströms genombrottsbok "Camera Obscura" främst bland förra årets finlandssvenska böcker. Krisen på Island gav skarpa avtryck också i bokutgivningen förra året, konstaterar Úlfhildur Dagsdóttir. NT:s norske redaktör Hans H. Skei tar Knausgårds "Min kamp" till utgångspunkt för den norska översikten. Birgit Munkhammar avrundar litteraturgenomgången med att framhålla Augustpristagaren Steve Sem-Sandberg och Carola Hansson.

Nordiska rådets litteraturpris för 2010 har tilldelats Sofi Oksanen. Mervi Kantokorpi har intervjuat Oksanen. Fredrik Sterzel har läst och sammanfattat den mäktiga sviten av böcker om 22 svenska statsministrar 1906-2006.

NT:s huvudredaktör Claes Wiklund efterlyser under *För egen räkning* ett rejält nordiskt samarbetslyft. Anders Ljunggren ställer i *Krönika om nordiskt samarbete* frågan om ett organiserat samarbete mellan populistiska och invandringskritiska partier i Nordiska rådet stundar.

Árman Snævarr, som under flera decennier var ordförande i isländska avdelningen, har avlidit. Þór Magnússon tecknar hans minne.

Bokessän ägnar Henrik Wivel åt Selma Lagerlöfs brevväxling med Anna Oom och Elise Malmros, två väninnor från hennes tid i Landskrona.

Kring böcker och människor inleds med Henrik Helenius' recension av Mikko Majanders bok om Urho Kekkonen och hans tid. Agraren Kekkonen besegrade den socialdemokratiska huvudmotståndaren Karl-August Fagerholm med 151 röster mot 149 i den avgörande elektorsomgången. NT:s huvudredaktör har med intresse läst Tage Erlanders dagböcker från 1960. Erlander tar bl.a. upp Nordiska rådets session i Reykjavik detta år. Aftenpostens Harald Stanghelle har haft stor behållning av biografien om Arbeiderpartiets legendariske partisekreterare Haakon Lie. Björn von Sydow anmäler Gunnar Henriksons biografi om högerpolitikern Martin Skoglund från Doverstorp. Lena Wiklund, NT:s redaktionssekreterare, svarar för namnregistret till de årliga litterära översikterna.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 133. vuosikerran kolmas numero keskittyy totuttuun tapaan Pohjoismaiden kirjallisuuteen. NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel aloittaa tarkastelemalla norjalaista kirjailijakomeettaa Karl Ove Knausgårdia. Weekendavisenin kirjallisuuskriitikko Lars Bukdahl katsoo, että paras tanskalainen kirja vuonna 2009 oli Cia Rinnen runokokoelma ”notes for soloists”. Mervi Kantokorpi nostaa suomalaista kirjallisuutta koskevassa katsauksessaan esiin Kristina Carlsonin romaanin ”Herra Darwinin puutarhuri”. Gustaf Widén arvioi Johanna Holmströmin läpimurtokirjan ”Camera Obscura” viime vuoden parhaaksi suomenruotsalaiseksi kirjaksi. Islannin kriisi jätti tuntuvat jäljet myös viime vuoden kirjankustannukseen, toteaa Úlfhildur Dagsdóttir. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei ottaa Norjan-katsauksessaan lähtökohdaksi Knausgårdin teoksen ”Min kamp”. Birgit Munkhammar päättää kirjallisuuskatsauksen ottamalla esille August-palkinnon saaneen Steve Sem-Sandbergin ja Carola Hanssonin.

Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon sai vuonna 2010 Sofi Oksanen. Mervi Kantokorpi on haastatellut Oksasta. Fredrik Sterzel on lukenut ja tiivistänyt mahtavan, 22 kirjan sarjan, joka käsittelee Ruotsin pääministereitä vuosina 1906-2006.

NT:s päätoimittaja Claes Wiklund kaipaa *För egen räkning* -palstalla kunnan panostusta pohjoismaiseen yhteistyöhön. Anders Ljunggren tekee *Krönika om nordiskt samarbete* -palstalla kysymyksen, alkaako Pohjoismaiden neuvostossa kohta populististen ja siirtolaiskriittisten puolueiden organisoitu yhteistyö.

Islannin osaston puheenjohtajana useita vuosikymmeniä toiminut Ármann Snævarr on kuollut. Þór Magnússon on kirjoittanut muistokirjoituksen.

Bokessän Henrik Wivel on omistanut Selma Lagerlöfin kirjeenvaihdolle Anna Oomin ja Elise Malmrosin kanssa; nämä olivat Lagerlöfin ystävättäriä Landskronan-ajalta.

Kring böcker och människor -palstalla on ensimmäisenä Henrik Heleniuksen arvostelu Mikko Majanderin kirjasta, joka käsittelee Urho Kekkosta ja tämän aikaa. Maalaisliittolainen Kekkonen voitti sosiaalidemokraattisen päävastustajansa Karl-August Fagerholmin 151 äänellä 149:ää vastaan valitsijamiesten ratkaisevassa äänestyksessä. NT:n päätoimittaja on lukenut Tage Erlanderin päiväkirjat vuodelta 1960. Erlander ottaa esille mm. sinä vuonna Reykjavíkissä pidetyn Pohjoismaiden neuvoston istunnon. Aftenpostenin Harald Stanghelle on nauttinut Työväenpuolueen legendaarisen puoluesihteerin Haakon Lien elämäkerrasta. Björn von Sydow ilmoittaa Doverstorpista olevan oikeistopoliitikon Martin Skoglundin elämäkerran, jonka on kirjoittanut Gunnar Henrikson. NT:n toimitussihteeri Lena Wiklund vastaa vuotuisten kirjallisuuskatsausten nimihaakemistosta.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2010 sin hundratrettiotredje årgång, den åttiosjätte i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spørsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2010 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2010 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, 112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.
Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden).
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no